

B**H**UNGAROLOGISCHE **BEITRÄGE**

4

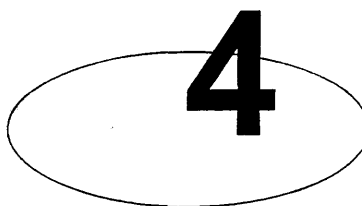
Universität Jyväskylä 1995

B**H**UNGAROLOGISCHE **BEITRÄGE**

HUNGAROLÓGIA
MAGYARORSZÁGON KÍVÜL

Szerkesztette:

Tuomo Lahdelma
Maticsák Sándor

Universität Jyväskylä 1995

© Die Verfasser

Universität Jyväskylä, Humanistische Fakultät, Hungarologie-Projekt

Typographie: Sándor Maticsák, Vesa Niinikangas

Druck: Kopi-Jyvä, Jyväskylä 1995

ISBN 951-34-0584-2

ISSN 1237-1223

Előszó

A VIII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus (Jyväskylä, 1995. augusztus 10–15.) keretében rendeztük meg a „Hungarológia Magyarországon kívül” című szimpóziumot, melynek anyagát a Jyväskyläi Egyetem Hungarologische Beiträge kiadványsorozatának negyedik kötetében jelentettük meg.

Az utóbbi évtizedben a hungarológia túllépett a szűken vett filológiai kereteken, s széles körű tudományterületté fejlődött, melyet jól mutat az a tény, hogy egyre több külföldi egyetemen lehet fő- és mellékszakként magyarságtudományt tanulni, s egyre több intézményben fordítanak megkülönböztetett figyelmet a hungarológiai kutatásokra.

A jyväskyläi szimpóziumon áttekintést kaphattunk számos európai és Európán kívüli egyetemen, illetve kutatóhelyen folyó magyarságtudományi munkáról, megismerhettük a különböző tanintézmények oktatási programját, képet nyerhettünk a szerteágazó hungarológiai tevékenységről, ill. a Magyarországhoz fűződő viszonyról. Az előadók szót ejtettek a tanítás és a kutatás nehézségeiről, az elméleti és gyakorlati problémákról, valamint átfogó képet kaptunk a jövő feladatairól.

Jyväskylä, 1995. augusztus

a szerkesztők

Hungarológia Németországban – kritikai helyzetfelmérés

Holger FISCHER

0. Bevezetés

A Magyarországgal kapcsolatos németországi oktatásról és kutatásról, vagyis a hungarológiáról már gyakrabban jelentek meg írások. Szeretnék Karl Nehring, Wolfgang Veenker, Fazekas Tiborc és jómagam különböző előadásaira emlékeztetni, melyek a nyolcvanas évek eleje óta rendszeres időközökben hangzottak el, illetve a filológiai orientációjú hungarológia különböző publikációs fórumaiban kerültek közlésre. Az utolsó ilyenfajta rendezvényre 1993 nyarán Budapesten került sor a hamburgi Hungarológiai Központ szervezésében, ahol a fent már említettek – kiegészülve Wolfgang Aschauer, Paul Kárpáti, Gerhard Seewann és Kathrin Sitzler részvételével – a Magyarországgal kapcsolatos, különböző diszciplínákban megvalósuló kutatás és oktatás aktuális helyzetéről számoltak be. Az előadások a közelmúltban jelentek meg a Nemzetközi Hungarológiai Központ által kiadott „Hungarológia” című folyóiratban. A jelen írás célja az, hogy az említett előadásokban és tanulmányokban elhangzott megállapításokat és véleményeket összefoglalja és – olykor erősen – sarkítva bemutassa. A hungarológia fogalmának fejlődését bemutató rövid áttekintés után az intézményes keretfeltételek, az önmagukban is igen differenciált oktatói, kutatói és hallgatói kategóriák, a legfontosabb közlési fórumok, valamint a Németországban művelt hungarológia központi témák szerinti bemutatására és tárgyalására kerül sor.

1. A hungarológia meghatározásához

Először természetesen az a kérdés merül föl, hogy voltaképpen milyen jelentéssel rendelkezik a Németországban használt „hungarológia” fogalma, melyek tehát sajátos tartalmai és miben áll sajátos módszertana.

A „hungarológia” fogalmáról az elmúlt kb. 15 évben Magyarországon élénk vita folyt, amit Németországban részben átvettek, részben követtek, részben kimondottan továbbvittek. Abból a tényből kiindulva, hogy ezt a fogalmat legelőször mindenekelőtt azok használták, akik a magyar nyelvet és irodalmat tanították, a hetvenes évek végére a hungarológiát még nagyon szűken értelmezték és általában a magyar filológiával tekintették azonosnak, nagyjából a nyelv- és irodalomtudomány értelmében. Egy másik értelmezés ezt a tartalmat kiegészítette a néprajztudománnyal, amint ezt a fogalmat még ma is a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság és hivatalos folyóirata, a Hungarológiai Értesítő használja. Magyarországon valószínűleg a hungarológiai szakemberek nagy része még ma is osztja ezt a véleményt, és Németországban is népszerű ez a meghatározás az erősebben filológiai érdeklődésű tudósok körében. Időközben kialakult egy további felfogás, miszerint a hungarológia a magyarság egészére vonatkozó szellemtudományi diszciplínák teljességét foglalja magában. Az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában a hungarológia fogalmát a kutatók tovább tágították a társadalomtudományi diszciplínák bevonása révén, valamint annak interdiszciplináris, regionális szaktudományként való értelmezésével, így mintegy a fogalmi skála másik pólusán helyezkednek el. Ebben a felfogásban a hungarológia fogalma mind a magyar filológiát, mind az országismeretet (Landeskunde), vagyis a magyar történelmet, kultúrtörténetet, néprajzot, politológiát, gazdaságtudományt, szociológiát és földrajzot magában foglalja. A Hamburgi Egyetem Finnugor Szemináriumában működő Hungarológiai Központ gyakorlatában is ebben az utóbb említett értelemben művelik a hungarológiát.

A nem Magyarországon ténykedő, nem magyar származású hungarológusok jelentősen eltérő nézőpontjai bizonyára lényegesen hozzájárultak a fogalom nyolcvanas években lezajlott bővítéséhez. De nem szabad elfelejteni, hogy ez a korszerű meghatározás a hungarológia tartalmáról 1916-ra nyúlik vissza, amikor Gragger Róbert

Berlinben lerakta a fenti értelemben vett hungarológia alapjait, amint az a következő rövid történeti áttekintésből kiderül.

Gragger Róbert budapesti professzor kinevezésével a Berliini Egyetemen 1916. augusztus 15-én alakult meg az első magyar nyelv- és irodalomtudományi tanszék Németországban. 1917 decemberében ezt a tanszéket kibővített programmal a Berliini Egyetem Magyar Intézetévé alakították át. A Porosz Kultuszminisztérium külföldi tanulmányokra vonatkozó memorandumában foglaltaknak megfelelően a nyelvészet és irodalomtudomány mellé a következő szaktudományok tartoztak ezentúl tartalmilag ide: történelem, ország- és népismeret, jog- és államtudomány, népgazdaságtan és művészetek. Maga Gragger is ezt írta programszerű nyilatkozatában: „Magyarországot itt a maga teljességében kell kulturális problémaként megragadni. Így tekintendő esetünkben a szűkebben értelmezett tudományos kérdéseken (nyelv, történelem, kultúra) kívül minden gazdasági, szociális, politikai vagy művészeti probléma is...” (Gragger 1921, 3–4).

Gragger Róbert professzor 1926-ban bekövetkezett korai halálát követően utóda Farkas Gyula lett, aki magyar lektorként már korábban is tevékenykedett ebben az intézetben. Az oktatási és kutatási tevékenység szakmailag jelentősen kibővült, s végül a finnugrisztikába torkolt, anélkül, hogy ezenközben a hungarológiai súlypontot bármiféle hátrány vagy korlátozás érte volna. A Magyar Intézet virágkora a harmincas években meggyőzően követhető nyomon az Ungarische Jahrbücherben, ahol rendszeresen jelentek meg közlemények az oktatásról, a kiadványokról, a kutatói tevékenységről, a könyvtár bővítéséről stb. Az Ungarische Jahrbücher kötetei tartalmának minőségi-mennyiségi elemzése egyértelműen bizonyítja, hogy Gragger Róbert interdiszciplináris koncepcióját ténylegesen valóra váltották.

A hungarológiát, mint interdiszciplináris regionális tudományt sem Robert Graggernál, sem napjainkban nem valamiféle sajátos tudományos módszertan határozza meg, hanem egyes egyedül annak sajátos tartalma: Magyarország és a magyarság a maga összetett teljességében.

2. Az intézményes keretfeltételekről

2.1. Intézményes jellemzők

A németországi egyetemeken elfoglalt helyzetét illetően jellemző az interdiszciplináris és regionális szaktudományként értelmezett hungarológiára, amely a magyarság egészét érintő szellem- és társadalomtudományi diszciplinákat foglalja magába, hogy

(1) önálló szakként, saját egyetemi záróvizsgával a Szövetségi Köztársaság régi tartományaiban egyetlen egyetemen sem létezik. A tanulmányok vizsgával való lezárásának lehetőségét tekintve csupán a berlini Hungarológiai Szeminárium (Seminar für Hungarologie) jelent kivételt, ahol a hungarológiai stúdium rövid idő óta ismét a hungarológiai magiszteri fokozat elnyerésével zárható le. Viszont a hungarológia itt, a párhuzamosan folyó tolmács- és fordítóképzési szak következtében erős nyelvészeti és főleg irodalomtudományi hangsúlyokkal rendelkezik;

(2) nagyon nagy számú szaktudományra és tudományos intézetre tagolódik, úgy, hogy tulajdonképpen esetenként nem lehetséges többé interdiszciplináris hungarológiáról, hanem csupán magyarországi vonatkozású szakoktatásról és kutatásról beszélni;

(3) a hungarológiát egyrészt a finnugrisztika, másrészt az összehasonlító Kelet- és Délkelet-Európa-kutatás keretében művelik, amin belül az interdiszciplináris felfogás értelmében vett legtágabb témaválasztékot Hamburgban érik el;

(4) az oktatás tekintetében a különböző tudományos intézmények között alig létezik összehangoltság;

(5) a szak kicsiny mérete miatt a kutatás és az oktatás terén erősen függ az egyes tudósok személyes érdeklődésétől, tehát nagymértékű az individualizáltság;

(6) a legtöbb intézetnek nincs kellő számú munkatársa ahhoz, hogy ott nagyobb hungarológiai kutatási programokat tudjanak megvalósítani.

A hungarológiában érdekelt szellem- és társadalomtudományi diszciplinák erős széttagoltsága következtében a berlini Humboldt Egyetem Hungarológiai Szemináriumának történelmileg indokolt különleges szerepétől eltekintve mindeddig egyetlen német egyetemen sem alakult ki a régi szövetségi tartományokban a magyarságtudományra koncentrált, oktatást és kutatást egyesítő szakmai és/vagy intézményes központ, amely képes lenne a Magyarországgal

kapcsolatos kutatást és oktatást egyesíteni. Magyar témákat tárgyalnak általában az oktatás és kutatás keretén belül a Kelet-Európa-kutatás, illetve a Délkelet-Európa-kutatás során, úgyhogy számos tudományterület és a legkülönbébb egyetemi, továbbá egyetemen kívüli intézet létezik, amelyekben időnként magyar témákkal foglalkoznak. Az érdeklődést – hogy történelmi, politológiai, szociológiai és gazdasági tanórák, vagy akár a felnőttoktatás keretében Magyarországgal foglalkoznak – természetesen különösen fokozta Magyarországnak az egykori szocialista országok rendszerváltásában elfoglalt szerepe. Mégis kialakulóban van néhány egyetemi intézet, amelyekben rendszeresen foglalkoznak Magyarországgal. A három finnugor intézeten – Göttingenben, Hamburgban és Münchenben –, valamint a berlini Hungarológiai Szemináriumon kívül elsősorban megemlítendő: a berlini Freie Universität Kelet-Európa Intézete, a müncheni egyetemen működő Kelet- és Délkelet-Európa Gazdasági és Társadalmi Intézete, a müncheni egyetem Kelet-Európa és Délkelet-Európa Történeti Intézete, a kölni egyetem Keleti Jogi Intézete, a kölni egyetem Kelet-Európa Történeti Intézete, a gießeni egyetem Kontinentális Agrár- és Gazdaságkutató Központja, a hamburgi egyetem Külkereskedelmi és Tengerentúli Gazdasági Intézete.

A kutatásban ennél sokkal erősebben figyelembe veszik a magyar témákat a Kelet- és Délkelet-Európa-kutatás egyetemen kívüli intézményeiben. Itt a legfontosabbak: a kölni Szövetségi Keleti Tudományi és Nemzetközi Tanulmányok Intézete, az ebenhauseni Tudomány és Politika Alapítvány, a hamburgi HWWA Gazdaságkutató Intézet, a kielői Világgazdasági Intézet, a Duna-menti Svábok Történelmi és Országismereti Intézete Tübingenben. A legfontosabb szerepet kétségkívül a müncheni Südost-Intézet játssza. Történettudományi részlegében a kutatási érdeklődés középpontjában Magyarország középkori történelme áll; a jelenkori kutatórészlegben pedig a Magyarország-referens feladata az ország aktuális politikai, gazdasági és társadalmi folyamatainak tudományos figyelése. A Südost-Institut könyvtárának magyar részlege minden bizonnyal a legjobb egész Németországban. A könyvtár igazgatója is, mint nemzetiségi szakember, elsődlegesen szintén magyar témákkal foglalkozik. Magyarország történelméhez kapcsolódóan a müncheni Magyar Intézetet (Ungarn-Institut) is említenünk kell, amelynek folyóiratában, az „Ungarn-Jahrbuch”-ban, illetve kiadványsorozatában, a „Studia

Hungarica”-ban Magyarország történelmét tárgyaló közlemények jelennek meg.

2.2. A nyelvoktatás beágyazottsága és a tananyag terjedelme

A hungarológia eredményes fejlődéséhez nélkülözhetetlen előfeltétel az alapos és pedagógiaiilag is megalapozott, intézményesen biztosított és egy szakhoz tartósan kötött magyar nyelvoktatás. A következő a kép a német egyetemeken:

- egy egyetemen van magyar nyelvoktatás önálló, hungarológiai szak keretében (a berlini Humboldt Egyetemen);
- három egyetemen van magyar nyelvoktatás a finnugrisztika szak keretében (Göttingen, Hamburg, München);
- ezzel a felsorolt négy intézetben a magyaroktatás intézményesen biztosan rögzült és viszonylag magas óraszámú szerepel a tanórak ajánlatában. A nyelvi kurzusok tanrendje összesen kb. 14 szemeszteri órát ír elő, ami összesítve mintegy 200 tanítási órának felel meg. Berlinben ez a szám lényegesen magasabb;
- kevésbé egyértelműen biztosított, azaz nem rendszeresen és többnyire csupán óraadó tanárokkal, valamint lényegesen alacsonyabb óraszámúban, heti 2–6 órában, ami összesítve kb. 28–80 tanítási órát jelent, és többnyire az általános nyelvészet kereteibe ágyazva egész sor egyetemen folyik magyar nyelvoktatás, pl. Freie Universität Berlin, Bochum, Bonn, Freiburg, Gießen, Kiel, Köln, Leipzig, Marburg, Münster. Ezen túlmenően csupán néhány nép főiskolán, illetve az egyéni tanulás révén áll fenn a lehetőség a magyar nyelv megtanulására;
- A magyar nyelvoktatásra mind a 14 egyetemen jellemző célkitűzés a filológiai kiképzés. A berlini Humboldt Egyetem helyzetétől eltekintve – ahol a nyelvoktatás a tolmács- és fordítóképzés célkitűzéseinek megfelelően rendkívül magas szinten folyik – a hallgatók valamennyi egyetemen csupán közepes nyelvi szintet, részben pedig mindössze az alapszintet érik el.

Ami a hungarológiai tanórak nyelvórákon túli részét és témagazdagságát illeti, ott az a helyzet, amit Fazekas 1988-as, Fischer 1985-ös és 1988-as, Veenker 1986-os és 1988-as publikációiban részletesen leírt, nem változott alapvetően.

3. Ki foglalkozik hungarológiával?

3.1. Az oktatók és a kutatók

Már csak a nyelvi problémák miatt is a hungarológia más regionális tudományoknál is erősebben csak néhány személyre korlátozódik. Mind a nyelv, mind pedig a politikai fejlődés felelős azért, hogy a hungarológia az NSZK-ban hosszú ideig szinte kizárólag Magyarországról kivándorolt kutatók kezében volt, akik képzettségüket Magyarországon szerezték meg. Ez a tény csak a közelmúltban kezdett kétféle tekintetben megváltozni. Egyrészt megnőtt azon tudósok száma, akik vagy németként vagy mint emigránsok gyermekei képzettségüket és tudományos szocializációjukat Németországban szerezték meg, másrészt egyre nagyobb mértékben publikálnak Magyarországon élő kollégák német folyóiratokban.

Az alábbi példák, melyek különböző bibliográfiai felméréseken alapulnak, a németországi hungarológus szakemberekről kívánnak képet adni. Megszorítólag kell ugyanakkor hangsúlyoznunk, hogy a számokat nem lehet közvetlenül egymással összevetni, mivel a bibliográfiák különböző időszakokat, valamint részben egymástól eltérő gyűjtési módszereket tükröznek.

(1) Wolfgang Veenker különböző bibliográfiai felmérések alapján megállapította, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban (az egykori NDK nélkül) az 1945–1988 közti időszakban a magyar nyelvtudomány területén belül összesen 74 különböző személy jelentetett meg összesen 335 önálló cikket, ebből 182 monográfiát és folyóirattanulmányt (Veenker 1988 és 1993). Ebből a 74 emberből mintegy 20–25 foglalkozott intenzívebben a magyarral, közülük lényegesen kevesebb mint tíz volt nem magyar származású. Átlagosan tehát évente 7,4 illetve 4,1 cikk jelent meg. Nem került sor valamilyen „tudományos műhely” kialakítására. A legtöbb munka olyan tudósoktól származik, akik saját anyanyelvük kérdéseivel foglalkoztak.

(2) A szellem- és társadalomtudományok területén (a filológia nélkül) sem állnak másképp a dolgok. Itt 1980–1987 között mintegy 60 ember jelentetett meg 447 hungarológiai témájú cikket és monográfiát, közülük viszont csak kilenc foglalkozott intenzívebben Magyarországgal és csupán hat nem magyar származású közülük (Fischer 1988 és 1993). Ez a kilenc tudós egymaga írta az összes

cím 35,3%-át, ha a Magyarországon élő tudósok írásait figyelmen kívül hagyjuk, akkor a publikációk 45,1%-át. Egy évben átlagosan 55,9 cikk jelent meg.

(3) Az egyes szellem- és társadalomtudományi szakterületek részletesebb vizsgálata során ez a kép még egyértelműbbé válik.

Így pl. az 1981–1990-es időszakban 64 tudós összesen 134 történelmi szakírást jelentetett meg (Seewann 1993); ebben az összesítésben a magyarországi szerzők nem szerepelnek. A 64 tudós közül 12 (18,75%) volt magyar származású. A 64 tudós közül csupán 10 (15,6%) foglalkozott a fenti időszakban élénkebben, azaz több mint négy írásban a magyar történelemmel, és ezek együttesen a 134 címből 59-et (44%) írtak. Évenként 13,4 cikk jelent meg a magyar történelem témáihoz kapcsolódóan.

A földrajztudományban – más szakterületekhez képest még erősebben – a tudományos művek nagyobbik részét magyarországi tudósok készítették. Az 1961–1992 közötti időszakban összesen 54 tudós 94 publikációját mutatták ki (Aschauer 1993). Ezek között 24 volt német, illetve Németországban élő emigráns (44,4%), 30 pedig magyar. A 94 címből 42-t (44,7%) 24 német szerző írt, aholis egy-egyében négy német földrajztudós (7,4 illetve 16,7 %) a maga 21 írásával a teljes teljesítmény 22,3%-át, a német szerzőktől származó írásoknak pedig 51,2%-át készítette el. Az évi termés kb. 2,9 cikket jelent.

Összefoglalóan megállapítható, hogy noha Németországban ugyan igen nagyszámú tudós jelentet meg Magyarországgal kapcsolatos írásokat, ám ezek közül csupán egy kicsiny rész (kevesebb mint 20%) foglalkozik ténylegesen intenzíven Magyarországgal. E tudósoktól származik az összes hungarológiai publikáció mintegy 40%-a. Az összes többi szerző mindössze csak egy vagy két írást jelentetett meg.

3.2. A hallgatók

A hungarológia területén kutatók és oktatók tudományos-intézményi tagolódásának sokféleségéhez hasonlóan néz ki a magyar nyelvtanfolyamokon részt vevő hallgatók összetétele is. Több csoport különböztethető meg közöttük, az igen eltérő indítékok, a tanulmányi célok és a követelmények alapján:

1. hallgatók *filológiai* szakmai irányultsággal:
 - 1.1. finnugrisztika főszakos hallgatók
 - 1.1.1. magyar filológia szakosodással;
 - 1.2.1. más szakosodással a finnugrisztikán belül;
 - 1.2. valamely más filológia főszakos hallgatói, akik a finnugrisztikát mellékszakként tanulják, magyar filológiára szakosodva;
 - 1.3. valamely más filológia főszakos hallgatói, akik a finnugrisztikát mellékszakként tanulják, a magyar filológián kívüli valamelyik más szakterületre szakosodva;
 - 1.4. az általános nyelvtudomány szak hallgatói, akiknek valamilyen nem-indogermán nyelvvel is kell foglalkozniuk, és ezért választották a magyar nyelvet.
2. hallgatók *nem filológiai* szakmai irányultsággal:
 - 2.1. a történelem, közgazdaságtan, földrajz, politológia, szociológia, néprajz stb. szak hallgatói, akik általában csak csekély nyelvtudományi érdeklődéssel rendelkeznek, finnugrisztika mellékszakkal, magyarra szakosodva;
 - 2.2. a 2.1. alatt felsorolt szakok hallgatói, akik csupán a nyelvórakon vesznek részt annak érdekében, hogy főszakjukon belül Magyarországra specializálódhassanak;
3. hallgatók és egyre növekvő számban felnőttek, akik a magánéletben, illetve foglalkozási területükön belül rejlő okok miatt tanulják a magyar nyelvet.

Sajnos a hallgatók számadataira vonatkozólag nincsenek pontos adatok, sem az egyes csoportokról, sem összesítésben. A becslések szerint jelenleg Németországban összesen mintegy 250–300 hallgató vesz részt a magyar nyelvórákon. Emellett jelentős az olyan hallgatók száma, akik ugyan különböző diszciplínák keretein belül hungarológiai témájú tanórákat látogatnak, ám egyetemükön nincsen lehetőségük nyelvtanfolyam keretében megtanulni a magyar nyelvet.

4. A hungarológia publikációs fórumai

A hungarológia igen jelentős mértékű beágyazódása a Kelet- és Délkelet-Európa-kutatásba, illetve a finnugrisztikába azzal jár együtt, hogy nem létezik a két világháború között megjelent Ungarische Jahrbücher szellemében felfogott központi hungarológiai publikációs folyóirat. Magyarországgal kapcsolatos témákat különböző mértékben az idevágó folyóiratok, sorozatok és évkönyvek vesznek figyelembe. Ezek közül a legfontosabbak: az Osteuropa, az Osteuropa-Wirtschaft, az Osteuropa-Recht, a WGO. Monatsheft für osteuropäisches Recht, a Südosteuropa-Mitteilungen, a Südostforschungen és különösen a Südosteuropa folyóirat. Ezen túlmenően a történettudomány területén az Ungarn-Jahrbuch, a filológiai területen az Ural-Altaische Jahrbücher és a Finnisch-Ugrische Mitteilungen mérvadóak. Egyfajta erősebben kultúrtörténeti-irodalmi területtel foglalkozik a Berliner Beiträge zur Hungarologie sorozat. Ezen kívül természetesen ismételtelen jelennek meg Magyarországgal összefüggő írások az egyes diszciplínák szakfolyóirataiban, melyeknek nagy száma azok pontos bibliográfiai feldolgozását igen megnehezíti.

Magyarországgal kapcsolatos monográfiák mindenekelőtt a müncheni Ungarn-Institut „Studia Hungarica” sorozatában, a Südost-Institut „Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas” sorozatában és a Südosteuropa-Gesellschaft kiadványsorozataiban jelennek meg. Filológiai irányultságú monográfiák jelennek meg elsősorban az „Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia”, a „Veröffentlichungen des Instituts für Finnougristik der Universität München” valamint a „Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica” sorozatban.

1. táblázat:

Az idevágó szakfolyóiratokban megjelent cikkek összesítése

év	cikkek száma	Magyarországgal kapcsolatos cikkek száma	részesedés %-ban
1989	201	31	15,4
1990	219	27	12,3
1991	224	17	7,6
1992	205	15	7,3
1993	192	14	7,3
összesen	1041	104	10,0

Ha az 1980-as évekre vonatkozóan még azt lehetett megállapítani, hogy a kelet-tudományi folyóiratokban az írások 5–10%-a rendszeresen, a Südosteuropa című folyóiratban az írásoknak egyenesen több mint 20%-a Magyarországgal foglalkozott, úgy ez a mennyiségi elemzés napjainkra valamelyest megváltozott. Valamennyi folyóiratban érezhetően csökken a részesedés aránya az 1989-es és 1990-es év csúcspontjaihoz képest, amikor is Magyarország a legkülönbözőbb tudományos szakterületek nézőpontjából minden tekintetben az élenjáró szerepét töltötte be. Ezt a tényt azonban nem kell feltétlenül negatívumként értelmeznünk. Véleményem szerint ez inkább annak a kifejezése, hogy Magyarországon a többi posztoszocialista országhoz képest sokkal erősebb stabilitás és normalitás jellemzi a helyzetet, és a rendszerváltás folyamatához lényegesen kevesebb olyan konfliktus kapcsolódik, amelyek különös mértékben alkalmasak lennének arra, hogy a tudomány érdeklődését magukra vonják.

5. A hungarológiai kutatás tématerületei

A már említett közleményekben részletes adatok találhatóak a Magyarországgal kapcsolatos témakörökről is, amelyekkel a különféle tudományterületek a 80-as években és a 90-es évek elején foglalkoztak, az áttekintések egy része a teljes háború utáni időszakot figyelembe veszi. A következőkben a bibliográfiai összefoglalók legfontosabb eredményei kerülnek bemutatásra.

A Wolfgang Veenker által összeállított bibliográfia, mely a hungarológiához kapcsolódó nyelvtudományi munkákat vizsgálta, (Veenker 1988) 335 címből áll, melyek kivétel nélkül 1948–1988 között a Német Szövetségi Köztársaságban készültek és jelentek meg. Bibliográfiájának fő eredményei a következők:

- A 335 cím közül 23 monográfia, köztük 12 doktori vagy habilitációs értekezés, 25 gyűjteményes kötet, 134 tanulmány, 103 recenzió, 50 pedig rövid beszámoló, méltatás, nekrológ stb.;
- Nincsen semmiféle szűkebben értelmezett nyelvtudományi „iskola”, és nem létezik semmiféle, a háború előtti idők kutatásait továbbvivő hagyomány sem. A munkák túlnyomó többsége egyéni kutatás eredménye;

– Szakmailag a 182 munka (a recenziók és a rövid beszámolók nélkül) az alábbi kategóriákba sorolható:

- 9,9% interferencia
- 8,6% szemantika
- 8,3% etimológia
- 8,3% földrajzinév-kutatás
- 8,0% nyelvtörténet
- 8,0% morfológia
- 7,0% szintaxis
- 6,4% fonetika, fonológia
- 5,1% areális nyelvészet
- 5,1% konfrontatív nyelvtan
- 5,1% lexikológia, lexikográfia
- 4,8% tudománytörténet és tudományszervezés
- 3,8% a magyar nyelvészet általános kérdései
- 3,5% nyelvemlékek
- 2,6% stilisztika
- 2,2% didaktika, az oktatás kérdései
- 1,3% nyelvészociológia
- 1,0% nyelvkönyvek, oktatási segédanyagok
- 1,0% nyelvtudományi-irodalmi kérdésfeltevések

– A nyelvtudomány valamennyi területére kiterjedő viszonylag széles szóródás figyelhető meg. Az érdeklődés homlokterében az interferencia, az etimológia, a szemantika valamint a földrajzinév-kutatás problémái állnak. Ugyanakkor a „klasszikus” területek is, mint a fonetika/fonológia, a morfológia és a mondattan is figyelemre méltó méretekben kerülnek tárgyalásra. Sajnálatos a segédanyagok, a tankönyvek és didaktikai útmutatók csekély aránya, noha pontosan a gyakorlati nyelvoktatás során hangzik el ismételten panasz a tankönyvek alacsony színvonala miatt.

A földrajztudomány tekintetében az 1961–1992-es időszakra vonatkozólag Wolfgang Aschauer összesen 94 címet jegyzett fel, ebből csupán kilenc monográfia, a többi tanulmány (Aschauer 1993). A tématerületek rendkívül szerteágazóak; a munkák a talaj- és klímaföldrajzzal éppúgy foglalkoznak, mint településföldrajzi kérdésekkel, a területi tervezés gondjaival, gazdaságföldrajzi témákkal a magyar mezőgazdaságon belül, a nemzetiségi kérdés területi aspektusaival, illetve a határkörzetek földrajzi jelentőségével.

Gerhard Seewann az 1981–1990 közötti időszakban összesen 134 munkát regisztrált (csak német, illetve Németországban élő szerzőktől) a magyar történelemmel kapcsolatban, ezekből 84 tanulmány, 50 pedig monográfia. A témaválasztás tekintetében ezek a munkák is erős szóródást mutatnak, ahol meglepő módon éppen a német–magyar történelmi kapcsolatok játszanak erősen alárendelt szerepet. Csupán a nemzetiségi és kisebbségi problémák kérdéskörének figyelhető meg bizonyos súlya.

A Holger Fischer által a szellem- és társadalomtudományok összességére vonatkozóan elkészített bibliográfiai felmérésben a nyolcvanas évek (1980–1987) hungarológiával kapcsolatos anyagairól a következő eredmények állapíthatók meg (Fischer 1988):

- A nyolcvanas évek során 450 hungarológiai cím jelent meg, ebből közel 40% monográfia, mintegy 60% tanulmány és hasonló;
- Tematikailag a munkák az alábbi területekre tagolhatóak:

- 30,9% gazdaság
- 26,4% állam, politika, jog
- 15,4% történelem
- 14,5% társadalom
- 4,7% általános, Magyarországra vonatkozó irodalom
- 4,7% földrajz, környezetvédelem
- 3,4% kultúra

- Ezek alapján a szellem- és társadalomtudományi kutatás és így a tudományos érdeklődés homlokterében is egyértelműen a gazdaság és az állam, a politika és a jog területe áll. Ez a témák szerinti súlypont a nyolcvanas évek végén még tovább erősödött. Csak jelentős lemaradással követi ezt a történelem és a társadalmi kérdések csoportja, ahol ugyanakkor az egyes témakörök között gyakorta lépnek fel átfedések. A nagyobb tematikus területeken belül is világos súlypontképződések mutathatóak ki (vö. részleteiben Fischer 1988, 29–30);
- Az egyes témakörökre való eloszlás az elmúlt évek során – ha csak a tudományos folyóiratokban megjelent tanulmányokat vesszük figyelembe – világosan eltolódott. Ez az alábbi két táblázatból világosan láthatóvá válik:

2. táblázat: A „Südosteuropa” és a „Südosteuropa-Mitteilungen” című folyóiratokban megjelent, Magyarországgal kapcsolatos tanulmányok témakörei

	politika	gazdaság	társadalom	egyéb	össz.
	absz. %	absz. %	absz. %	absz. %	
1989	11 44,0	9 36,0	1 4,0	4 16,0	25
1990	7 53,8	4 30,8	1 7,7	1 7,7	13
1991	4 36,4	5 45,5	– –	2 18,2	11
1992	7 58,3	4 33,3	1 8,3	– –	12
1993	6 85,7	– –	1 14,3	– –	7
össz.	35 51,5	22 32,4	4 5,9	7 10,3	68

3. táblázat: A Magyarországgal kapcsolatos publikációk valamennyi idevágó folyóiratban

	politika	gazdaság	társadalom	jog	földrajz
	absz. %	absz. %	absz. %	absz. %	absz. %
1989	11 20,8	10 18,9	1 1,9	1 3,8	3 5,7
1990	7 13,7	5 9,8	1 2,0	8 15,7	1 2,0
1991	6 20,7	7 24,1	– –	2 6,9	– –
1992	7 28,0	4 16,0	1 4,0	1 4,0	– –
1993	9 34,6	1 3,8	1 3,8	3 11,5	– –
össz.	40 21,7	27 14,7	4 2,2	16 8,7	4 2,2

	kultúra	médiák	történelem	filológia	egyéb	össz.
	absz.%	absz. %	absz. %	absz. %	absz. %	
1989	– –	2 3,8	12 22,6	10 18,9	2 3,8	53
1990	– –	– –	19 37,3	7 13,7	3 5,9	51
1991	1 3,4	– –	12 41,4	– –	1 3,4	29
1992	– –	– –	11 44,0	1 4,0	– –	25
1993	– –	– –	6 23,1	6 23,1	– –	26
össz.	1 0,5	2 1,1	60 32,6	24 13,0	6 3,3	184

Ha csak a két Délkelet-Európára vonatkozó folyóiratot, a „Süd-osteuropa”-t és a „Südosteuropa-Mitteilungen”-t vesszük figyelembe, akkor a politika témaköre időközben az érdeklődés középpontjába került. Amennyiben valamennyi idevágó folyóiratot figyelembe veszünk, beleértve a kimondottan Magyarországgal foglalkozó „Berliner Beiträge zur Hungarologie”-t és az „Ungarn-Jahrbuch”-ot, akkor itt az érdeklődés egyértelmű eltolódása figyelhető meg a történelem javára, amit azután jelentős hátránnyal a politika, majd újabb jelentős különbséggel a gazdaság és a filológia követ. Meglepőnek tűnik a viszonylag csekély érdeklődés a magyarországi társadalmi problémákkal kapcsolatban.

A számokkal űzött játék közben azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy az elmúlt évek során két világos tendencia vált felismerhetővé: számos kolléga immár nem publikálja tanulmányait folyóiratokban, hanem gyűjteményes kötetekben közli azokat, melyek összehasonlító jellegük miatt az elmúlt időszakban erős konjunktúrát éltek át; ezenkívül a Magyarországgal összefüggő témák egyre gyakrabban nem a speciális délkelet-európai folyóiratokban látnak napvilágot, hanem a mindenkori szaktudomány saját szakfolyóirataiban.

6. Záró következtetések

(a) A hungarológia fogalmának tartalma és használata Németországban nem egységes. Minden forma megtalálható; a legtágabb értelmezést egy interdiszciplináris, regionális vonatkozású tudomány formájában a Hamburgi Hungarológiai Centrum képviseli. Ennek következtében itt kapcsolódnak a legközvetlenebbül a Robert Gragger által megalapozott hungarológia meghatározásához.

(b) A hungarológiai oktatás és kutatás a tudományos szakterületek és intézmények számos egységére széttagoltan folyik. Mindezekelőtt a finnugrisztika, valamint az összehasonlító Kelet- és Délkelet-Európa kutatás keretében történik mindez. A szakterületek és az intézmények között gyakorlatilag nincs összehangoltság.

(c) Az oktatás területén az intenzívebb magyar nyelvoktatás mindezekelőtt a finnugrisztikához kapcsolódva folyik, csupán a Berlini Humboldt Egyetemen létezik önálló szakként a hungarológia. Emellett igen nagyszámú szellem- és társadalomtudományi intézetben hirdetnek meg Magyarországgal összefüggő tanórákat.

(d) A körülbelül 250–300 hallgató, aki a magyar nyelvi kurzusokat hallgatja, szak szerinti hovatartozását és érdeklődési területét illetően rendkívül összetett csoportot alkot. Azoknak a hallgatóknak a száma, akiknek az egyértelmű érdeklődése a filológián kívül esik, mind jelentősebb lesz. Itt eltérés mutatkozik a nyelvoktatás műhelyei és az érdeklődők elképzelései között.

(e) A hungarológiai kutatásban a nem egyetemi szellem- és társadalomtudományi intézmények játsszák a vezető szerepet. Ebben további eltérés nyilvánul meg a nyelvoktatás műhelyei és a Magyarországgal kapcsolatos kutatás között.

(f) Magyarországgal összefüggő témákról pillanatnyilag nagyszámú tudós ad közre írásokat. Ugyanakkor közülük csak egy kicsiny töredék foglalkozik olyan intenzíven és rendszeresen Magyarországgal, hogy „hungarológus”-nak nevezhetnénk őket. Valamennyi tudományterületet figyelembe véve a „hungarológus”-ok összlétszáma mintegy 20–30 fő lehet.

(g) A Magyarországgal kapcsolatos munkák elsősorban a Kelet- és Délkelet-Európa-kutatás igen nagyszámú publikációs fórumaiban, valamint néhány különleges filológiai kiadványban jelennek meg nyomtatásban. Megfigyelhető a tendencia, hogy a nem filológiai írások egyre inkább az egyes szakterületek saját kiadványaiban jelennek meg. A két világháború között létezett „Ungarische Jahrbücher”-hez hasonló stílusú interdiszciplináris hungarológiai folyóirat jelenleg nem létezik.

(h) A hungarológiai kutatás tématerületeit illetően rendkívül változatos. A mennyiségi szempontokat tekintve a filológia tulajdonképpen értelmében vett írások a történelem, a politika, a gazdaság és a társadalom témaköreihez képest egyértelműen alárendelt szerepet játszanak. Ebben is világos eltérés nyilvánul meg az elsődlegesen filológiai irányultságú oktatási és kutatási műhelyek, valamint a többi, kutatásban aktívabb intézmény között.

(i) Mindebből következik, hogy a magyar nyelvoktatás egyetemi intézeteinek, melyek szerkezetüket és intézményi beágyazottságukat tekintve szinte kizárólagosan filológiai orientáltságúak, az eddigieknél sokkal jobban kell megnyitniuk magukat a nem filológiai kérdésfelvetések irányában, keresniük kell az együttműködést más intézményekkel, és az eddigieknél erősebben kell a tényleges igények szerint működniük. Különben az a veszély fenyegetheti őket, hogy a hungarológiai érdeklődés tématerületeinek periferiájára szorulnak.

Irodalom

- Aschauer, Wolfgang: Ungarnbezogene geographische Forschung in Deutschland – ein disziplingeschichtlicher Überblick. In: *Hungarológia* 4/1993, 25–52.
- Bachofer, Wolfgang–Fischer, Holger (Hrsg.): Ungarn – Deutschland. Studien zu Sprache, Kultur, Geographie und Geschichte. Wissenschaftliche Kolloquien der ungarischen Wirtschafts- und Kulturtage in Hamburg 1982. München 1983 (= *Studia Hungarica* 24).
- Fazekas, Tiborc: Probleme des Ungarischen als Fremdsprache. In: Bachofer–Fischer 1983, 53–61.
- Fazekas, Tiborc: Hungarologische Themen in Sprach- und Literaturvermittlung in der Bundesrepublik Deutschland. In: *A hungarológia oktatása* 2 (1988), Nr. 4, 16–21.
- Fazekas, Tiborc–Fischer, Holger–Pusztay, János–Veenker, Wolfgang: Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland. In: *A hungarológia oktatása* 2 (1988), 4, 3–36.
- Fischer, Holger: Hungarológia a Hamburgi Egyetem kutatásában és oktatásában. In: *M. Róna* 1983, 92–96.
- Fischer, Holger: Stand und Aufgaben einer interdisziplinären Landeskunde Ungarns im Rahmen der Finno-Ugristik. In: *Hungarian Studies* 1 (1985), 235–255.
- Fischer, Holger: Geistes- und sozialwissenschaftliche Forschungen zur Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland in den achtziger Jahren. In: *A hungarológia oktatása* 2 (1988), Nr. 4, 21–30.
- Fischer, Holger: A hungarológia kutatásának helyzete az NSZK-ban különös tekintettel a Hamburgi Egyetemre. In: *Hagyományok és módszerek. Az I. Nemzetközi Hungarológia-Oktatási Konferencia előadásai*. Budapest 1990, I. 223–232 (= *Hungarológiai ismeretár* 7).
- Fischer, Holger: Hungarológiai kutatási irányok nemzetközi együttműködése. In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson – Szeged, 1991. augusztus 12–16. – elhangzott előadások*. Budapest–Szeged 1993, 1524–1527.

- Fischer, Holger: A hungarológia helyzete Németországban. Az intézményi rendszer. In: Hungarológia 4/1993, 3–12.
- Gragger, Robert: Unser Arbeitsplan. In: Ungarische Jahrbücher 1 (1921), 1–8.
- Kárpáti, Paul: Hungarologische Literaturwissenschaft in Deutschland. In: Hungarológia 4/1993, 20–24.
- Lengyel, Zsolt: Hungarologie und Ungarn-Bild in Deutschland. Politische, methodische und organisatorische Probleme nach 1990. Unveröff. Manuskript, München–Hamburg 1995.
- Nehring, Karl: Studia Hungarica. Forschungen zur ungarischen Sprache und Kultur in der Bundesrepublik Deutschland. In: Südosteuropa-Mitteilungen 20 (1980), 1, 63–69.
- Nehring, Karl: Hungarológia a Német Szövetségi Köztársaságban. In: M. Róna 1983, 87–91.
- M. Róna, Judit (Hrsg.): Hungarológiai oktatás régen és ma. Budapest 1983.
- Seewann, Gerhard: Der Beitrag der deutschen Geschichtswissenschaft zur ungarischen Geschichte 1981–1990. In: Hungarológia 4/1993, 53–71.
- Veenker, Wolfgang: Gondolatok a (hamburgi) hungarológiához. In: Hungarológiai Értesítő 8 (1986), 328–333.
- Veenker, Wolfgang: Die Entwicklung der Finnougristik im deutschsprachigen Raum. In: Hungarian Studies 2 (1986), 117–151.
- Veenker, Wolfgang: Sprachwissenschaftliche Forschungen zur Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland. In: A hungarológia oktatása 2 (1988), Nr. 4, 7–15.
- Veenker, Wolfgang: Forschung und Lehre im Bereich der ungarischen Philologie. In: Hungarológia 4/1993, 13–19.

(Fazekas Tiborc fordítása)

Hungarológia Törökországban

Naciye GÜNGÖRMÜŞ

Az előadásom témája a törökországi hungarológia története, ill. a mai Hungarológia Tanszék működése és az ott folyó oktatás egyes kérdéseinek megismertetése.

Mindenekelőtt egy rövid bevezetésben szeretnék szót ejteni a hungarológia vagyis a magyarságtudomány fogalmának meghatározásáról. Tehát mi a hungarológia? A közismert néven hungarológia elsősorban filológia jellegű komplex tudománysszak, amely a magyar nép történetére, nyelvére, kultúrájára irányuló interdiszciplináris tudományos kutatói tevékenység összessége. Célja a nemzeti civilizáció komplex kutatása, mely megegyezik a nemzetközi modern filológia hasonló irányultságú törekvéseivel.

Más szóval a hungarológia a magyarságra irányuló tudomány, de nem a magyarok tudománya. Csak részben a nemzeti önismeret tudománya, ugyanakkor nemzetközi tudománysszak, amelynek legfőbb célja az, hogy minél teljesebben tárja fel, gondolzza és elemezze mindazt, ami a magyar nép történetével, múltbeli és jelenlegi kultúrájával összefügg.

Hivatalosan több mint 50 éve működik az ankarai Hungarológiai Tanszék, amelyet a török állam hozott létre 1935-ben. Azonban a törökországi hungarológia története sokkal előbbre, a XX. század elejére tekinthet vissza.

1. A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet

Sorsfordulót jelentett az az esemény, hogy 1907-ben Karácson Imre (1863–1911), két feladattal megbízva érkezett az akkori Oszmán Birodalom székhelyére, Isztambulba. Az egyik cél a levéltári

kutatás, a másik pedig a török tudományos körökkel való kapcsolatok megteremtése volt.

A török tudományos élet irányítója ebben az időben a *Türk Ocağı* (Török Szervezet) volt, ebből később, 1931-ben, a *Türk Tarih Kurumu* (Török Történettudományi Intézet) fejlődött ki. A társulat *Institut d'Histoire Ottomane* című kiadványának munkálataiban Karácson Imre is részt vett mint magyar szerkesztő, és magyar–török vonatkozású tanulmányokat is írt.

Karácson Imre, a magyar érintkezések e lelkes kutatója eredményes munkát végzett Isztambulban. Szeretetre méltó egyéniségével és lelkes működésével az első világháború küszöbén érzelmileg is közelebb hozta egymáshoz a két nemzetet. Az ő eszméi és óhajai öltöttek testet a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet megalakulásában, amely 1916. november 21-én tartotta alakuló gyűlését a széthulló Oszmán Birodalom székhelyén.

Jankovics Béla, vallás- és közoktatásügyi miniszter 9.764/1916. számú rendeletében kiadott szervezeti szabályzata így határozta meg az intézet célját: „A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet állami intézmény, amelynek az a célja, hogy az egyetemes történelemmel, főleg a bizánci–magyar és a török–magyar érintkezések kutatásával, a klasszikus és keresztény régészettel, Bizánc és az iszlám művészetének történetével, végül a keleti, elsősorban török–magyar összehasonlító nyelvészettel foglalkozó szaktudósoknak kutatásaik helyszíni folytatására módot adjon, ezzel az említett tudományoknak hathatósabb fejlesztését intézményesen biztosítsa, s egyszersmind a hazai tudományosságnak a török szellemi élettel való kapcsolatát erősítse!”

A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet már egyeztendő fennállás után is nemcsak előadásai révén, hanem kiadványaival is bevonult a nemzetközi tudományos élet műhelyeinek sorába.

Az intézet közleményei 1917-ben a következők voltak: dr. Glück Henrik: *Török Művészet*, Hekler Antal: *Isteneszmény és portrait a görög művészetben*, J. H. Madtmann: *Adalék Buda 1526. évi elfoglalásához*; 1918-ban: Kós Károly: *Sztambul, várostörténet és architektúra*; *Sztambul a világ egyik legszebb városa és két hatalmas kultúra örököse és őrizője*.

Az intézet segítségével sok ifjú török ment tanulni Magyarországra. Ezek között volt Hâmit Zübeyr Koşay (1898–1984) is, aki 1917-ben érkezett Budapestre. Koşay az Eötvös Kollégium tagjaként 1923-ban végezte el az egyetemet, majd Gombocz Zoltán és

Németh Gyula tanítványaként doktori szigorlatot tett a budapesti tudományegyetemen. 1925-ben visszatért Törökországba, és a török kulturális életben vezető szerepet töltött be. Egész élete során mindig a magyar–török kapcsolatok fenntartására törekedett. Ő volt az, aki számos magyar történész, nyelvész, régész és néprajzos munkáit ismertette, ill. törökre fordította.

Koşay több magyar vonatkozású cikket is írt, többek között pl. *Macar Musikisi* (A magyar zene), *Macarların Eski Tarihi* (A magyarok őstörténete), *Türkiye 'de „Macar” Sözü Bulunan Köy Adları* (A „magyar” elnevezést viselő falunévek Törökországban) stb.¹

Ezekén kívül sok magyar tudós, kutató törökországi meghívásában szerepe volt. Maga Koşay erről azt vallotta, hogy ő csak a hála-ját törleszti azért, hogy őt a legnehezebb időkben Magyarországon Teleki Pál, Gombocz Zoltán és Németh Gyula, az Eötvös Kollégium és az egyetem felkarolták.

A török diadal megtestesítője, ünnepelt hőse Gazi Mustafa Kemal Paşa (1881–1938) az államközi viszonyok fejlesztésére törekedett és ennek alapján 1924-ben Budapesten török, Ankarában pedig magyar nagykövetséget létesítettek. Mustafa Kemal Paşa a törökországi reformok végrehajtásához Magyarországtól is kért szakembereket. Az 1920-as és 1930-as években sok magyar tudós mellett mérnökök, mezőgazdászok, közgazdászok is dolgoztak a korszerűsödés útjára lépett Török Köztársaságban. Magyar segítséggel állítottak fel szakiskolákat, intézményeket, intézeteket. Ebben az időszakban számos török ifjú is tanult Magyarországon. A két világháború között elsősorban mezőgazdászok, művészek, tudósok voltak azok, akik tanulmányaik befejeztével hazatérve nem felejtették el, hogy Magyarországon sajátították el a tudományukat.

Ilyenképpen érthető, hogy amikor az 1930-as évek elején a *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi* (Nyelv, Történelem és Földrajzi Kar), azaz a Bölcsészettudományi Kar felállításának gondolata megszületett, abban már egy hungarológiai intézet terve is szerepelt, de nem csupán a véletlenség alapján. Ebben nem kis szerepet játszott Mehmet Fuat Köprülü (1890–1966) és Hâmit Zübeyr Koşay, akiket szoros szálak fűztek a magyar tudományos élethez.

¹ Műveinek bibliográfiáját halála után a tiszteletére kiadott emlékkönyvben állították össze: phil. dr. Hâmit Zübeyr Koşay'ın Hâtırası, Ankara, 1986. Türk Kültürü Araştırmaları XXIV/2.

2. Az ankarai Hungarológiai Intézet megalakulása

2.1. Az intézet működésének első szakasza (1935–1948)

Hâmit Zübeyr Koşay budapesti egyetemistaként megismerkedett Rásonyi László (1899–1984) magyar turkológussal, s a régi ismeretség, barátság révén 1934-ben Rásonyi meghívást kapott Törökországba, hogy tartson egy magyar–török vonatkozású előadást a Török Nyelvtudományi Társaságban. A meghívás és az előadás sikere hosszú évekre meghatározta a tudós Rásonyi László sorsát. Rásonyi „Török–magyar érintkezések” című előadása megtetszett Atatürknek is, aki mindig nyomon követte a külföldi turkológusok, különösen a magyar nyelvészek, történészek, keletkutatók munkáját.

Így 1935-ben külön rendelet alapján megalakult az Ankarai Egyetem Hungarológiai Intézete (Institut des Etudes Hongroises). A török kormány által felállított intézmény a *Hungaroloji Enstitüsü* nevet 1982-ig viselte, amikor is az ún. Nyugati Nyelvek és Irodalom Osztályán belül a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék elnevezést nyerte el.

Az ankarai Hungarológiai Intézet célja, feladatai:

A magyar–török kulturális kapcsolatok ápolására alakult Hungarológiai Intézetet a turkológiai kutatások kiegészítőjének is szánták, és emiatt az intézet kezdetben szervezetileg is összetartozott a török tanszékkel.

A Mustafa Kemal Atatürk szándékainak megfelelően 1935-ben felállított Hungarológiai Intézet feladatai a következők voltak:

- A már régóta folyó magyar turkológiai kutatások eredményeinek és módszereinek a török tudományos életbe való átültetése azért, hogy a turkológia, a török nyelvészet és a török történettudomány profitálhasson a hungarológiából.
- Ismertetni a magyar nyelvet, a magyarországi nyelvhasználatot.
- Bemutatni a magyar nyelvészeti és történettudományi műveket.
- Nyomon követni a magyar nyelv fejlődését; a nyelvtudomány és a történettudomány, valamint más tudományágak kutatásának tartalmi és módszertani változásait; az új eredményeket, és mindezt megismertetni a török tudományos körökkel.
- Közös kutatási munkákat indítani.
- Tanítani a magyar nyelvet, megismertetni a magyar irodalmat és történelmet.

A Török Köztársaság alapítójának, Mustafa Kemal Atatürknek ez a döntése egy messzire látó politikus forradalmi tette volt a török tudomány és művelődés terén.

Hogy Atatürk mennyire fontos vállalkozásnak tekintette ezt a közös tudományos forradalmat, bizonyíték rá, hogy az ő személyes meghívására az Ankarai Egyetemre külföldről szerződötített professzorok közül elsőnek dr. Rásonyi László érkezett Ankarába, azzal a szándékkal és megbízatással, hogy ő szervezze meg az egyetem Hungarológiai Intézetét. Az ankarai magyar intézet első vezetője, első tanára így Rásonyi lett.

Rásonyi László elkötelezett híve, szószólója lett a török–magyar kulturális és tudományos kapcsolatok fejlesztése ügyének. 1935-től 1942-ig, hét éven át, fáradhatatlanul tanított, kutatót. Ankarába érkezve rövid idő alatt elkészítette négy évre szóló tanulmányi tervzetét. A ma is használható órarendnek az volt a célja, hogy a török közvéleményben gyökeret verjen az a meggyőződés, hogy a hungarológia a török nemzeti tudománynak, a turkológiának elengedhetetlen segédtudománya.

Rásonyi László egyik rendezője volt az 1937. évi isztambuli nemzetközi régészeti és történettudományi kongresszusnak. A Dolmabahçe Sarayban rendezett közép-ázsiai török és magyar történelmi kiállítás anyagát Rásonyi irányításával állították össze.

Kezdeményezője, illetve szervezője volt Bartók Béla (1881–1945) 1936-os törökországi népzene gyűjtő útjának, és ezzel előmozdította a magyar–török népzene kutatást is. (Az erre vonatkozó levelezést lásd: Dokumenta Bartokiana 3. kötet, Budapest, 1986 és Bartók Béla levelei; kiadta Demény János, Budapest, 1955.)

Kezdeményezésére érkezett Törökországba Fekete Lajos (1891–1969) országos levéltárnok, aki egy speciális bizottság élén részt vett a török levéltárügy megszervezésében. Az első világháború befejezése után a megszűnt Magyar Tudományos Intézet könyvtára az isztambuli német archeológiai intézetbe került. Az ott őrzött anyagot Rásonyi visszaszerezte, és így létrehozta az ankarai Hungarológiai Intézet könyvtárát is. Közben nevelte az új török tudós nemzedéket.

Rásonyi László idejében, a négyéves képzési idő alatt, a hallgatók el tudták sajátítani a magyar nyelvet, ismereteket szereztek a magyar irodalomból, történelemből, nyelvészetből (különös tekintettel a magyar–török kapcsolatokra). 1939-ben (Atatürk halála

után) kitűnő eredménnyel tette le vizsgáit az első végzős magyar szakos hallgató, Celeli Batur. Aztán sorban végeztek olyan fiatalok, akik később a török tudományos és kulturális életben fontos szerepet töltöttek be, pl. Tayyip Gökbilgin, Ibrahim Kafesoglu, Ahmet Temir, Ziya Tugal, Nihat Sami Özerdim stb.

A hallgatók magyar nyelvtudásuk előrehaladtával elkezdték törekre fordítani a magyar szépirodalmi műveket és szakmai cikkeket, könyveket. Az 1940-es években a magyar szépirodalmi művek fordítása is megindult, s Hüseyin Namık Orkun, Ziya Tugal és Nihat Sami Özerdim tollából ismertetések jelentek meg a magyar irodalomról. (Rásonyi munkásságáról, ill. a magyar tudósok törökországi szerepéről vö. Güngörmüş, Naciye: Rásonyi László. Török Füzetek, II. évf. 3. sz. 8–10. Budapest; ill. uő.: A magyar tudósok szerepe a török nyelvújítási mozgalomban. Magyar Nyelvőr, 116. évf. 1. sz. 11–16. Budapest, 1992.)

Halasi Kún Tibor mint Rásonyi László utódja

Az 1942/43-as tanévben Rásonyi helyét és feladatait Halasi Kún Tibor vette át, aki a török–magyar kulturális kapcsolatok elmélyítése terén rendkívül figyelemre méltó munkát fejtett ki.

Az ő irányítása alatt adták ki a magyar klasszikusok sorozatát: több mint húsz kötetnyi gazdag anyagot sikerült lefordítani. Sajnos, a második világháború súlyos évei lehetetlenné tették a személyes látogatásokat, így a kapcsolat még a levelezésben is csak esetlegesen, áttételesen valósulhatott meg, majd a 60–70-es években teljesen elapadt.

1945-ben az Ankarai Egyetem Hungarológiai Intézete a Török Köznevelési Minisztériummal együtt megindította a *Klasik Macar Edebiyatı Eserleri* (Klasszikus magyar szépirodalmi művek) és a *Çağdaş Macar Edebiyatı Eserleri* (Modern magyar szépirodalmi művek) fordítássorozatát.

A fordítógárda tagjai vagy az intézet növendékei vagy pedig korábban Magyarországon tanult török fiatalok voltak: Sadrettin Karatay, Hâmit Zübeyr Koşay, N. Sami Özerdim, Ibrahim Kafesoglu, Necmi Seren, Zahir Törümküney, Sadettin Pirali, Yakut Tunail. A török olvasó ekkor vehette kézbe Zilahy Lajos Két fogoly című regényét – fordította Zahir Törümküney, Magyarországon tanult mezőgazdász –, valamint Földes Jolán „A halászó macska utcája” c. művét is.

Mindkét sorozatban több mint ötven mű jelent meg. Móricz Zsigmond, Herczeg Ferenc, Mikes Kelemen, Gárdonyi Géza, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Szigligeti Ede, Kisfaludy Károly, Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért és mások művei láttak napvilágot.²

Egyidejűleg megindult az intézet tudományos sorozata is *Hungaroloji Enstitüsü Yayınları* (a Hungarológiai Intézet Kiadványai) címmel.

Az Ankarai Egyetem Hungarológiai Intézetének kiadásában jelentek meg a törökök érdeklődésére számító magyar kiadványok török fordításai, valamint magyar irodalmi és történelmi ismertetések. A tervezett hét kötetből csak három – de nagy jelentőségű – kötet fordítása jelent meg: Eckmann János: A magyar irodalom története (*Macar Edebiyatı Tarihi*), Eckhart Ferenc: Magyarország története (*Macaristan Tarihi*) és Ligeti Lajos: Ismeretlen Belső-Ázsia (*Bilinmeyen İç Asya*).

Az intézet a Török Történettudományi Társasággal együtt elhatározta, hogy Monumenta Turco-Hungarica címmel megindítja a magyar vonatkozású török adóösszeírások kiadványsorozatát. A sorozat kiadásához szükséges anyagi fedezetről a Török Történettudományi Társaságnak, munkatársakról és a munka elvégzéséről pedig a Hungarológiai Intézetnek kellett gondoskodnia. A Monumenta Turco-Hungarica munkatársai Halasi Kún Tibor, Tayyip Gökbilgin és Nazım Tarhan voltak. Sajnos, ez a terv Halasi Kún Tibor távozása miatt nem valósult meg.

Az Ankarai Egyetem Hungarológiai Intézete az egyetem Török Nyelv és Irodalomtörténeti Intézetével együtt elhatározta, hogy 1947-től a hungarológia, az urál-altaji nyelvészet és a török filológia önálló művelésére egy török nyelvű folyóiratot fog indítani *İbrahim Müteferrika Dergisi* címmel. A folyóirat a nevét a magyar–török szellemi együttműködés egyik legjelesebb képviselőjéről, a török nyomdászat magyar származású megalapítójáról, Ibrahim Müteferrikáról kapta volna, szerkesztői pedig Hasan Eren és Halasi Kún Tibor lettek volna. Különböző okok miatt azonban ezek a törekvések nem valósultak meg.

² Móricz Zsigmond: Isten háta mögött; Herczeg Ferenc: Pogányok; Bizánc; Gárdonyi Géza: A láthatatlan ember; A hatalmas harmadik; Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös; Szent Péter esernyője; Jókai Mór: Az új földesúr; Az arany ember; A sárga rózsza; Szigligeti Ede: Liliomfi; Móra Ferenc: Ének a búzamezőkről.

A világháború befejeződésével újabb váratlan fordulat állt be Halasi Kún Tibor életében. A Magyarországon uralomra került új rendszer hazarendelte őt, de Halasi Kún megtagadta a hazatérést. A szakítás azonban megzavarta törökországi küldetésének hivatalos jellegét. Ennek következtében Halasi Kún Tibor igent mondott a New York-i Columbia Egyetem felkérésére, egy turkológiai tanszék megszervezésére, melyet a török tudomány legkiemelkedőbb egyénisége, az akkori török külügyminiszter, Mehmet Fuat Köprülü, határozó erkölcsi és anyagi támogatásban részesített.

2.2. A Hungarológiai Intézet tevékenységnek második szakasza (1950–1970)

Ebben az időszakban a Hungarológiai Intézet nehéz körülmények között működött. Az addig kiépített szép kapcsolatok elsősorban politikai okok miatt megszakadtak, vegetáltak. 1955-től 1963-ig az intézetet a bizantológus Şerif Baştav vezette. Mivel ő egy ideig Németországban tartózkodott, a hallgatók létszámát is csökkentették, és így a Hungarológiai Intézet működése hét évig szünetelt. Amikor azonban Rásonyi László a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Keleti Gyűjteményének vezetőjeként nyugalmába vonult, egykori ankarai tanítványainak segítségével újra meghívót kapott Ankarába.

1963-ban Ankarába érkezve Rásonyi László azt tapasztalta, hogy az intézet megvan, de nincs tanítás, a könyvtár pedig alig szaporodott. Rásonyi a nemzetközi kapcsolatokat irányító és szervező Magyar Kulturális Kapcsolatok Intézete segítségével felfrissítette az intézet könyvtárát.

Az előző években hungarológiára, mint főszakra, évente 4–5 hallgató jelentkezett. 1967-ben megteremtették annak lehetőségét, hogy a történelem és könyvtár szakos hallgatók kétéves időtartamra mellékszakként felvehették a hungarológiát. Az érdeklődés folyamatosan növekedett, a létszám 1969-ben volt a legmagasabb: ötvennégy fő.

Ez a létszámnövekedés természetesen minőségi változást hozott magával, az oktatás ugyanis a korábbi főképp tudományos képzés helyett szinte teljesen a gyakorlati nyelvtanítás felé tolódott el. Ebben a helyzetben Rásonyinak kiküldött nyelvtanárok segítettek a tanításban.

Az intézet a kedvezőtlen körülmények ellenére is megpróbált újra közreműködni magyar szépirodalmi művek fordításában. A régi tanítványokkal együtt az új hallgatók is részt vettek az újból elkezdett Magyar Költészet című török nyelvű antológia munkájában, melyet az 1961-ben Budapesten megjelent Szenvedélyek tengere című török költészeti antológia mintájára terveztek. Sajnos, a művet nem sikerült elkészíteni.

A második ankarai működése alatt Rásonyi kilendítette a holtpontról a Török Történelmi Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának cserekönyv akcióját. Kezdeményezte Erdélyi István régész meghívását, aki belső-ázsiai kutatásokkal foglalkozott, de eredményei a politikai elzárkózás miatt a törökök számára addig ismeretlenek, hozzáférhetetlenek voltak. Ugyancsak Rásonyi László kezdeményezte Molnár József építész meghívását, aki magyarországi török kori emlékek gyűjtőjeként vált ismert tudóssá a magyar határokon túl is.

Rásonyi László szervezett, tanított, lektorált, előadásokat tartott, s közben készült arra, hogy mikor immár végleg elhagyja Törökországot, ne legyen törés az általa megkezdett munkában. Azt akarta, hogy felkészült, értő utód kerüljön az intézet élére, akinek szívügye lesz a török–magyar kapcsolatok sorsa. Szerette volna, ha nem is magyar, ám hozzáértő utód irányítsa az általa olyan nagyon szeretett Hungarológiai Intézet munkáját.

2.3. A hungarológiai kutatások harmadik szakasza (1970–85)

Nyolc évig tartó második ankarai tartózkodása után 1971-ben végleg hazatért Rásonyi László professzor, és ezzel ismét nehéz idők következtek a Hungarológiai Intézetre, amelyet 1972-től 1986-ig (egymást váltva) Hasan Eren és Şerif Baştav irányítottak.

A török nyelvtudomány egyik kiemelkedő egyéniségének, Hasan Erennek a személyében olyan tudós került az ankarai magyar intézet élére, akinek szinte gyermekkorától kezdve szoros kapcsolatai voltak a magyarokkal. A volt Eötvös-kollégista Hasan Eren professzor 1972–1974 között volt az intézet vezetője. 1974-ben őt Şerif Baştav váltotta fel, akinek nyugdíjba vonulása után 1982-ben ismét Hasan Eren vette át az intézet vezetését, s 1986-ig viselte ezt a funkciót.

1986-ban a Hungarológiai Tanszék vezetését a *Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü* azaz a Nyugati Nyelvek és Irodalmak Tanszékcsoportha és a Német Nyelv és Irodalom Tanszék vezetője, a

germanista Gürsel Aytaç vette át, akinek mintegy kétévi vezetése alatt újra fellendült a tanszék. A hungarológus hallgatók számára újra lehetővé vált, hogy részt vegyenek a Debreceni Nyári Egyetemen. 1987 és 1990 között egy másik germanista, Yüksel Baypınar irányította a tanszéket.

2.4. A Hungarológiai Tanszék mai helyzete, vagyis működésének negyedik szakasza (1985–1990)

Az 1935/36-os tanévtől máig működő ankarai Hungarológiai Intézetből lett Hungarológiai Tanszék azért létesült, hogy egyrészt a magyarul tanulók az egyetem elvégzésekor képesek legyenek a gazdag és fejlett magyar tudományos irodalom feltárására, fordítására; másrészt pedig képesek legyenek a magyar szépirodalom és a népszerű tudományos irodalom műveinek törökre való fordítására, azaz: filológiaiilag képzett szakemberekké váljanak.

Ebből kiindulva az előző tanszékvezető Yüksel Baypınar a régi, már elavult tanítási rendszert teljes egészében elhagyva új tantervet készített és alkalmazott a tanszéken.

Az oktatás tartalma az ankarai Hungarológiai Intézetben

Az 1970-es és 1980-as hungarológiai képzés tantárgyai a következők voltak: mai magyar nyelv, magyar nyelvtörténet, magyar történelem (különös tekintettel az oszmán-török–magyar érintkezésekre), a magyar irodalom története, illetve fordítása. A jól megtervezett program gyakorlati megvalósítása, sajnos, már nem volt tökéletes.

Az új tanterv szerint a régebbi 5–10 óráról 15–20 órára növekedett a magyaroktatás. Az első és másodéveseknek természetesen török nyelven folyik a tanítás. A harmad- és negyedéven kezdődik a magyar nyelvű oktatás, amelyet főleg a magyar lektorok végeznek.

Az új tantárgyak a következők:

a tantárgy neve	heti óraszám	évfolyam
magyar nyelv	6	I–IV.
a magyar nyelv története	2	I.
a magyar szókincs	2	I.
török–magyar fordítás	4	II–IV.
magyar–török fordítás	4	II–IV.
a magyar nyelvtudomány története	2	IV.

szövegelemzés	2	II.
a magyar irodalom története	2	I–II.
magyar irodalom proszeminárium	2	III.
magyar irodalom szeminárium	2	IV.
a magyar kultúra története	2	I.
szakdolgozati szeminárium	2	III.

Ezenkívül a hungarológiai előadások közül A magyar kultúra története – vagyis a magyar művelődéstörténet – című előadást mint melléktárgyat bármely tanszéken tanuló egyetemi hallgató felveheti.

Oktatási kérdések

Az ankarai Hungarológiai Tanszék a következő gondokkal küszködik és próbálja megoldani őket:

- Nagy az olyan hallgatók száma, akikben a hungarológia iránti érdeklődés kevés. Inkább az egyetemre való könnyebb bejutás lehetősége irányítja őket a tanszékre.
- A tanszék nem rendelkezik az oktatás szükségleteit kielégítő, kellő mennyiségű segédanyaggal.
- Nincs közvetlenül a törökök számára készült magyar tankönyv és szótár.
- Hiány mutatkozik felkészült szakemberekből.
- Az olvasó- és gyakorlókönyvek régiiek, elavultak.
- Különösen az elsőéveseknél a fenti okok miatt a magyar nyelv tanítása elég nehezen megy.
- A nyelvtanítás keretei között a hallgatók igényeinek megfelelően a magyar irodalmat is tanítjuk, de ehhez sincs török nyelvű segédkönyv, amiből lehetne tanítani vagy tanulni.

Az ankarai Hungarológiai Tanszéken lévő nehézségek és kérdések megoldásához segítségre – elsősorban szakszerű nyelvkönyvekre, korszerű segédeszközökre – van szükség.

A török tudomány és művelődéspolitikai rendszerében a hungarológia helye és szerepe igen fontos. A török állam saját részéről mindent megtesz azért, hogy újra kellőképpen működjön az intézet. De önmagában ez nem elég. Kívülről jövő segítségre, ill. támogatásra is szükség van azért, hogy ez a régi, szép szándékokkal létrehozott intézmény újból a magyar–török tudományos és kulturális kapcsolatoknak fontos alkotóműhelye lehessen.

Feltétlenül indokoltnak tartom, hogy a magyar minisztérium a magyar lektorok kinevezését, működésük feltételeit, kiküldetésük időtartamát, munkafadatait konkrétabban fogalmazza meg. Ezenkívül kívánatos lenne, hogy az adott országokban működő magyar követségeken dolgozó illetékesek kikérjék a véleményünket a lektorok ügyében. A probléma nemcsak a magyarokat vagy a külföldieket érinti, hanem a mi közös problémánk, és ezt csakis együttműködve tudjuk megoldani.

Köztudomású dolog az is, hogy a Magyarországon kívül működő intézmények között sok a különbség. Ezek az intézmények általában valamilyen módon a felsőoktatáshoz kapcsolódnak, ennél fogva oktató- és kutatóhelyek. A törökországi hungarológia sok szempontból eltér a külföldön működő hasonló jellegű intézményektől. Anyagi fenntartásához a magyar állam csak részben járul hozzá: időnként könyvek küldésével.

Szükségesnek tartom és melegen ajánlom azt is, hogy a világszerte működő rokon intézmények egy jól működő rendszeren belül állandó kapcsolatot tartsanak egymással. Meg kell szabadulni a bürokratikus állami gyámságtól. Ezért az intézetek működését a lehető legmagasabb fokon önállósítani kell. Súlyos gondot jelent számunkra az is, hogy a hallgatóink között nincs magyar anyanyelvű. Ezt a nyelvet a diákok nem hallhatják sehol, senkitől. Ilyen szempontból a kiküldött magyar lektor kiválasztása igen fontos.

Kívánatos volna, ha a török folyóiratokban minél gyakrabban lennének meg magyar vonatkozású tanulmányok. Ehhez elsősorban a magyar tanárok és a lektor együttműködése kell, másodsorban a magyar szépirodalmi és tudományos szakirodalom törökországi megismertetése céljából magyar támogatásra van szükség. Mert igazán nehéz feladat a nem magyar anyanyelvűeknek a magyar nyelvet tanítani, megismertetni a magyar kultúrát, s mindez súlyos felelősséggel jár. Nehéznek nehéz feladat, ami előttünk áll, de véleményem szerint ezt a feladatot meg tudjuk oldani.

Hungarológia Hollandiában

Jolanta JASTRZĘBSKA

Bevezető

A hungarológia a szó szoros értelmében elég szűk fogalom, a hollandiai hungarológia helyzetéről szólva azonban fontosnak tartom bemutatni, hogy milyen légkörben funkcionál és miből táplálkozik a magyar kultúra Hollandiában, így az egyetemi oktatáson és kutatáson kívül másról is szeretnék beszélni.

Az első világháborút követő holland segítség magyar gyerekek számára, majd az 56-os forradalom utáni menekültek fogadása, a magyar kulturális kisebbség folyamatos pénzügyi támogatása elősegítette azt, hogy a „hollandiai” magyarok nem kényszerültek a nemzeti identitásukat, nyelvüket feladni. Az emigránsok második, harmadik generációja is beszél magyarul, érdeklődik Magyarország iránt. Vannak, akik gyökereiket keresve iratkoznak be magyar szakra, azért, mert nagyon jól beszélik a nyelvet, vagy éppen azért, mert alig tudnak magyarul. A ma már négy generációból származó magyarok jelenléte Hollandiában biztosan hozzájárul ahhoz, hogy a nagyközönség számára Magyarország nem teljesen idegen, ismeretlen folt valahol Közép-Európában. Erről tanúskodik pl. a már évek óta tartó érdeklődés a magyar film iránt, az utóbbi években pedig Konrád György és Nádas Péter sikerei. Hollandiában Magyarország azon közép-európai országok egyike, amelynek kultúráját, politikai és gazdasági fejleményeit figyelemmel kísérik.

A groningeni Finnugor Tanszék

A hollandiai hungarológia, mint egyetemi szintű oktatás és kutatás kezdettől fogva a Groningeni Állami Egyetemhez kapcsolódik, hiszen ez az egyetlen egyetem Hollandiában, ahol a magyar nyelvet és irodalmat mind főszakként, mind mellékszakként lehet tanulni. A groningeni hungarológia a Finnugor Tanszék része, a fennisztika és

a finnugor nyelvtudomány mellett. A Finnugor Tanszék keletkezése, a párhuzamosan folyó magyar, ill. finn tanulmányok teljes oktatási programjának a kibontakozása és megalapozása azonban évekbe került; ebben a folyamatban úttörő szerepet játszott dr. A. D. Kylstra holland ógermanista professzor, aki tudományos munkássága révén elsősorban a finnre, majd a magyarra és más finnugor nyelvekre fordította figyelmét a Groningeni Állami Egyetemen, s mind a diákok, mind az egyetemi vezetők érdeklődését fel tudta kelteni ezen „egzotikus” nyelvek iránt. A. D. Kylstra *Geschichte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung* (Assen 1961) című doktori disszertációjának megvédése után 1962-ben a groningeni egyetem Ógermanisztikai Tanszékének vezetője lett; előadásainak hatására 1966-ban hivatalos megbízást kapott finnugrisztikai előadások tartására. A groningeni Finnugor Tanszék ehhez a dátumhoz kapcsolja keletkezését, de az igazi áttörés csak később történt, amikor 1973-ban a magyar, ill. a finn nyelv és irodalom önálló és teljes jogú tanulmányozását/tanítását Hollandia akadémiai statutumába is felvették, ami azt jelentette, hogy attól a pillanattól kezdve a magyar, ill. a finn szakon is lehetségessé vált egyetemi diploma megszerzése. Ehhez azonban Hollandia egyetemei között szükség volt egy megállapodásra, hogy melyik egyetemen folyhat ezen szakok oktatása. Elképzelhetetlen volt ugyanis az a helyzet, hogy ebben a viszonylag kis országban több egyetemen folyna a magyaroctatás főszak szintjén. Figyelembe véve azt, hogy az új diszciplína relatív korlátozott érdekeltségre számíthatott, a Hollandiai Akadémiai Tanács azon a véleményen volt, hogy elég az országnak csupán egy egyetemén megteremteni annak lehetőségét, hogy a magyar főszak legyen. Az érdekelt egyetemek bölcsészettudományi karai ad hoc bizottságot alapítottak, amely egyhangúan úgy döntött, hogy a Groningeni Állami Egyetemen lesz a Finnugor Tanszéknek a helye. Más érdekelt egyetemek, az utrechti, ahol 1939-től kezdve dr. Szivirsky Antal tevékenykedett és az Amszterdami Városi Egyetem, ahol dr. Beöthy Erzsébet 1969-től dolgozott, megtartották a jogukat, hogy mellékszakként folytassák a magyar nyelv és irodalom tanítását. A döntésben szerepet játszott az is, hogy melyik egyetem mennyit volt hajlandó áldozni, mit volt hajlandó feladni cserében, ti. az egyetemek közötti feladatmegosztás országos terv szerint zajlott le és több diszciplínára terjedt ki. Újra A. D. Kylstra tudományos munkásságának, saját egyetemén való

pozíciójának és szervezési képességének köszönhető, hogy a Groningeni Egyetem hajlandó volt elvállalni az új diszciplína fejlesztését. Dr. A. D. Kylstra pedig kész volt az Ógermanisztikai Tanszék vezetése mellett a Finnugor Tanszék vezetését is elvállalni. Irányításával már 1968-tól finn munkatársak is dolgoztak, 1970-től kezdve a mai napig fil. maist. Sirkka-Liisa Hahmo a finn részen, mgr Jolanta Jastrzębska pedig a magyar részen. A nyolcvanas években hosszabb-rövidebb időszakban más finn, ill. magyar munkatársak is működtek a tanszéken, ezek közül a kiváló finn nyelvész, dr. Osmo Nikkilä szeretném említeni, aki 1994-ben vonult nyugdíjba. A magyar részlegen öt éven át dolgozott vendégtanárként dr. Gerstner Károly, a kiváló kutató, oktató és kolléga. Öt év eltelte után a Nyelvtudományi Intézet – amelynek előzőleg is munkatársa volt – hazahívta.

A. D. Kylstra nyugdíjba vonulása után a tanszékvezetői állás majdnem három évig (1985–1988) betöltetlen maradt. A megüresedett állásnak ugyanis csak a fele volt a Finnugor Tanszéké, másik fele pedig az Ógermanisztikai Tanszékhez tartozott. Dr. Gerstner Károly távozása lehetővé tette egy teljes tanszékvezetői állás megteremtését. Megemlítem, hogy tanszékünk kisebb időszakos változásokkal 5,5 állással rendelkezik, abból a magyar részlegre, az egyetemi tanárt leszámítva, 2,2 állás jut, ti. a tanáron kívül a magyar részlegen senki sem dolgozik teljes állásban. 1987-ben, nemzetközi pályázat eredményeként a groningeni egyetem dr. Honti Lászlót nevezte ki egyetemi tanárrá, aki ténylegesen 1988 elejétől vezeti a Finnugor Tanszékét. E kiváló finnugor nyelvész jelenléte a groningeni egyetemen mind a finnugor nyelvtudomány, mind a magyar szak tanítása szempontjából nagy nyereséget jelent. Honti László volt a témavezetője egy finn témájú disszertációnak, amelyet kollégánk, Sirkka-Liisa Hahmo 1994 júliusában védett meg; 1995 áprilisától vezetése alatt dolgozik finnugor témájú disszertációján tanszékünk egykori diákja, Paul van Linde.

Magyar főszakos tanulmányok a Groningeni Állami Egyetemen

Mielőtt tanszékünk tudományos tevékenységéről beszámolnék, oktatási programunkról szeretnék átfogó képet adni. Hollandiában minden bölcsészkar program négy év tanulmányi időt jelent. Abból

következően, hogy az ún. nem iskolai nyelvek tanítása a nulláról indul, az első két évben a legnagyobb hangsúly a nyelv elsajátítására esik. Diákjainknak az első tanév két trimeszterében kell átvenniük egy elég terjedelmes tankönyv anyagát (Erdős, J. et al. *Hungarian in Words and Pictures*), a grammatikai órákon kívül társalgásból, fogalmazásból, szövegek értelmezéséből, fordításból, idiomákból kapják a legtöbb órát. Ezenkívül természetesen általános jellegű előadásokat is hallgatnak, amelyek minden bölcsészkar szakon kötelezőek: *Bevezetés az általános nyelvtudományba*, *Bevezetés az irodalomtudományba*, a magyar, ill. finn nyelvre vonatkozóan pedig: *Bevezetés a grammatikába*, *Bevezetés a finnugor nyelvtudományba*; a felsorolt előadásokat a magyar és a finn főszakosok együtt hallgatják. Egyéb, a magyar szakkal kapcsolatos előadások az első évben: *A magyar irodalom áttekintése* (a kezdetektől a XIX. század végéig) és *Magyar kultúrtörténet*. Az első év sikeres befejezése lehetőséget ad finnugor nyelvtudományi képzésre, amelynek keretében elsősorban a második finnugor nyelv alapos, de passzív elsajátítása a feltétel, továbbá más rokon nyelvek ismerete. A legutóbbi időben az Észtországgal kiépített kapcsolatok keretében mind tanárok, mind diákok cseréje is létrejött. Finn és finnugor szakos diákjaink, az 1993/94-es tanévben oktató észt lektorral együtt már az első észt-holland kisszótárt is elkészítették. Magától értetődő, hogy az elsőnek választott nyelv további tanulmányozása nagyon fontos, ezért az oktatásnak az a célja, hogy a finnugor szakosak egy finnugor nyelvre vonatkozó aktív nyelvismerete egyenlő legyen a magyar, ill. finn főszakosokéval. Az irodalomra szánt óraszám a finnugor nyelvtudomány keretében kisebb, pl. az irodalmi szemináriumok a finnugor szakosok számára már nem kötelezők.

Az intenzív nyelvtanítás a második évre is jellemző: fordítás magyarra és magyarra, fogalmazás, szövegelemzés, társalgás, de ezenkívül egyre több speciális tárgy szerepel a programban, mint pl. a magyar nyelv története, magyar nyelvjárások, magyar leíró nyelvtan, a XX. századi magyar irodalom áttekintése. A harmadik évtől kezdve csökken a nyelvi órák száma, bővül azonban a program nyelvi és irodalmi szemináriumokkal, amelyek keretében a diákok egy bizonyos témakört most már a magyar nyelvű szakirodalom alapján is tanulmányoznak és felkészülnek a további önálló tudományos tevékenységre. Csupán példaképpen említem egy-egy szemináriumnak a

témáját: a magyar barokk irodalmat, a magyar szókincs eredetét ismerik meg. Az egyetemi tanítás szinte az egész tanulmányi idő alatt arányosan három területet ölel fel: a nyelvet, az irodalmat és a kultúrtörténetet (az utóbbi a harmadik évben szintén szerepel a programban), csak a szakdolgozat témája ad lehetőséget specializálódásra: nyelvészeti, irodalmi vagy kultúrtörténeti téma közül lehet választani. Említést érdemel az az általános hollandiai szokás, hogy a diákok kötelesek főszakon kívül is tanulni bizonyos tantárgyakat megszabott óraszámban, érdeklődésük és tervezett pályájuk szerint akár általános jellegű jogi tanulmányokat is, akár más nyelvet vagy közgazdaságtant választhatnak kiegészítésül. Ennek köszönhetően hozzánk is jönnek magyar nyelvet mellékszakként tanulni közgazdászok, szociológusok vagy germanisták.

A felvázolt program munkaigényes mind a diákok, mind az oktatók számára. Diákjaink abban az előnyös helyzetben vannak, hogy az ismert iskolai nyelveket tanulókkal szemben meglehetősen kis csoportokban tanulhatnak. Ezenkívül diákjaink számára biztosítva vannak magyarországi ösztöndíjak, diákjaink többsége tanulmányai idején legalább fél évet tanul egy magyarországi egyetemen (legtöbb esetben az ELTE-n).

Oktatási téren a legújabb fejlemény egy külön program összeállítása, amely két nyelv és két kultúra elsajátítását teszi lehetővé. Ugyanis a groningeni bölcsészkar vezetés kezdeményezésére létrejött egy NOMES nevű (Noord-, Oost en Midden-Európa, azaz Észak-, Kelet- és Közép-Európa) munkaközösség. Ez a következő, önállóságukat megőrzött tanszékekből áll: szlavisztika, skandinavisztika, finnugrisztika és ógermanisztika. Az 1995/96-ös tanévtől kezdve magyar–orosz, illetve orosz–magyar szakon való tanulásra is nyílik lehetőség, éspedig azon diákok számára, akik magyar, ill. orosz főszakosok voltak tanulmányaik első évében. A kezdeményezést az a felismerés inspirálta, hogy Közép-Európa térségében csak az a (nyugati) szakértő tud jól tájékozodni, aki egy nyelvnél és kultúránál szélesebb körű képzést kapott.

A groningeni Finnugor Tanszék magyar részlegén pillanatnyilag a következő oktatók dolgoznak: dr. De Bie-Kerekjártó Ágnes, dr. Jolanta Jastrzębska, mr Henry Kammer és Kiss Anikó, mindnyájan csak kisebb-nagyobb részállásban. Különösen örömdetes az a tény, hogy a groningeni egyetem és az ELTE között 1990-ben lektorcse-

re-egyezmény létesült, ennek keretében egy groningeni oktató a budapesti Néderlandisztikai Intézetben tanítja a holland nyelvet, egy magyarországi oktató pedig a magyar nyelvet Groningenben, korábban az Amszterdami Városi Egyetemen is; előző lektorunk, dr. Szili Katalin még mind a két egyetemen dolgozott. 1995-től kezdve azonban az amszterdami egyetem nem tart igényt lektorunk segítségére.

Az évek folyamán tanszékünk oktatói több jegyzetet, oktatási segédanyagot készítettek, mivel a holland nyelvű szakirodalom meglehetősen szegényes. Beöthy Erzsébet *Hongaars. Fundamentele grammatica voor Nederlandstaligen* c. munkája az egyetlen, amely az egyetemi tanításban felhasználható. A következő kézirat jellegű munkák készültek eddig: szójegyzékek a tankönyvhöz (H. Kammer), idiómagyűjtemény és fordítási gyakorlatok (De Bie-Kerékjártó A. és H. Kammer), holland–magyar–finn nyelvészeti terminológiai szótár (Honti L.), magyar mondattan (J. Jastrzębska és I. Molenkamp-Wiltink). Holland nyelvű segédanyag összeállítása szükséges, de hálátlan munka, mivel a jegyzetek, segítőanyagok készítése Hollandiában nem számít sem tudományos munkának, sem publikációnak. Ugyanakkor arra is alig van esély, hogy egy kiadó elvállalná az ilyesféle, nem is iskolai nyelv anyagának a kiadását. A fakultás csak kivételes esetekben hajlandó erre a munkára külön időt, azaz részállást rendelkezésre bocsátni, pl. programváltozáskor. Külön eredménynek számít, hogy tanszékünkön elkészülhetett egy olyan munka, amely a holland hungarológia, de tulajdonképpen szélesebb közönség számára is nagyon fontos, nevezetesen a magyar–holland szótár. A kulturális egyezményben rögzített terv alapján tanszékünk megkapta a minisztériumi szubvenciót, amely lehetővé tette egy közepes nagyságú (40 000 címszót tartalmazó) magyar–holland szótár összeállítását. A groningeni egyetem rendelkezésre bocsátotta az infrastruktúráját, amely szükséges volt a munkálatokhoz. A munkát drs Bosch-Ablonczy Emőke, volt tanítványunk és H. Kammer végezte. A kézirat elkészült, de a legújabb társadalmi és politikai változások következtében a magyar nyelv szókincese új szavakkal bővült, így a szótár is átdolgozásra, aktualizálásra szorul. A Hollandiai Nyelvunió (Nederlandse Taalunie), amelynek egy bizottsága lexicográfiával foglalkozik, elismerően nyilatkozott a kézitról, sőt új szubvenciót helyezett kilátásba, erre várnak most a szótárszerkesztők. A szótár holland–magyar része Budapesten készül, a munkála-

tokat dr. Mollay Erzsébet vezeti. Minden remény megvan arra, hogy mindkét rész meg fog jelenni az Akadémiai Kiadónál.

Oktatási feladatokon kívül tanszékünk tudományos munkát is végez, konferenciákat szervez és többféle módon igyekszik hozzájárulni a magyar kultúra terjesztéséhez Hollandiában. Tanszékünkön keletkezése óta a tudományos kutatás terén a nyelvészetre esik a hangsúly. A. D. Kylstra kezdeményezésére a finn részleg az ógermanisztikai tanszékkel együtt a balti finn nyelvek régebbi germán jövevényszavait kutatja, ennek eredményeként a három kötetre tervezett szótárból az első rész meg is jelent (A. D. Kylstra–Sirkka-Liisa Hahmo–Tette Hofstra–Osimo Nikkilä: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. Bd. I: A–J*. Amsterdam–Atlanta 1991). Jelenlegi tanszékvezetőnk főmunkássága szintén nyelvészeti, így érthető, hogy 1991-ben, tanszékünk 25 éves fennállása alkalmából nyelvészeti jellegű szimpóziumot rendeztünk, amelynek anyaga már meg is jelent: *Finnisch-ugrische Sprachen zwischen dem germanischen und dem slavischen Sprachraum* (Amsterdam–Atlanta, 1992).

A magyar részleg munkatársai több, egymást kiegészítő területen dolgoznak. De Bie-Kerékjártó Ágnes, aki 1988-ban az ELTE-n védte meg doktori disszertációját [*A magyar irodalom fogadtatása Hollandiában (1945–1983)*. *Studia Philologica Moderna*, Budapest, 1988], s a magyar irodalomról publikált hollandiai folyóiratokban, jelenleg nyelvészeti témával foglalkozik. Jolanta Jastrzębska 1989-ben a groningeni egyetemen védte meg disszertációját (*Personnages tragiques et grotesques dans la littérature Hongroise moderne*. Amsterdam–Atlanta, 1989), amelynek témavezető tanárai A. D. Kylstra, Szabolcsi Miklós és Kibédi Varga Áron voltak. A két disszertáció keletkezése és létrejötte mutatja, hogy tanszékünk mindig szoros kapcsolatot tartott magyarországi kutatókkal, ill. kutatóközpontokkal. Jastrzębskát disszertációjáért 1991-ben Szirmai-díjjal tüntették ki és még ugyanabban az évben a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság bizottsági tagjává választották. Tudományos tevékenysége főképpen irodalmi témájú, de a szinkrón magyar nyelvtan (különösen a magyar mondat) szintén érdeklődési körébe tartozik, e téren is publikál.

H. Kammer kétségekívül jelenleg Hollandia legjobb magyar fordítója, ő ültette át hollandra olyan magyar írók műveit, mint Gárdonyi

Géza, Kosztolányi Dezső, Konrád György, Nádas Péter és Kertész Imre. 1994-ben, Nádas *Emlékiratok könyve* c. regényének fordításáért Hollandia legtekintélyesebb díját, a Martinus Nijhoff-díjat kapta meg. Konrád és Nádas példátlan sikere Hollandiában – nemcsak az értelmiség, hanem a nagyközönség körében is – Kammernek is köszönhető. Különösen öröndetes az a tény, hogy e kiváló fordító tan-székünk munkatársa, ő tartja a fordítási szemináriumokat magyarról hollandra. Cinikus megjegyzésnek hathat, de bizonyos értelemben annak is köszönhető fordítási tevékenysége, hogy csak kis részál-lásban dolgozik az egyetemen. A hollandiai magyar fordításokról szólva meg kell említenem egy másik, szintén nagyon tehetséges személyt, volt tanítványunkat, I. Molenkamp-Wiltinket, aki Hajnó-czytól, Esterházytól már fordított, pillanatnyilag Konrád György esszéin dolgozik.

A magyar lektorunk ebben és a következő tanévben Kiss Anikó, angol–magyar szakon végzett, a szegedi egyetem munkatársa. Kiss Anikó azokat a tantárgyakat oktatja, amelyek a nyelv elsajátításával, a nyelvtannal függnek össze. Alkalmanként „társadalmi munkát” is végez, mint pl. a tavaly rendezett egynapos tájékoztató program az egyik iskola számára.

A három előbb említett oktató egyik közös vállalkozása a *Bzzlletin* (sic!) című hollandiai irodalmi folyóirat magyar száma (J. Jastrzębska szerkesztésében), ami 1987-ben jelent meg és amelynek létrehozásában Kibédi Varga Áron, ill. saját tanítványaink: E. Bosch-Ablonczy, I. Molenkamp-Wiltink, S. van der Mije segítettek.

A magyar nyelv oktatása az Amszterdami Városi Egyetemen

Mint az előbb említettem, a magyar nyelv tanítása az Amszterdami Városi Egyetemen is folyik, az azzal megbízott docens több mint huszonöt éve dr. Beóthy Erzsébet, aki a hamburgi egyetemen szer-zett doktori címet finnugor témájú disszertációval. Munkássága kü-lönösen a magyar nyelv tanítására terjed ki. Ő adja ki a *Tótfalusi Series of the University of Amsterdam. Studies in Cultural Inter-action in Europe. East and West* című, főképpen angol nyelvű fo-lyóíratot, melynek eddig három száma jelent meg, s holland, magyar és más külföldi kutatók publikálnak benne.

A magyar mellékszak a finn mellékszakkal együtt az amszterdami egyetemen is hosszú ideig egységet alkotott. 1992-ben azonban a magyar és finn szét lett választva, a magyar a Kelet-európai tanulmányok nevű intézetbe került. Pár éve ennek az intézménynek egyik munkatársa a magyar részlegen dr. Marácz László, aki általános nyelvészetből doktorált. A Kelet-európai tanulmányok hároméves képzés, amelyet más szakon végzett első év tanulmányai után lehet teljesíteni. A kezdő szak magyar, egy szláv, ill. román nyelv lehet. Történelem szakosok és közgazdászok szintén beiratkozhatnak, azaz a feltétellel, hogy az említett nyelvek egyikét megszabott óraszámban tanulják. Az Intézet tájékoztató füzeté szerint a magyar nyelv különösen az első év tanulmányaiban játszik döntő szerepet, majd a nyelvismeretet egyéb, a kelet-európai térségre vonatkozó más kulturális és történelmi tárgyakkal bővítik.

Az egyetemek közötti feladatmegosztás, amelyről fentebb volt szó, és amelynek következtében a magyar mint főszak a groningeni egyetemre került, nem kedvezett a szorosabb együttműködésnek a groningeni és az amszterdami egyetem között, minden jószándékunk és igyekezetünk ellenére sem. Intézményes együttműködésre Groningen és Amszterdam között csak 1988-ban került sor, amikor a budapesti Művelődésügyi Minisztérium és a hágai Oktatás- és Tudományügyi Minisztérium kezdeményezésére létrehozták az Egyetemközi Hungarológiai Központot. Feladata a magyar kultúra terjesztése, a magyarsággal kapcsolatos ismeretterjesztés volt. A központ székhelye Groningen lett, mivel igazgatójává a Finnugor Tanszék vezetőjét jelölték. Az évek folyamán a Központnak több, részállású koordinátora is volt (a kezdetén és a végén részállásban). A Központ a két egyetem által garantált költségvetéssel rendelkezett, Magyarországról sok könyvet, filmet és egyéb anyagot kapott, több kulturális programot rendezett: kiállításokat, filmbemutatókat, szimpóziumokat. A Központ azonban nem volt képes saját működési költségeit előteremteni, amit az egyetemi vezetők tulajdonképpen elvártak tőle. Végeredményben a megoldatlan finanszírozási probléma lett a Központ megszűnésének az oka. Az is megkérdőjeleződött, hogy van-e egyáltalán szükség egy ilyen központra, hiszen a holland–magyar kapcsolatoknak évtizedes hagyományai vannak, s mindenfajta kezdeményezésnek – legyen az akár az utrechti filmszesztivál, akár tudományos kutatás, akár előadások szervezése –

vannak kiépített csatornái, amelyeken keresztül minden közvetítés nélkül is beszerezhető a szükséges anyag, ill. meghívják a kiszemelt magyarországi személyiséget. Így Konrád György többször is részt vett hollandiai szimpóziumokon, anélkül hogy a Finnugor Tanszék magyar részlegét bárki is segítségül hívta volna, a Központról nem is szólva. Amikor ez év februárjában a Groningeni Színház Nádas Pétert meghívta egy írói fesztiválra, az író nagy sikerű színházi fellépése után a finnugor tanszék más tanszékekkel együtt kerekasztal-beszélgetést rendezett az egyetemen. Ezzel a példával azt akarom szemléltetni, hogy a hollandiai rendezvények szervezői rendelkeznek a megfelelő önállósággal és anyagi feltételekkel, nem szorulnak bármilyen más intézmény közvetítő szerepére. Ebben különben a Magyar Nagykövetség is segít, különösen 1989 óta játszik fontos, politikamentes kultúraközvetítő szerepet. Erre jó példa a *Magyar Festészet (1860–1910)* című kiállítás, amelyet ez év májusában nyitottak meg Hágában.

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör

A magyar kultúra hollandiai jelenléte szempontjából már több mint harminc éve nagyon fontos szerepet játszik a hollandiai Mikes Kelemen Kör. Még az 1956-os forradalom előtt lelkes fiatalok alapították, később az 56-os és a későbbi emigráció új erővel táplálta ezt a társaságot, amely a mai napig nem veszítette el lendületét, a magyar nyelv és kultúra ápolását. A Mikes Kelemen Kör vezetőségéhez olyan egyéniségek tartoznak, akik a magyar tudományos, ill. kulturális életben is ismertek, pl. Kibédi Varga Áron vagy Dedinszky Erika, mindkettő sokat tett a magyar kultúra terjesztéséért Hollandiában. Dedinszky Erika sokat fordított, Kibédi Varga Áron pedig számos előadásában szólt magyar témákról, magyar irodalmi alkotásokról, nemrég jelent meg szerkesztésében egy modern magyar novelláskötet: *Hongarije. Verhalen uit deze tijd* (Meulenhoff, Amsterdam 1990). Annak összeállításában, fordításában tanszékünk munkatársai, diákjai is részt vettek. A Mikes Kelemen Kör elsősorban a Hollandiában élő magyar értelmiségieket egyesíti, havonta egyszer összejövetelet szervez, amelynek keretében előadás hangzik el. Az előadásokat sokszor éppen Hollandiában tartózkodó magyar írók, tudósok, művészek tartják, néha a Kör tagjai. A leghíresebb

rendezvényei közé a tanulmányi napok tartoznak. A Kör minden év szeptemberében négynapos konferenciát szervez, egy-egy aktuális, többnyire irodalmi-kulturális, néha történelmi témáról. Az előadók Európa több országából jönnek: Párizsból pl. a *Magyar Műhely* szerkesztői, Sípos Gyula, Karátson Endre, Angliából Czigány Lóránt és Péter László, Németországból Borbándi Gyula stb. A Kör mindig – tehát az igazán nehéz időkben is – meghívott magyarországi előadókat is. Képtelenség lenne azokat a Magyarországon is híres tudósokat, írókat felsorolni, akik előadást tartottak a Körben, csupán példaképpen említek egypár nevet: Balassa Péter, Kemenes Géfin László, Krasznahorkai László, Radnóti Sándor, Szegedy-Maszácz Mihály, Cs. Szabó László, Szőrényi László, Tverdota György, Thomka Beáta stb. Sokan közülük Groningenben is tartottak előadást, éppen annak köszönhetően, hogy a Kör meghívta őket Hollandiába, így tanszékünk révén Groningenbe is eljuthattak. A Hollandiai Mikes Kelemen Kör több alkalommal kiadta a tanulmányi napok anyagát, pl.: *Nyugati magyar irodalom* (Amszterdam 1976), *Önarcképünk sorsunk tükrében. 1945–1949. Sine ira et studio* (1984), *Változás és állandóság. Tanulmányok a magyar polgári társadalomról* (1989), *Embernek próbája, Tilalomfák*.

A Kör további működését az újabban Hollandiában letelepülő értelmiségiek biztosítják. Az 1995-re tervezett tanulmányi napokra az elmúlt tíz évben a Kör irodalmi díjával, a Mikes Kelemen-éremmel kitüntetett írók közül a következők várhatók: Esterházy Péter, Csalog Zsolt, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre és Márton László.

A hollandiai hungarológia a fenti vázlat szerint elég színes és sok forrásból táplálkozik. Ez szerencsére egyúttal azt is jelenti, hogy a nálunk végzett diákok többsége talál olyan munkát, amelyben a magyarsággal kapcsolatos ismereteit fel tudja használni és terjesztheti azokat.

Hungarológia Finnországban – a paradigmaváltás ideje

Tuomo LAHDELMA

Az ember azt gondolná, hogy Finnországban fokozott figyelmet fordítanak a magyar nyelvre és kultúrára. De ez egyáltalán nem így van, sem az általános és középiskolákban, sem az egyetemeken. A finn gimnáziumokban nincs magyartanítás, s ebből adódóan érettségizni sem lehet magyar nyelvből. A finn tanulók legfeljebb hobbyból, alkalmilag tanulnak magyarul, ha például osztálykirándulásra készülnek Magyarországra. Ez a helyzet nemcsak meglepő, hanem kellemetlen is, mivel Magyarországon legalább három gimnáziumban lehet érettségit tenni finn nyelvből.

Azt a kérdést, hogy a magyar nyelvnek és kultúrának miért nincs kiemelt helye a finn egyetemeken, történetileg kell megközelíteni. A finnek számára a magyarságtudomány elsősorban a finnugrisztika részterülete volt. Ennek megfelelően a magyar nyelv és kultúra oktatásának a legnagyobb hagyománya a helsinki és a turku egyetemen van – ott tehát, ahol külön finnugor szak létezik.

Tekintsük át közelebbről a helsinki és turku egyetem magyar oktatásának sajátosságait! Rögtön az elején le kell szögeznünk, hogy a két egyetemen tanított finnugrisztika a fogalom szűkített értelmében vett tudományterület, tudniillik finnugor *nyelvtudományi* szak. Tehát mindkét egyetem gyakorlatában eltávolodtak a finnugrisztika eredeti értelmétől, miszerint a finnugor nyelveket azért vizsgáljuk, hogy jobban megismerhessük a finnugor nyelveket beszélő népek történelmét. Itt a nyelvészet tehát már nem egy másik tudományterülettel áll elválaszthatatlan kapcsolatban, hanem alárendelt helyzetéből megszabadult, önállóvá vált tudományterületként funkcionál.

A helsinki egyetemen a magyar nyelv rendszeres tanítása már az 1800-as évek utolsó évtizedeiben elkezdődött. Ez elsősorban az egyetem akkori finn professzorának, a finnugor nyelvtudomány egyik nagy úttörőjének, August Ahlqvistnak (1826–1889) köszön-

hető, aki nagy figyelmet fordított azokra a nyelvekre, amelyek a finnugor összetartozás hipotézise alapján a finnel rokon nyelvek. Ahlqvistnak a magyar nyelv fontosságáról vallott felfogását mi sem fejezi ki jobban, mint az a tény, hogy az ő professzorsága idején nevezték ki a helsinki egyetemre Oskar Blomstadtot a magyar (és a finn) nyelv magántanárának (1869), valamint Antti Jalavát a magyar nyelv rendkívüli lektorának (1881).

1925-ben a helsinki egyetemen állandó magyar lektori státust alapítottak. Az újdonsült lektorátus igen sok könyvajándékot kapott Magyarországról, és mivel azt kívánták, hogy a magyar könyvtár önálló egység maradjon, három évvel később, 1928-ban létrehozták az egyetem magyar intézetét. A magyar szak születése viszont még több mint fél évszázadot váratott magára: csak 1985-ban jött el az ideje. A magyar először mellékszak lett, az 1956-ban alapított finnugor tanszék keretében működve, elsősorban a finnugor szakosoknak szánt magyar specializálódási lehetőségként. 1990-ben a magyar szak főszakká vált. E fejlődés hátterében az az igen fontos tény áll, hogy a helsinki egyetem 1983-ban magyar nyelv és kultúra vendégprofesszori állást kapott.

A helsinki egyetem magyar szakjának a jellegét az determinálja, hogy egy nyelvészeti szakon belül jött létre, és hogy a szakért jelenleg is – igaz, a magyar vendégprofesszorral együtt – a finnugor nyelvtudomány professzora felelős. A szak tehát filológiai jellegű, amit eredeti neve is hűen tükrözött: „magyar nyelv és irodalom szak”. Jelenleg a szak elnevezése: „magyar nyelv és kultúra szak”, és a legújabb vizsgakövetelményekben a történelem és a kultúra egyéb területei a korábbinál lényegesen nagyobb figyelmet kapnak – akkor is, ha a szak tovább is erősen filológiai jellegű.

A helsinki egyetemen a magyar nyelv helyzete erősen a finnugor szemléletű nyelvtörténet függvénye. Első lépésként a finn nyelv oktatásában és kutatásában érvényesül a finnugor hipotézis: a finn nyelv történeti szempontú megközelítéséből indulnak ki, s ez automatikusan feltételezi azoknak a nyelveknek a figyelembe vételét, amelyeket a finnugor hipotézis összekapcsol. Ebben a fázisban a magyar nyelv vizsgálata és oktatása a finn nyelv kutatásának és oktatásának részeként jelenik meg. A második lépésben az egyetem intézeti struktúrájában és az oktatás szerkezetében a finn és a többi

finnugor nyelv különválik, miközben azonban a tudományos szemléletben még mindig elválaszthatatlanok. Ez a periódus a magyar nyelv „aranykorának” is tekinthető, mivel ebben a fázisban a magyar a finn és finnugor szakos hallgatók számára egyaránt fontos. A harmadik lépésben a magyar egyre inkább mint önálló tárgy jelenik meg. Ez első pillantásra mindenképpen üdvözlendő jelenségnek tűnhet, de a háttérben ott rejlik az az elgondolkodtató változás, hogy a magyar nyelv és kultúra már nem feltétlenül számít a finnugrisztika részének. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy hanyatlásnak indult az a föltevés, ami eddig a finn egyetemeken felvirágoztatta a magyar nyelv oktatását és kutatását. Erre még vissza kell térnünk – de tekintsük át előbb a magyar nyelv és kultúra helyzetét a többi finn egyetemen!

A turkui egyetemen a magyar nyelv helyzete nagymértékben hasonlít a helsinki egyetemen betöltött szerepéhez. Magyartanítás az 1920-as évek óta folyik, és 1960-tól kezdve az egyetem magyar lektori státussal is rendelkezik. Az oktatás eleinte a finn intézeten belül zajlott, 1966-tól pedig az akkor alapított finnugor tanszéken belül. Turkuban is – ugyanúgy, mint Helsinkiben – a finnugrászaton belül idővel lehetőség nyílt a magyar filológiai specializálódásra, de mivel Turkuban a lektor mellett nincs vendégprofesszor, az ottani magyar szak nem nőhet – és nem is nőheti – ki magát főszakká. Azt, hogy a turkui magyar szak jellege igen közel áll a helsinkiéhez, többek között az fejezi ki, hogy a turkui egyetemen elkezdett magyar tanulmányokat minden nehézség nélkül lehet folytatni Helsinkiben.

A helsinki és a turkui egyetemen a magyaroktatás tehát két értelemben is indokolt volt: egyrészt a finn szakosok számára a magyar mint rokon nyelv volt fontos, másrészt pedig a magyar nyelv és kultúra a finnugor szakos tanulmányoknak is – érthető módon – igen fontos részét képezte és képezi ma is. A többi finn egyetemen hagyományosan csupán az első indíték – ti. a finnel feltételezett rokonsága – tehetette fontossá a magyart. Ezért talán nem is meglepő, hogy a finn egyetemek közül – Helsinki és Turku mellett – csak Jyväskyläben van magyar lektori státus. A joensuui, az oului és a tamperei egyetemen a magyaroktatást csak alkalmilag lehetett megszervezni, ezért ezeken az egyetemeken nincs erős hagyománya, folytonossága a magyar nyelv és kultúra tanításának.

A folytonos, strukturálisan megalapozott magyaroktatás hiánya persze még nem zárja ki annak lehetőségét, hogy egy egyetem mégiscsak komoly eredményeket érjen el a hungarológia terén. Ennek ékes bizonyítéka a tamperei egyetem szerepe a finnországi hungarológiában, mivel ezen az egyetemen az elmúlt évtizedekben számos kitűnő tanulmány látott napvilágot a magyar történelemkutatás és a kontrasztív magyar–finn irodalomkutatás terén. Ilyen esetben fontos – sőt, fontosabb mint máskor – kiemelni azokat az egyéneket is, akik az eredmények mögött állnak: Olli Vehvilainen történészprofesszor és Yrjö Varpio irodalomprofesszor.

Gondolom, hogy már az eddig elmondottak is szemléletessé tették azt a tényt, hogy a finn egyetemeken a magyaroktatás alapvető indítéka mindig is a finn és magyar nyelv rokonsága, nyelvtörténeti összetartozása volt. A magyar nyelv tanítását elsősorban ott sikerült folytonossá és erőssé tenni, ahol a finn szak mellett meglévő külön finnugor szak szükségletei ezt indokolták. A finn egyetemek között különleges helyzetben van a jyvääskyläi egyetem, amely 1975-ben magyar lektori státust kapott, annak ellenére, hogy ezen az egyetemen nincs finnugor szak. Ez a különleges kiindulópont azt eredményezte, hogy az ottani hungarológiai törekvések nem lettek alárendelve a finnugor tanszéknek.

A finn egyetemeken a finnugor hipotézis erős helyzete a magyar nyelv és kultúra szempontjából hasznosnak bizonyult: évtizedeken, sőt évszázadokon át fontossá és magától értetődővé tette a magyar oktatás jelenlétét. Jelenleg viszont új gondolkodásmódra van szükség, mivel a magyar oktatás elveszíti – sőt részben már el is veszítette – a hagyományos háttérét. A magyar nyelv erős helyzetének rombolódását mindenekelőtt az okozza, hogy a legutóbbi évtizedekben a nyelvek kutatásában és oktatásában – persze, nem csak a finn egyetemeken – a nyelvtörténeti szempontok egyre inkább háttérbe szorultak. Ez az 1980-as években a helsinki egyetemen például oda vezetett, hogy a magyar nyelv a finn szakos hallgatók számára megszűnt kötelező tantárgy lenni. Ugyanez a tendencia természetesen a finnugor szakra is hat, de ott a magyar nyelv helyzete nem kerül veszélybe, hanem csupán az újfajta kérdésfeltevések szükségessége vetődik fel. Az viszont valódi veszély a finnugor szakokra nézve,

hogy a finnugor összetartozásról már ismét nem mint tényről, hanem csak mint hipotézisről beszélhetünk, és ennek a hipotézisnek a magyarázó ereje se tűnik már annyira meggyőzőnek, mint az előző évszázadokban. De itt már egy másik, alapvetően fontos kérdéssel állunk szemben: az 1700-as évek második felében létrejött „tudomány” fogalom hitele mekkora most és mekkora lesz a jövőben.

Az előadásom hátralévő részében a jyvaskyläi egyetemnek a finnországi hungarológiában betöltött szerepéről szeretnék szólni. A viszonylagos részletesség annak tudható be, hogy magam is ennek a vállalkozásnak vagyok részese. Jó volna, ha a jelenlévő finn kollégák vitaindítónak tekintenék előadásomnak a saját egyetemeikre vonatkozó részét, vagy esetleg indítékot kapnának arra, hogy a saját szempontukból elemezzék a finn hungarológia helyzetét és kilátásait.

Mint már szóltunk róla, Jyväskyläben a hungarológia nem jöhetett létre a finnugrisztika keretein belül, mivel az itteni egyetemen finnugor szak mint egyetemi tantárgy nem létezett. Továbbá azt a nézetünket is kifejtettük korábban, hogy ez a kiindulópont talán nem is előnytelen, mivel jelenleg a hungarológiának mint önálló tantárgynak inkább van hitele, mint a finnugrisztikán belüli specializációnak. Sőt: problematikusnak festettük a finnországi hungarológiáért hagyományosan legtöbbet tevő tanszékek helyzetét, mivel úgy látjuk, hogy a hungarológia terén olyan újításokra kényszerülnek – és részben már kényszerültek –, amire az „anyatanszékek” tudományos kiindulópontja (azaz a finnugor nyelvészet) nem igazán nyújt alapot.

Azt is elmondottuk már, hogy a jyvaskyläi egyetemen 1975 óta van magyar lektori státus. A lektor 1990-ig kizárólag a finn tanszéknek dolgozott, de 1990-től részben a finn tanszéknek, részben az 1989-ben alakult hungarológiai programnak. Ennek a programnak a lektori státuson kívül többféle előmenye volt. A magyaroctatás ezen az egyetemen már 1968-tól rendszeres volt, sőt már a jyvaskyläi főiskola idején (1966-ig) is gyakran szerveztek alkalmi magyar tanfolyamokat. Ez az aktivitás nagyban köszönhető Aarni Penttilének (1899–1971), a finn nyelvészet neves professzorának, aki nemcsak Jyväskyläben, hanem a turkui egyetemen is sokat tett a magyar nyelv és kultúra érdekében.

De nem csak a nyelvészetben belül volt hagyományos a magyarság iránti érdeklődés a jyväsksyläi egyetem bölcsészkarán. Az irodalom tanszéknek és az etnológia tanszéknek is sok magyar vonatkozású kapcsolata volt, de mindenekelőtt a zenetudományi tanszéket kell megemlítenünk, ahol az 1980-as években – jóval a hungarológiai program létrejötte előtt – Matti Vainio professzor megalapította a Kodály-központ nevű egységet, ahol a magyar zenepedagógiai hagyományt kutatják, ill. minden ezzel kapcsolatos anyagot gyűjtenek.

Elsősorban tehát a meglévő érdeklődés integrálásáról volt szó, amikor 1989 végén írásos formát kapott az egyetem hat külön tanszékének közös szándéka, melynek célja a magyarságra vonatkozó kutató- és oktatómunka fejlesztése volt. A hat tanszék – és egyben a jyväsksyläi egyetem hungarológiai programjának hat részterülete – a következő: finn nyelvészet, történelem, művészettörténet, etnológia, zenetudomány és irodalom. A hungarológiai szak – mivel minden résztvevő tanszék a saját szempontját érvényesítette – arcuata erősen eltért a hagyományos filológiai beállítottságtól, ebből következően a jyväsksyläi egyetem hungarológiai képzése kezdetétől fogva széleskörű kultúrszak.

A jyväsksyläi egyetem hungarológia képzése 1990-ben mellékszakként jött létre, de 1994-ben főszakká alakult át. A szak stratégiája az, hogy a tanulás elején minden diáknak széleskörűen meg kell ismerkednie a magyarságtudománnyal, de már az első év végén elkezdődhet a specializáció. A harmadik év után két szűkebb specializációban folytatható a hungarológiai szak: a nyelvészeti és az irodalomtudományi vonalon. Hangsúlyozom, hogy ez a pillanatnyi állás, mivel a szak szerkezete olyan, hogy a többi résztvevő tanszék is akár mikor alapíthat a főszaknak megfelelő specializációt a diákjai számára.

Az oktatók egyrészt a programban résztvevő tanszékek tanárai, másrészt azok a szakértők, tudósok, akiket vendégül láthatunk a jyväsksyläi egyetemen, illetve akikhez küldhetjük a diákjainkat. És mivel a hungarológiát sem lehet egyetemi szinten hitelesen tanítani alapos felkészülés nélkül, a programban résztvevő tanszékek így tulajdonképpen arra „ítélték” magukat, hogy bizonyos hungarológiai

témákban továbbképezzék a saját tanáraikat. Ebből fakad a jyvässkyläi hungarológia egyik sajátossága: a képzést nemcsak a hallgatóknak szánjuk, hanem kifejezetten az oktatóknak is. A szak öt éve alatt bölcsészkarunk több oktatója – amellet, hogy valamelyik világnyelven megismerkedett az öt érdeklődő hungarológiai kérdésekkel – még arra is vállalkozott, hogy az egyetemi hallgatókkal együtt részt vegyen nyelvi tanfolyamokon.

A szerteágazó hungarológiai célok elérése érdekében elkerülhetetlen volt, hogy kifelé nyitottak legyünk. Céltudatosan és nagymértékben kellett támaszkodnunk a máshonnan jövő oktatók segítségére, és lehetőséget kellett teremtenünk arra, hogy a mi diákjaink más egyetemeken is tanulhassanak hungarológiát. Ezen az alapon természetes szakunk erős nemzetközi jellege: úgyszólván állandóan vannak külföldi vendégeink, és a hallgatóink sok esetben a képzésük több szakaszát is külföldi egyetemeken teljesítik. A magyarországi tanulmányutak magától értetődően fontos részei a hungarológus képzésnek, de igen lényegesnek tartjuk az együttműködést azokkal a külföldi egyetemekkel is, amelyek – akárcsak mi magunk – kívülállóként szemlélik a magyarságot. Ez utóbbi cél döntően az ERASMUS-program segítségével valósul meg. 1993 óta olyan nemzetközi csereprogram részesei lehetünk, ami nemcsak a diákok, hanem az oktatók „megmozgatását” is lehetővé teszi. A program főkoordinátora a hamburgi egyetem hungarológiai központjának vezetője, Dr. Holger Fischer, s rajtunk kívül a projektumban részt vesz a hamburgi egyetem, a berlini Humboldt Egyetem, a Sorbonne, valamint a firenzei egyetem.

A kutatómunka terén is ambicionáljuk a nemzetközi együttműködést. A magyarokkal együtt folytatjuk a kontrasztív kutatásokat. Eddig elsősorban a nyelvészet terén értünk el publikálható eredményeket, ami nagyban köszönhető Keresztes László professzornak és Maticsák Sándor magyar lektornak. Ez év őszétől szeretnénk beindítani több külföldi partnerintézménnyel közösen a magyar nyelv elsajátítását vizsgáló projektumunkat. Már évek óta készülünk erre a vállalkozásra, s elképzelésünk szerint öt éven át követnénk, hogy a különböző nyelveket beszélő egyetemisták miképpen találkoznak a

magyar nyelvvel, kultúrával, a társadalmi valósággal. A kérdésfeltevésből látszik, hogy a „nyelvelsajátítás” nem egészen pontos kifejezése annak, amiről szeretnénk információt szerezni, hanem itt elsősorban a kommunikáció vagy még inkább a diskurzus elsajátításáról van szó.

A jyvaskyläi egyetem hungarológiai képzésének struktúrájából – ami több tanszék erejét egy bizonyos témán belül igyekszik egyesíteni – adódik a programban résztvevő tanszékek folytonos kölcsönhatása, ugyanakkor kitűzött céljaink arra kényszerítenek minket, hogy határozottan lépjunk ki saját egyetemünk keretei közül. Ebben a helyzetben hibának, hiányosságnak tűnt a szemünkben, hogy az egész finnországi hungarológiát az együttműködés és a külföldi kapcsolatok hiánya jellemzi. Ezért a Finn Akadémiának 1993 végén küldött pályázatunkban anyagi támogatást kértünk arra vonatkozóan, hogy megpróbálhassuk serkenteni a finnországi hungarológusok közös tudományos tevékenységét, ill. a külföldi hungarológusokkal való kapcsolatteremtésüket. Ennek eredményeképpen 1994 elejétől működik Finnországban egy hungarológiai kutatóhálózat, aminek a keretében évente összehívjuk a finnországi hungarológusokat és tájékoztatjuk őket a szakma eseményeiről, valamint nemzetközi tudományos konferenciákat szervezünk. Az első konferenciát 1994 őszén rendeztünk „Magyarország a II. világháború alatt” címmel.

Úgy tűnik, hogy elérkezett a finnországi hungarológiában a paradigmaváltás ideje. A nyelvrokonságban indítékát és tudományos gerincét kereső hungarológia mellé – és helyébe – egyre határozottabban az önállósult hungarológia lép, olyan hungarológia, ami már nem annyira a finnugorság részét látja a magyarságban, hanem egy olyan jelentős európai kultúrkört, ami nagyon különbözik a miénktől, de ugyanakkor tovább viseli magán a finnek és a magyarok rokonságának mítoszát is. Valószínűleg ezen, és csak ezen az alapon lesz szalonképes a magyar nyelv majd a finn gimnáziumok számára is.

Hungarológia Svédországban

Lars-Gunnar LARSSON

1. Előzmények

A finnugrisztika mint modern tudományág K. B. Wiklundtól számítható a svédországi felsőoktatásban. Természetes dolog tehát, hogy a magyartanítás bevezetése is Wiklund nevéhez fűződik, aki 1894-ben kezdte el a finnugor nyelvek oktatását az uppsalai egyetemen, és akit 1896-ban neveztek ki a finnugor nyelvészet magántanárának. Ő vezetett először magyar nyelvtanfolyamot 1900 őszén, azaz még mielőtt Magyarországra látogatott volna. Összesen hétszer tartott ilyen kurzust, az utolsót 1926-ban. Tanítványai között finnugristákon kívül olyan jeles szlavisták is voltak, mint pl. Tore Torbiörnsson és Richard Ekblom (UUB KBW 68 F 3). Magyarországra először 1903-ban látogatott el, s bár nagyra becsülte a tudományos életet – mindenekelőtt Szinnyi József volt az, aki hosszú éveken keresztül a magyar tudományos kapcsolatokat jelentette számára –, csak egy fél évig időzött ott, mert szerinte Magyarország „a Kelet része, ahol egy európai nem érzi jól magát huzamosabb ideig”, írta nővérének küldött levelében (kelt 1903. jún. 12-én). Kézírtas hagyatékából tehát kiderül, hogy nemigen sikerült gyakorlati magyar nyelvtudásra szert tennie (UUB KBW 45: 6). Ez azonban nem jelentett hátrányt számára, mert a Magyar Tudományos Akadémia, amikor magyaroctatói tevékenységére utalt, így méltatta őt: „a finnugor nyelvészetnek egyik legkiválóbb munkása, a ki Európának egyik legészakibb egyetemén a magyar nyelvről is tart előadásokat” (AÉ 1914. okt. 10.). Az elismerés mégis főleg a nemzetközileg elismert lappológusnak szólt.

Wiklund idején alig akadt más, aki hungarológiával – vagy részben finnugrisztikával – foglalkozott volna Svédországban; Wiklund munkássága egyet jelentett a svédországi finnugrisztikai kutatásokkal. A magyar nyelvet illetően a helyzet azonban hamarosan jobbra fordult.

2. A stockholmi magyar intézet – hungarológiai központ

2.1. Leffler Béla

Leffler Béla 1929-ben kezdte működését az akkor alapított stockholmi főiskolán (később egyetemen). Ez az intézmény lett a svédországi hungarológia egyik pillére, főként a két világháború közötti időszakban és a 40-es évek elején.

Az intézetet az az igény hívta életre, hogy a fiatal független magyar nemzetállam szükségesnek tartotta a többi országokkal való kapcsolatok kiépítését. A helyzet nagyjából hasonlított az 1980-as évek végén kialakult szituációhoz. Leffler, aki eredetileg germanista volt, már 1919-ben Svédországba került (Lakó 1987: 9), és kezdetben a stockholmi magyar követségen dolgozott. A neves hungarológus több mint 15 évig játszott jelentős szerepet a svéd–magyar kulturális kapcsolatok alakításában. Svéd lányt vett feleségül. Leffler fontos kultúraközvetítő tevékenységet fejtett ki: magyarországi utazásokat szervezett újságíróknak, magyar szépirodalmi műveket fordított svédre stb. Első jelentős fordítása egy verseskötet volt (Ungersk lyrik, 1922). Leffler Béla hidat épített Svédország és Magyarország között. A Leffler-házaspár kulturális tevékenységének szimbólumaként fogható fel, hogy legidősebb fiuknak a Sven-Béla nevet adták. Leffler alapította a Magyar Társaságot (Ungerska Sällskapet), amely jelentős segítséget nyújtott az 1929-ben alapított magyar intézetnek (Ungerska institutet). A frissen alapított intézet, amelyet később a stockholmi főiskolához csatoltak, minden valószínűség szerint igen aktív tevékenységet fejtett ki. Nagyon fontos hatása volt Lefflernek abban, hogy Svédország és Magyarország egyezményt kötött ösztöndíjasok cseréjéről (Lakó 1987: 88). Ennek értelmében végezhetett svédországi tanulmányokat egy éven át többek között Lakó György, és Leffler készítette elő a terepet utódjának, Lotz Jánosnak is (Lakó 1987: 89; Margócsy 1990: 67). Nem kevésbé volt fontos a csere a másik irányban: egy fiatal svéd egyetemi hallgatónak, Bo Wickmannnak nyílt lehetősége magyarországi tanulmányokra. Leffler Béla tudománytörténeti távlatból fáradhatatlan kezdeményezőnek, energikus fordítónak és hatékony szervezőnek tűnik. Pedig Leffler nem ért meg magas életkort: 1936-ban, alig 50 éves korában hunyt el Stockholmban. Ilyen rövid idő alatt mégis megvetette a stockholmi hungarológia alapjait.

2.2. Lotz János

1935-ben Lotz János vette át a magyar intézet irányítását, és az ő 12 éves működése a svédországi hungarológia egyik csúcspontjának számít. A 30-as évek végén Björn Collinder felkérésére óraadóként az uppsalai egyetemen is oktatott magyart. Ez a tény nagymértékben megerősítette az intézet pozícióját. Finn lektorok csak a második világháború után néhány évvel érkeztek. Úgy tűnik tehát, hogy a magyar nyelvnek ez idő tájt viszonylag stabil helye volt a finnugor nyelvek sorában a svéd egyetemeken. A második világháború idején a Stockholm–Uppsala régió rendkívül érdekes kutatómilió lett azoknak a kutatóknak a jóvoltából, akik menedékjogot kértek Svédországban: itt tartózkodott Lotz Jánoson kívül például Wolfgang Steinitz és Roman Jakobson (vö. Austerlitz 1985: 120). Így logikus, hogy 1944-ben már látnivaló volt, hogy Leffler és Lotz fáradozásának gyümölcse beérlik: az évben jelent meg egy új magyar költészeti antológia (Ungersk dikt, fordította Pándy és Stenborg), továbbá számos olyan közlemény, amely minden tekintetben a hungarológia tematikájába tartozik: magyar művészet és Kodály zenéje, budapesti fürdők és erdélyi népművészet egyaránt található a megjelent vagy előkészületben levő művek listáján. A legismertebb példája a szorosabb értelemben vett tudományos termékeknek Lotz János *Das ungarische Sprachsystem* (1939) című munkája. A hungarológia ezáltal magas szintre emelkedett Stockholmban a háború alatt, s ez nem is csoda egy olyan országban, amely megúsza a háború borzalmait.

2.3. Lotz után

Nyilvánvaló, hogy a háború előtti magyar politika támogatta a stockholmi főiskolán működő magyar intézetet, amelyet a svédországi hungarológia központjának tartott. Nem véletlen, hogy a háború végén és az azt követő szovjet megszállás idején gyökeresen megváltoztak az intézet működésének alapfeltételei. Az intézet nem szűnt meg egy csapásra. Az embert szinte bámulatba ejti, milyen mostoha gazdasági körülmények között sikerült működtetni az intézetet még az 1980-as évek elejéig, amikor a stockholmi egyetem végleg felszámolta a magyar intézetet. Néhány nevet kell itt megemlítenünk: legelsőként Bo Wickmanét, aki 1955 és 1970 között, tehát már az 1956-os magyar forradalom idején az intézet igazgatója volt,

amikor Svédország sok magyar menekültet befogadott, és a magyar nép iránti szimpátia a magyar intézet megítélését is pozitívan befolyásolta. A legjelentősebb eredmény ebből az időből az a svéd–magyar szótár, amelyet Bo Wickman adott ki 1965-ben az intézet támogatásával. Egy másik szép eredmény Éva Martins doktori értekezése (1970), az egyetlen disszertáció, amely a hungarológia tárgyköréből készült országunkban. Az utolsó személy Oscar Lazar [Lázár Oszkár] volt, aki magyar órákat adott a stockholmi egyetem magyar intézetében. Bo Wickmanhoz hasonlóan ekkor már ő is az uppsalai egyetem finnugor intézetében volt főállásban: Wickman 1955-től 1961-ig magántanárként, Lazar pedig 1975 és 1981 között ugyancsak a finnugrisztika magántanáraként tevékenykedett. Lazar 1982-től egyetemi lektorként a lundi egyetem finnugor intézetének vezetője lett. Itt az alkalom, hogy ezzel kapcsolatban néhány tévedést helyreigazítsunk a szakirodalomban: a stockholmi egyetem magyar intézetét sohasem helyezték át a lundi egyetemre, hanem megszüntették az 1980-as évek elején. Az intézet utolsó magyartanára ezután szerzett állást a lundi egyetemen (másképp Margócsy 1990: 67). És nem volt magyar professzorátus sem a stockholmi egyetemen (másképp Lakó 1987: 88). Ezt azért említem, hogy hangsúlyozzam azt a sajátos helyzetet, milyen jelentős hungarológiai tevékenységet végeztek és végeznek Svédországban viszonylag csekély anyagi és személyi feltételekkel.

3. A lundi egyetem finnugor intézete

Amikor Bo Wickman az 1937–38. tanévben ösztöndíjasként az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanult, ott találkozott egy észti vendégprofesszorral, Julius Mägistével. A háború befejezése után Mägiste menekültként Lundba került, ahol egy kis finnugor intézetet alapított. A lundi intézet működni kezdett, noha igen csekély anyagi eszközök álltak rendelkezésére: Mägiste lektori állása, valamint egy finn lektori státusz jelentette sokáig az intézet személyi feltételeit. Ezenkívül Oscar Lazarnak néhány évvel ezelőtt még egy észti lektori állást is sikerült szereznie. Az intézet megalapítása óta az oktatás és a kutatás az észti és a finn nyelvre összpontosul, időnként szerződtek még óraadó magyartanárt is. A magyartanárok közül meg kell említeni Sente Imrét, aki néhány éves lundi tartózkodás után Finn-

országba ment tanítani. Meg kell még jegyeznünk, hogy az intézet eddigi öt vezetője közül három észt volt. Lazar Lundba kerülése természetesen gyakorlatilag megerősítette a magyar nyelv pozícióját a dél-svédországi egyetemen. Ez igen örvendetes fordulatnak számított, ha például azokra a magyar emigránsokra gondolunk, akik Malmöben telepedtek le.

Az a meglehetősen szerény szerep, amely a magyar nyelvnek jutott korábban a lundi finnugor intézet tevékenységében, anyagi és személyi feltételeknek tulajdonítható. Oscar Lazar munkássága révén fellendült a hungarológiai aktivitás. Az intézet megalapítása óta négy doktori disszertációt védtek meg, tízévenként egyet. Ez a szerény szám voltaképpen az intézet munkafeltételeinek és gazdasági körülményeinek nehézségeiből adódik. Míg az első három értekezés észt kérdésekkel foglalkozik, az utolsó magyar témájú: Zs. Bjørn-Andersen dolgozata Georg Brandes magyar kapcsolatait dolgozta föl. Ez később a Nemzetközi Hungarológiai Központ sorozatában, az „Officina Hungarica”-ban jelent meg (Bjørn-Andersen 1994). Az anyagi problémák ellenére úgy tűnik, hogy így a lundi egyetem finnugor intézetének sorsa elég reményteljes, jövője azonban mindenkéltől az egyetem vezetésének kezében van.

4. Az uppsalai egyetem finnugor intézete

Már a beszámoló elején szó volt róla, hogy az uppsalai egyetemen vannak a magyar nyelvoktatásnak a legrégebb hagyományai: egyidősek évszázadunkkal. A magyar nyelv legszilárdabb bástyája jelenleg az uppsalai egyetem, s főleg az oktatói ellátottság, az állandó státuszok jóvoltából. Hosszú út vezetett idáig.

K. B. Wiklund Svédország egyetlen finnugor nyelvészprofesszoraként annak idején alkalomadtán tartott magyar nyelvórákat is. A 30-as évek közepétől Wiklund után, Collinder idején Lotz János tanított magyart óraadóként. Lotztól később Átányi István, majd Fazekas Jenő vette át az órákat. Átányi ösztöndíjasként jött Uppsalába, hogy lappul tanuljon Collindertől, majd Svédországban maradt. A világháború befejeztével Fazekas menekült ide Helsinkiből, ahol magyar lektor volt. (Őt az 1940-es évek elején helyezték át Tartuból Helsinkibe a magyar hivatalos szervek.) 1962-ben egy újabb kiváló magyar szakember települt át Svédországba: Lavoitha Ödön, aki

ugyancsak a helsinki egyetemen látott el magyar lektori teendőket. Attól kezdve, hogy Uppsalába érkezett, többé-kevésbé állandó státuszban tevékenykedett magyartanárként egészen 1972-ben bekövetkezett haláláig. Lavotha, aki hosszabb ideig dolgozhatott nyugodt körülmények között Wickmannál, mint elődjei Collindernél, igen szorgalmasan publikált. Meg kell említenünk a magyar hatóigékről írt monográfiáját (Lavotha 1967), valamint tankönyveit: egy magyar nyelvkönyvet (Lavotha 1973a) és egy nyelvtant (Lavotha 1973b). Az utóbbi kettő Lavotha halála után jelent meg.

Ha a magyar nyelv ügyéről szólunk az uppsalai egyetemen, Bo Wickman professzort kell elsőként megemlítenünk, aki Lotz tanítványaként magyar nyelvi tanulmányai révén jutott el a finnugrisztikához, és egész tudományos munkássága a hungarológia javát szolgálta és szolgálja. Több szinten és különböző összefüggésekben kell méltatnunk életművét. Már fentebb említettük, hogy 1955 és 1970 között a stockholmi magyar intézet sikeres igazgatója volt. Munkássága magában foglalja a lappológiát és az általános finnugrisztikai problémákat, de egyetemi tanárként is többször tartott magyar nyelvtanfolyamokat, amelyek felejthetetlen élményt nyújtottak hallgatói számára. Nemzetközi viszonylatban említést érdemel kiemelkedő tevékenysége a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságban, amelynek hosszú időn keresztül, 1977-től 1991-ig elnöke volt. Bo Wickman sohasem törekedett feltűnésre, nem vágyott dicsőségre. Jellemző, hogy a hungarológia javára Svédországban kifejtett igen jelentős tevékenységét nemcsak Svédországban nem ismerik kellőképpen, de alapjában véve külföldön sem. Az 1968-as egyetemi reform kapcsán sikerült kivívnia, hogy a magyar – az észttel és a lappal egyetemben – önálló szak legyen a svéd egyetemeken. Ez azt jelenti, hogy a magyart nemcsak a finnugor stúdiumok részeként lehet tanulni, hanem felvehető önálló tárgynak, főszaknak is. A négy finnugor nyelvet, az észtet, a finnt, a lappot és a magyart egyenrangúnak tekintik a képzésben. A magyar nyelv tanulásának ez a lehetősége felszámolt minden bürokratikus akadályt a magyar nyelv iránt érdeklődők előtt. Miután a stockholmi magyar intézetet megszünt, a magyar önálló szakként nemcsak Uppsalában lett tanulható, hanem a lundi egyetemen is. Wickman reformja lehetővé tette, hogy a finnugor szak önálló egységeivel: az észtt, a finnt, a lappot és a magyar szakkal kiegészülve ki tudta elégíteni az észtt és a magyar iránti igényt.

nyeket, amelyek jelentősen megnőttek a 80-as évek politikai változásai következtében.

Amikor Uppsalában létrehozták az állandó finnugor tanszéket, a finnugor nyelvészprofesszori állás meghatározása a következő lett: „finnugor nyelvek, különös tekintettel a lappra és a finnre”. Teljesen természetes dolog, hogy mindaddig ezeket a Svédországban is beszélt finnugor nyelveket állították az oktatás és a kutatás középpontjába, amíg Svédországban csak ez volt az egyetlen egyetemi tanári katedra a szakterületen. A 60-as és 70-es években emellé még két finn professzori állást alapítottak, majd létrehoztak egy lapp professzorátust is. Bo Wickman kezdeményezte 1982-ben történt nyugdíjba vonulása előtt, hogy az uppsalai professzori állás megnevezése ezentúl „a finnugor nyelvek professzora” legyen. Ezáltal megnőtt az uppsalai professzor felelőssége a fent felsorolt finnugor nyelvek, köztük a magyar nyelv iránt is. Amikor 1982-ben Wickman utódjaként átvettem az intézet vezetését, éppolyan mértékben lettem felelős a magyar nyelv iránt, mint a finn iránt: az állás hatásköre már nincs korlátozva, így az uppsalai intézet a finn mellett a legnagyobb finnugor nyelv tanításának és kutatásának is műhelye lehet. Magyarország iránt már akkor is viszonylag nagy érdeklődést tanúsítottak nálunk, amikor „a kelet-európai tábor legvidámabb barakk”-ja volt. Az érdeklődés sokkal nagyobb volt, mint Észtország iránt, és lényegesen nagyobb, mint például Bulgária iránt. Elmondhatjuk, hogy a stockholmi egyetem magyar intézetének a leépítése, majd megszüntetése indokolatlan mértékben – és talán a legrosszabb időpontban – meggyengítette a hungarológiát Svédországban. Elsődleges feladatunk volt tehát, hogy a magyar nyelv helyzetét javítsuk Uppsalában, és ezzel folytassuk a stockholmi intézet munkáját. Az intézet ekkor – átcsoportosítva anyagi eszközeit – egy félállású magyar lektori állást tudott létrehozni. Az együttműködés volumene tovább fejlődött Magyarországgal. A kétfrontos szívós erőfeszítések eredményeképpen Kádár János 1987-es svédországi látogatásakor Svédország és Magyarország végre szerződést írhatott alá a lektorok cseréjéről. Svéd lektor kezdhette meg a tanítást a budapesti egyetemen, magyar lektor pedig Uppsalában. Uppsala így 1987-től készen állt, hogy ki tudja elégíteni a Magyarország és a magyar nyelv iránti növekvő igényeket, amelyeket a politikai változások hoztak magukkal.

A fokozódó hungarológiai tevékenység Uppsalában még nem mutatkozik meg a doktori disszertációkban. Az alsóbb szinteken természetesen világosan látható a fejlődés. Nem számít már evidenciának, hogy a hallgatói létszám tekintetében a finn a legfavorizáltabb nyelv: bizonyos években a magyar, máskor az észt, aztán ismét a finn kerül előtérbe. A hungarológia részesedése növekvő tendenciát mutat a *Fenno-Ugrica Suecana* című folyóiratban. Szeretném kiemelni Lars Borin (1986) tanulmányát a magyar esetrendszeréről, továbbá Harrer Gáborét (1988) a magyar többes szám jelének alomorfjairól. Mindkét cikk előzménye magyar nyelvészeti tárgyú szakdolgozat volt. Az intézet két doktorandusza a magyart választotta doktori disszertációja témájául, további három doktorandusz kutatási területében is fontos szerepe van a magyarnak. Míg a 60-as években teljesen a finn nyelv dominált az alapképzésben, a kutatói tematikában jelenleg teljesebb finnugor választék van. Mindez Bo Wickman tantervi reformjainak következménye, amelynek jóvoltából a magyar nyelv főszak is lehet, és módosult a professzorátus profilja is. Amikor megváltozott a külső világ, az intézet is ki tudta szolgálni azt a megnövekedett érdeklődést, amely a svéd társadalomban nagyban jelentkezett. Az uppsalai intézet kiterjedt kapcsolathálózatot tart fenn magyar tudósokkal és magyarországi intézményekkel. A 80-as évek közepétől kezdve csaknem tíz hallgatónk és kutatónk töltött minimum egy szemesztert Magyarországon egyetemi tanulmányok végzése céljából. Ennek megfelelően több magyar kutató és hallgató tett rövidebb-hosszabb látogatást Uppsalában. Közülük különösen Hajdú Pétert kell kiemelni, aki nagymértékben támogatta intézetünk Magyarországi iránti megnövekedett érdeklődését, s a 80-as évek közepén, amikor tanulmányi szabadságon voltam, professzori teendőket is ellátott nálunk – közmegelegedésre. Ugyancsak gyümölcsözőnek bizonyult együttműködésünk a debreceni egyetemmel, ahol Sebestyén Árpád kezdeményezésére 1992 áprilisában vendégtanárként tevékenykedtem, ugyanennek az évnek az őszi félévében pedig Keresztes László látogatott Uppsalába hasonló célból. A Bo Wickman idejéből örökölt hagyomány azáltal él tovább, hogy jelenleg tagja vagyok a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság végrehajtó bizottságának és az *Officina Hungarica* szerkesztőbizottságának.

5. A tanulmányok menete

A tantervi reform jóvoltából a magyar főszakká lépett elő. Ez fontos tényező lett a magyar nyelvi tanulmányok kialakítása és fejlesztése szempontjából. Minthogy a tanterv különbözik a magyarországi egyetemi tantervektől, szeretném röviden vázolni a magyar szak tanulmányi rendjét a svéd egyetemeken. A bölcsészkaron a szakválasztás elvileg teljesen szabad, más szóval a hallgató maga választja meg, mit kíván tanulni és mennyi időt tud a tanulmányokra fordítani. Félévenként csak egy szaktárgyat tanulnak, így az alapképzés szakaszát négy félév alatt végzik el. Magyar szak jelenleg csak a lundi és az uppsalai finnugor intézetben végezhető. A tanfolyamok kezdő szintről indulnak, és négy félév múlva olyan gyakorlati készséggel és elméleti ismeretekkel vértetik fel a hallgatókat, hogy az alapvizsga után megkezdhetik a speciális tanulmányaikat. A vizsga (neve „filosofie kandidat” vagy „magisterexamen”) letételéhez 120, ill. 140 tanegységpont szükséges, ami gyakorlatilag három vagy három és fél szemesztert jelent. A tanulmányi tempó tehát gyors: aki szeptemberben mint kezdő kerül az intézetbe, november elején már magyar hang- és alaktanból, valamint a mondattan elemeiből vizsgázik. A magyar lektorátus révén természetesen megjavultak a gyakorlati nyelvelsajátítás feltételei.

A magyar szakot különböző okokból választják a hallgatók. Az emigráns magyarok gyermekei alkotják hagyományosan az egyik legfontosabb csoportot. Fontos réteget alkotnak azok a svédek is, akiknek magyar házastársuk van. A 80-as évek végefelé olyan közgazdaságtudomány szakosok is jelentkeztek magyarra, akik megéreztek a közép-európai piacok lehetőségét. Néptáncosok és zenészek jelentették a „fűszeres keveréket”, de meg kell emlékezni azokról az igazi nyelvész érdeklődésű hallgatókról is, akik egy olyan európai nyelvet kívánnak elsajátítani, amely nehéz, furcsa és sajátos nyelv hírében áll. Többen választják még a magyart melléktárgynak az alapvizsgájukhoz. Ez előny is, mivel növekszik a kereslet a magyar iránt: a magyar már nem exkluzív nyelvi tárgy egy kis csoportnyi specialista számára, hanem olyan szak, amely nagyon magas szintű képzést igényel, és egyben megélhetést is biztosít többek számára. A doktoranduszképzés szakaszában azok, akik a magyart választják, kutatásukban specializálódhatnak irodalomra is. A Magyarország határain kívüli magyar irodalom olyan téma, amely kü-

lönösen érdekes és kedvelt. Több doktoranduszt vezetett el a magyar a finnugor összehasonlító nyelvészethez – nagyjából úgy, mint annak idején Bo Wickmant.

6. Összefoglalás

Az uppsalai egyetem finnugor intézetében a század eleji kezdeti bizonytalan lépések után 1929-ben kiváló hungarológiai intézet alakult Stockholmban. Azoknak a kitűnő tudósoknak a jóvoltából, akik az intézetben tanítottak, sok svéd érdeklődése fordult a hungarológiai tudományok felé. Az intézet megszüntetése után az uppsalai és a lundi egyetem finnugor intézetének keretei között folytatódott a magyar nyelv oktatása és kutatása tantárgyként. Az anyagi nehézségek ellenére a személyi változások révén stabilizálódott a magyar nyelv pozíciója Lundban, Uppsalában pedig az 1980-as években sikerült megerősíteni a magyar nyelv szervezeti feltételeit. Most, amikor korunk politikai változásainak sodrában a magyar keresett szakká válik a svéd társadalom számos területén, a svédországi hungarológia derűlátóan tekint a jövőbe. Emellett fontosak a sokrétű kapcsolatok a magyar és a svéd egyetemek között. A nyugtalanító jelek a jövőre nézve mindenekelőtt az ország gazdasági gondjaiban észlelhetők. Mégis okunk van az optimizmusra. A 80-as évek során a magyar nyelv megerősítette pozícióját az uppsalai egyetemen, és Lundban is olyan helyzetbe került, hogy a visszatérés a korábbi szintre csaknem elképzelhetetlennek tűnik. A magyar nyelv egyike a finnugor nyelveknek a svéd egyetemi rendszerben, amely nem számít többé egzotikusnak a „normális” finn nyelv mellett. A finnugrisztikán belül a magyar nyelv hatást gyakorol a választékra és a stabilitásra, és ahogyan a hungarológiai kutatás gazdagítja a finnugrisztikát, úgy gyarapodik benne maga is.

Irodalom

- AE = Akadémiai Értesítő. 25. Szerk. G. Heinrich. Budapest 1914.
- Austerlitz, Robert, 1985: J. Lotz i Förenta Staterna. Symposium in memoriam János Lotz (1913–1973). Ed. Bo Wickman. Stockholm. 113–122.
- Bjørn-Andersen, Zsuzsanna, 1994: The Voice from the Outside. A Study in the Reception of Georg Brandes in Hungary. (Officina Hungarica III.) Budapest.
- Borin, Lars, 1986: Is Hungarian a Case Language? *Fenno-Ugrica Suecana* 8. Uppsala. 1–33.
- Harrer, Gábor, 1988: Substantivens pluralbildning i ungerskan. *Fenno-Ugrica Suecana* 9. Uppsala. 67–97.
- Lakó, György, 1987: Száz éve született Leffler Béla. *Alföld* 38/9. Debrecen. 87–89.
- Lavotha, Ödön, 1967: Studien zu dem ungarischen Potentialsuffix *hat/het*. (Acta Universitatis Upsaliensis. *Studia Uralica et Altaica Upsaliensia* 4.) Uppsala.
- Lavotha, Ödön, 1973a: Lärbok i ungerska. Stockholm.
- Lavotha, Ödön, 1973b: Ungersk grammatik. Lund.
- Lotz, János, 1939: Das ungarische Sprachsystem. Stockholm.
- Margócsy, József, 1990: A két Leffler. *Irodalomtudományi Közlemények*. (Acta Acad. Paedagogicae Nyíregyháziensis, Tomus 12/E.) Nyíregyháza. 59–72.
- Martins, Éva, 1970: Studien zur Frage der linguistischen Interferenz. *Lehnprägungen in der Sprache von Franz von Kazinczy (1759–1831)*. Stockholm.
- Ungersk dikt. 1944. I svensk tolkning av Cálmán Pándy och Hans-Eric Stenborg. Stockholm.
- UUB KBW = Uppsala universitetsbibliotek. K. B. Wiklunds samling.
- Wickman, Bo, 1965: Svensk–ungersk ordbok. Stockholm.

**Hungarológia Magyarországon:
„....a hungarológia nem az, amit a metropolis kínál,
hanem amit a helyszín igényel”**

MONOK István

Az előadásunk címeként idézett megállapítással, amelyet Rákos Péter az első Hungarológiai Világkongresszuson a magyarságtudománynak a Magyarországon (a metropolison) kívüli felsőoktatásban elfoglalt helyével kapcsolatban tett, vitatkozni nem nagyon lehet, értelmezni azonban érdemes. Annál inkább is, mert a kijelentés második fele: azaz „amit a helyszín igényel” megfogalmazás nagyon sok mindent rejt magában.

Talán nem teljesen természetellenes, ha valakinek egy más országban egy más intézményrendszerben hosszú éveket eltöltve kialakulhat az a benyomása, hogy ő jobban tudja, a magyar nyelv, irodalom, művelődés oktatásával kapcsolatosan mi az, „amit a helyszín igényel”, mint a Magyarországon dolgozó kollégái. Ugyanígy nem természetellenes, ha valaki Magyarországról úgy látja, hogy nem feltétlenül csak az „a helyszín igénye”, amit a „metropolison” kívül élő kollégája annak vél. A két szakember szerencsés esetben hosszú dialógust folytat, s megpróbálják meggyőzni egymást a saját igazukról. Az alapvető kérdés azonban az, hogy van-e az álláspontok ütköztetésének intézményes kerete, és ha van, a meglévő intézményi rendszer működik-e, illetve abba az irányba működik-e, hogy mindkét fél helytálló véleménye nyomán intézményi szinten is történjenek lépések (az egyes oktatók, kutatók véleményével azonos, vagy éppen ellentétes értelemben). Még konkrétabban megfogalmazva: létezik-e a mindenkori magyar államnak olyan kulturális koncepciója, amelynek keretében a hungarológiai tevékenység (oktatás és kutatás) megvalósítói, a magyarországi és a magyar fenntartású külföl-

di intézmények működni tudnak. A nem magyar fenntartású külföldi intézmények hungarológiai tevékenységének, fő irányainak kialakításában – intézményi szinten – a bilaterális kulturális egyezmények játszhatnak szerepet: alapelvek megfogalmazásában, és főleg azok következetes végrehajtásában.

Az elmúlt évtizedek, sőt napjaink kulturális politikájának a gyakorlata azt bizonyítja, hogy ilyen koncepció – konkrétan a hungarológiai tevékenységre – nem létezik. Ennek hiányában a hungarológiai intézményrendszer teljesen ki van szolgáltatva mindenkor vezetői éppen aktuális nézeteinek, s ezeket a vezetőket a más intézményekkel való együttműködésre csupán a saját, esetlegesen meglévő kollegiális érzéseik, illetőleg a mindig meglévő személyes érdekeik készítetik.

Azért, hogy a „helyszín igényei” is befolyásolhatók legyenek – az együttműködés ideális formáiról

Az aktív, jól működő hazai és nemzetközi hungarológiai oktatás és kutatás a magyar állam, tágabb értelemben a magyar társadalom érdeke. A hatékony munka megszervezése, koordinálása szakmai szervezetek dolga, az e célt szolgáló és funkcionáló intézményrendszer anyagi fenntartása pedig állami feladat. A szakmai szervezeteknek ki kell dolgozniuk egy olyan feladatrendszert, amely a bármikor állam és kultuszvezetés politikai szándékaitól függetlenül jelöli ki a tennivalókat.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság alapításakor a mainál jóval érzékenyebb politikai légkörben, a „hungarológia” fogalmát egészen kikerülve kezdtek hozzá a világban dolgozó olyan tudósok megtalálásához, szakmai szervezetbe történő tömörítéséhez, akik és amelyek akárcsak érintőlegesen is, de magyar vonatkozású témákkal foglalkoznak. E sikeres másfél évtized után tovább lehetne lépni, és megtalálni azokat is, akik olyan kutatási munkát végeznek, amely potenciálisan magyar vonatkozású is lehet, illetve fontos lenne, hogy magyar vonatkozású legyen – pl. nagy szakmai összefoglalásokban (a retorika története, az impresszionizmus története stb.), enciklopédiákban, lexikonokban stb. való részvétel. Majd a szerte a világban élő kollégáink segítségével elérhetővé kellene tenni, hogy úgymond „hungarológussá” váljanak azok is, akik olyan kutatást vé-

geznek, amelyhez szükséges a mindenkori magyarországi állapotok szakmai-tudományos ismerete.

Ez az elvárás reménytelen a legjobb értelemben vett, politika-mentes kulturális propaganda megteremtése nélkül. Hangsúlyt kell tehát fektetni a mai magyarországi kulturális élet (film, képzőművészetek, színház stb.) bemutatása mellett a magyar tudomány – és mert most a hungarológiáról van szó –, hangsúlyosan is a humán tudományok eredményeinek terjesztésére. Meg kellene teremteni a külföldi tudományos szakmai körök számára a magyarországi tudományos szakmai információkat szolgáltató fórumokat. Legelőször is életre kelteni egy évkönyv-sorozatot, amelyben gondos válogatás után a magyarul megjelent összefoglaló tanulmányok kapnának idegen nyelven helyet. A sorozat szerkesztőbizottsága a hungarológia valamennyi ágának szakembereiből állna, és ez a szakmai konszenzussal összehívott munkacsoport lenne hivatott annak eldöntésére is, hogy az új évkönyv-sorozat milyen arculatú legyen. A hungarológiai oktatás és kutatás az utóbbi időben talán túlságosan is nyelvészeti, irodalomtudományi dominanciájává vált, az új évkönyv nagyobb hangsúlyt fektethetne a kapcsolat-, a művelődés-, és a társadalomtörténeti kérdésekre. Addig, amíg a magyar művelődéstörténetet, a humán tudományok nagyobb teljesítményeit meg sem próbáljuk rendszeresen bemutatni, nagyon kényelmes álláspont annak kijelentése, hogy a magyarság iránt, csak mint egy, a finnugor nyelvcsaládhoz tartozó nyelvi közösség iránt van érdeklődés.

A magyarságtudományi kiadványoknak a nemzetközi szakfolyóiratokban való szervezett bemutatására sem történt mindeztidáig komoly kísérlet. Pedig a magyar nyelvű ismertetések és a bibliográfiai nyilvántartás mellett nagy szükség, ráadásul – örömdetes módon – a külföldi szakmai körök részéről érdeklődés mutatkozik a Magyarországon megjelent könyveknek külföldön megjelenő szakfolyóiratokban világnyelven történő bemutatására. Ennek az érdeklődésnek a kielégítésére leginkább a különféle szakfolyóiratok szerkesztősegeinek és a hungarológia magyarországi intézményeinek kellene együttműködniük. Ha a recenzió írója megírja a hazai szakfolyóirat részére bírálatát, ismertetését, akkor a könyvből ismertetőpéldányt kap, a folyóirat kiadójától pedig honoráriumot. Írását kis átalakítással a nem hazai szakközönségnek is olvasható, érthető cikké lehetne fogalmazni. Tehát pusztán a munkákat szakmánként koordináló sze-

mélyre, és valami minimális fordíttatási költségre van szükség ahhoz, hogy a világnyelven megjelenő folyóiratok is referálhassanak a magyarországi könyvtermésről, a bíráló írója pedig ilyenformán ismertté váljon a nemzetközi életben is.

A határainkon kívül kiadott magyar vonatkozású dokumentumok szervezett feltárása, nyilvántartása és beszerzése a Nemzeti Könyvtár hungarika-dokumentációs szolgálatának feladata. Ha a könyvtár az elért eredményeket kvázi könyvtártudományi teljesítményként értelmezi, akkor a legtöbb, tudományos könyvtárainkba telepített kutatási és nyilvántartási feladat csak zavarokkal teljesíthető. Megteremti a kutatás, a nyilvántartás külön módszertanát és tudományos rendszerét. Ezzel egyidőben azonban akaratlanul elszakad attól a szakmától, amely a feladatot eredetileg megfogalmazta, a szakma pedig úgy tekint a könyvtárra, mint ami neki egyszerű szolgáltató egysége. Holott a hungarikumok feltárása, nyilvántartása nem egyszerűen bibliográfiai feladat, hanem alapkutatás. Alapkutatásként azonban az államilag kötelezően támogatandó tevékenységi formák sorába tartozik. De a munka irányítását a hungarológiai szakma nem engedheti ki a kezéből, ezt pedig csak a Nemzeti Könyvtár munkájának aktív támogatásával, a könyvtárral való szoros együttműködésben tudja. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság és a Nemzetközi Hungarológiai Központ egyik lehetséges jövőbeli feladata, hogy az illetékes könyvtári osztály munkájának kontrollját a párhuzamos anyaggyűjtéssel megteremtse. E cél érdekében a Filológiai Társaság tagságának nagyobb ügybuzgalmára lenne szükség, illetve arra, hogy a Hungarológiai Központ munkáltatói jogait gyakorolva ilyen értelmű feladatokat fogalmazzon meg a világ 30 országába küldött alkalmazottainak.

Emellett meg kell találni azokat a munkamódszereket, amelyek a magyar állami ösztöndíjjal külföldön tartózkodók, dolgozók elért szakmai eredményeit s azok hasznosítását az előzőek szerint kialakítandó közös tevékenység részévé képesek tenni. Az Országos Ösztöndíj Bizottság számára készített szakmai beszámolók nyilvánosságra hozatalát komolyan kellene venni. Az ösztöndíjak odaítélésének szempontjai közé is besorolandók lennének az olyan jellegű megfontolások (mint az az eredeti Ösztöndíj Bizottság létrejöttékor is volt), hogy az odaítélt ösztöndíj milyen magyarságtudományi ho-

zadékkal kecsegtet (és itt nem csupán a külföldön megjelent bibliográfiái tételek számára gondolok).

A kapcsolattörténeti kutatási témák, illetve azok, amelyek egyes nemzeti kultúrának a magyarra gyakorolt hatását a művelődéstörténet különböző korszakaiban szeretnék feltárni, nem kapnak hungarológiai-szakmai súlyuknak megfelelő támogatást. Nem csupán a magyar kultúra örököseit tölti el jó érzéssel, ha saját nemzeti művelődésük egy-egy mozzanata valamely más népnél visszhangra talál. Ha a magyar kultúra nem érdekli is közvetlenül az idegen nemzetek kutatóit, az a hatás, amely saját nemzete részéről indult ki – vagyis a magyarországi recepció –, ennek történeti és elméleti kérdéseivel együtt minden bizonnyal igen. Egyénenként és szerencsés esetben intézményesen is megnyilvánulhat ez az érdeklődés. Ugyanígy fontosak azok a témák is, amelyek egy-egy egyetemes jelentőségű szellemi áramlat esetleges közös befogadását vizsgálják (szlovák–magyar, osztrák–magyar stb.).

Mint az az eddigiekből kiderülhetett, a címben idézett megállapítással („amit a helyszín igényel”) nem úgy akarok vitatkozni, hogy a hungarológia fogalmát igenis meg kell határozni és szerte a világban a hungarológiai tevékenységet kifejtőknek csakis ezt a fogalmat kell magukévá tenni, és másféle hungarológia nem létezik. Egyáltalán nem, a magyarországi hungarológiai intézményrendszernek kell olyan együttműködést kialakítania, amelynek alapja a szakmai érdekek mentén kialakult és megvitatott koncepció. A megvitatásba mindenképpen be kell vonni azokat a nem magyarországi és nem magyar szakembereket is, akik meg tudják fogalmazni, milyen elvárásaik lennének egyrészt a magyarországi, másrészt a saját országukban működő magyar fenntartású intézményekkel szemben. A vita során a magyar fél is elmondhatja elvárásait a nem magyar fenntartású intézmények működésével kapcsolatban.

Egy ilyen módon kierreált koncepcióval – azt gondolom – sikerülhet aktívabb hungarológiai tevékenységet kifejteni; a hungarológia megmaradhat annak, „amit a helyszín igényel”; csak éppen törekednünk kell arra, hogy igényelje is művelőit.

Hungarológia Észtországban – egy elfelejtett korszak a tartui magyartanításban

Anu NURK–Tõnu SEILENTHAL

A tartui egyetemen folyó magyartanításról több kiváló cikk jelent meg. Az egyetem jelenlegi magyar lektora, Pomozi Péter jó áttekintést ad a tanítás előzményeiről, a magyar lektorátus születéséről az I. világháború után, a lektorátus újjáalakulásáról 1993-ban, valamint a további tervekről. Nagyon röviden számol be viszont a II. világháború utáni – szovjet megszállás alatti – hungarológiai oktatásról (Pomozi 1993). Hasonlóképpen szűkszavúan bánt e korról Reet Vääri is: már cikke címében is közli, hogy csak az 1918-tól 1940-ig terjedő időszakról foglalkozik (Vääri 1970). A szovjet korszak azonban a több mint 70 éves magyartanításban a leghosszabb – majdnem fél évszázadig tartó – időszak volt, s mégis igen keveset írtak róla: majdhogynem semmit. Ezért célunk pótolni ezt a fehér foltot a tartui magyartanítás történetírásában.

1918. február 24-én Észtország kinyilvánította függetlenségét. A fiatal ország egyik fontos feladata volt a nemzeti egyetem megalapítása, a nagy hagyományokkal rendelkező tartui egyetem átszervezése nemzeti célokat szolgáló intézménnyé. S bár Tarturól néhány kilométerre még ágyúk dörögtek, 1919. október 6-án az egyetemen megtartották az első észt nyelvű előadásokat. Az Észt Köztársaság Tartui Egyetemének ünnepélyes megnyitására 1919. december 1-jén került sor. A bölcsészkar tanácsa ugyan már 1919. október 9-én tárgyalta a finn és a magyar oktatás megindításáról, de csak 1922-ben született döntés a magyar lektorátusról. Ennek érdekében az akkori dékán – Julius Mark, az uráli nyelvek professzora – kapcsolatba lépett a Pázmány Péter Tudományegyetem vezetőivel, s a tárgyalások eredményeként 1922. november 3-án kinevezték a tartui egyetem el-

ső magyar lektorát, Virányi Elemért, az akkori Eötvös-kollégistát, aki doktori disszertációjának megvédése után, 1923 őszétől kezdte el a tanítást. Virányi tizenegy szemeszter után, 1928-ban tért haza Magyarországra.

A magyar oktatás így anyanyelvi lektor nélkül maradt. A gazdasági nehézségekre hivatkozva az észt oktatásügyi minisztérium át kívánta alakítani a lektorátust „váltakozó” magyar vagy svéd lektorátussá. Akkoriban a svéd lektor, Nils-Herman Lindberg – akinek az első felesége magyar származású volt – tartott magyar órákat is.

1930 májusában gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter – akit 1932-ben a tartui egyetem díszdoktorává avattak – Tartuba is ellátogatott, és tehetséges hallgatók cseréjéről kötött megállapodást a tartui egyetemmel. Az első magyar ösztöndíjas Györke (Georgowits) József volt, akit 1931. január elsején magyar lektorra neveztek ki. Őt követte Fazekas Jenő, aki 1937 januárjában váltotta Györkét a lektori állásban. 1941. február 14-én Fazekas a szovjet megszállás elől Helsinkibe menekült. Így ért véget az első korszak a magyar lektorátus tevékenységében.

A II. világháború idején a tartui egyetem bölcsészkarja gyakorlatilag nem működött.

A második szovjet megszállás 1944 őszén kezdődött és az intézmény a Tartui Állami Egyetem nevet kapta. Akkor kezdett el működni az észt és finnugor nyelvészeti tanszék – amely később, 1946-ban különvált észt tanszékre és finnugor tanszékre –, aminek az első ülését 1944. november 5-én Paul Ariste professzor lakásán (Jakobsoni utca 8–1) tartották. Természetesen magyar anyanyelvi lektor meghívásáról álmodni sem lehetett. Ezért két héttel a megalakulás után az addig háromfős „tanári testülethez” csatlakozott Paula Palmeos (1911–1990), aki az 1936/37-es tanévben Budapesten tanult. Palmeos egyik fő feladata a magyar nyelv oktatása lett. Így az 1944-es tanév őszi szemeszterétől kezdve ismét lehetett magyarul tanulni.

A magyar nyelv a finnugor szakos diákoknak mindig is kötelező tantárgy volt. A finnugor szak népszerű volt, és nem mindenki kapott tanulmányi jogot ehhez. A magyar nyelv tanításának 1947-ből származó első tanterve a tanszéki archívumban a mai napig megtalálható. Hivatalosan csak kezdő és haladó szint létezett, mindkettő

heti egy-egy óra volt. Ezenkívül kötelező volt a magyar nyelvtörténeti speciálkollégium. De ezek a hivatalos tantervek nem tükrözik az igazi képet. Minden háború utáni diák jól emlékszik, hogy a kötelező speciálkollégiumoknak, -szemináriumoknak körülbelül a fele tulajdonképpen magyartanulás volt. A finnugor szakot a háború után a mai napig összesen 298 diák végezte el. Másképpen nem is nőhetett volna fel a mai napig tevékenykedő műfordítói nemzedék, akiknek köszönhetően a magyar irodalom Észtországban a kilencedik legfordítottabb irodalom. Paula Palmeos tanárnő irányítása alatt kitűnően megtanultak magyarul és megszerették a magyar irodalmat és kultúrát olyan Magyarországon is jól ismert műfordítók, mint Ellen Niit (Petőfi több kötetét ültette át észre), Tiiu Kokla, Leidi Veski, Edvin Hiedel, Ene Asu-Õunas stb.

Palmeos tanárnő fiatalabb tanítványai közül a 80-as években kezdett el a tanszéken oktatni Tõnu Seilenthal (1982 óta), Anu Nurk és Ene Asu-Õunas (1989 óta).

Mivel a 70-es évekig teljesen kizárt volt átjutni Magyarországra, megnövekedett a jelentősége a kárpátaljai magyarokkal való kapcsolattartásnak. Kárpátaljáról jött aspirantúrára Tartuba Zékány Imre (1959–1962), Káposztay Erzsébet (1960–1964), Mokány Sándor (1963–1966), Vavra Klára (1966–1969), Mokány Katalin (1969–1972). Ők, amellet, hogy készítették disszertációjukat, segítettek Palmeos tanárnőnek a magyartanításban is. Így módon a tartui diákoknak mégis lehetőségük nyílt magyar anyanyelvűektől tanulni. Nyelvgyakorlás céljából pedig már az 50-es évek közepén megszervezték az első kárpátaljai expedíciót, sőt, a 80-as években ez rendszeressé vált (1981, 1983–1987, 1989, 1991).

A 70-es évektől kezdve több lehetőség adódott a Magyarországgal való kapcsolatteremtésre: 1970-ben az első tartui finnugor szakos hallgatóknak alkalmuk nyílt részt venni a Debreceni Nyári Egyetemen (azóta évente átlagban négy észti diák tanul Debrecenben), 1972-ben pedig az első tartui egyetemista – Ivar Sinimets – mehetett Budapestre tanulni: hat évet töltött az ELTE-n. Az ugyanott végzett diákok közül Anne Hüttből a tallinni Magyar Kulturális Képviselő első vezetője, Mall Hellamból pedig a Magyar Köztársaság észtországi tiszteletbeli konzulja lett. E cikk egyik szerzője aspirantúráján tanult 1973–1976 között Budapesten, s ott védte meg a

disszertációját is. 1986-tól kezdve eddig összesen kilenc hallgatónak nyílt lehetősége a debreceni egyetemen – szakdolgozat előtti gyakorlatként – egy szemeszteren át tanulni.

Az enyhülő idők meghozták annak a lehetőségét, hogy magyarok is eljuthattak Tartu korábban teljesen zárt városába. Pusztay János 1990 őszén, Keresztes László pedig 1991 tavaszán Tartuban tökéletesítették az észti nyelvtudásukat, és tartottak magyar órákat. Az 1991/92-es tanévben Nagy Judit – akkori debreceni diák, azóta már a miskolci egyetem oktatója – Tartuban tanult észtil, és tanított magyarul.

A hosszabb tanulmányutak mellett rövidebb látogatásokat is sikerült szervezni. A tartuiak négyszer jártak tanulmányi kiránduláson Magyarországon (1992, 1993, 1994, 1995), ennek viszonzásaképp a budapestiek 1992-ben és 1994-ben, a debreceni egyetemisták pedig 1995-ben vendégeskedtek Tartuban.

A Magyar és az Észti Köztársaság kultuszminiszterei (Andrásfalvy Bertalan és Lepo Sumera) 1991. szeptember 27-én Budapesten együttműködési egyezményt kötöttek. E szerződésnek megfelelően 1992 szeptemberében ugyanazzal a repülőgéppel két észti lektor utazhatott Magyarországra: Anu Kippasto Debrecenbe, a Kossuth Lajos Tudományegyetemre, Tiina Rüütmaa pedig Szombathelyre, a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolára. 1994 őszén a harmadik észti lektor, Piret Korjus is munkába állt az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, Budapesten. A lektorokon kívül 1990-től 1995-ig a pécsi egyetem finnugor tanszékének vezetőjeként tevékenykedett Paul Kokla.

Mindezek után 1993 szeptemberében teljesült az észtek régi vágya – Tartuba érkezett a háború utáni első magyar lektor, Pomozi Péter. A fiatal, tehetséges kutató magával hozta a budapesti Nemzetközi Hungarológiai Központ ajándékeként a hungarológia alapkönyvtárát. 1994 szeptemberétől a tartui egyetemen a magyar nyelvet és kultúrát immáron főszakként is lehet tanulni. Erről részletebben beszámol Pomozi Péter cikkében (Pomozi 1993).

Végezetül még egy fontos témáról szeretnénk szólni. Az 1980-as években a tartui finnugor szakosok közül elég sokan merész dologra vállalkoztak: szakdolgozati témául hungarológiai tárgyakat választottak. 1982-ben szakdolgozat készült a magyar irodalom kitűnő fordítójáról, Julius Markról. Marknak köszönhetően minden észt iskola ismeri a Pál utcai fiúkat. 1984-ben két hungarológiai tárgyú szakdolgozat készült. Az egyik az igekötős igékkel foglalkozik. A dolgozataból kiderül, hogy a magyar igekötős igék megfelelője az észtben 56,9%-ban egyszerű ige, míg a magyar igekötős igéhez legközelebb álló ún. adverbialis + ige szerkezet csak az esetek 29,1%-ában feleltethető meg. A másik szakdolgozataból, melynek témája a határozott és határozatlan tárgy, megtudhatjuk, hogy az észt-ről magyarra történő fordításokban 86,6%-ban felelnek meg adekváns egymásnak, míg a magyar–észt fordításokban ez az arány csak 65,5%.

Sok szakdolgozat foglalkozott a helyhatározók kontrasztív vizsgálatával is, pl. a belső helyhatározók funkcióinak összehasonlító elemzésével, vagy a helyhatározók rendszerével. Vannak olyan dolgozatok, amelyek a magyar néprajzzal és folklórral foglalkoznak, pl. lakodalmi szokásokkal, mágiával, a magyar népi naptár téli ünnepnapjaival, állatnevekkel kapcsolatos magyar szólásokkal és közmondásokkal stb. Természetesen vannak kultúrtörténeti kapcsolatokat vizsgáló dolgozatok is, pl. észt–magyar kulturális kapcsolatok 1920–1929 között, rokon népek mozgalmi Észtországban, Finnországban és Magyarországon (1920–1940), észt–magyar irodalmi kapcsolatok (1945–1985), de született már szakdolgozat Bereczki Gáborról, az észt irodalom legnagyobb magyar fordítójáról is. Nagyon érdekes a Kosztolányi Dezső költészetének halálmotívumát vizsgáló szakdolgozat (1994). Két dolgozat foglalkozik a magyar felszólító mód nehézségeivel, különösen a mellékmondatokban használt imperativus fordítási problémáival. Az észteknek sok nehézségeket okoznak a magyar igekötős igék és ezek vonzatai, így nem meglepő, hogy ebből a témából is készült egy szakdolgozat. Az észt részes tárgy funkcióival és ezek magyar megfelelőivel is foglalkozik egy dolgozat. Az észtek sokszor elvesznek a magyar udvariassági kifejezések labirintusában, ezért igen bátor, s örömteli vállalkozás az ezekkel a kifejezésekkel foglalkozó diplomamunka, mely az idén kerül megvédésre.

Talán a rövid felsorolásból is kitűnik, hogy a szakdolgozatok elsősorban olyan kérdéseket tárgyalnak, amelyek segíthetik a magyar nyelv tanulásának dzsungelében tévelygő hallgatókat.

Cikkünk célja a tartui egyetem magyar lektorátusának újjáteremtése előtti állapotok jellemzése, a magyar nyelv iránti érdeklődés bemutatása volt. Örömteli, hogy Tartuban a viszonylag nehéz időkben is töretlen lelkesedés mutatkozott a magyarok s a magyar nyelv iránt.

Irodalom

Filosoofiateaduskonnakogu koosolekute protokollid. Riiklik Ajaloo Keskarchiiv, fond 2100, nim. 5, sü. 151.

Peebo, Jaak: Eesti keele kateeder möödunud veerandsajandil. Tõid eesti filoloogia alalt III. Tartu, 1970. 159–183.

Pomozi, Péter: Morzsák a tartui magyar hungarológia történetéből. Hungarológia 4. Budapest, 1993. 271–287.

Tartu ülikooli ajalugu III. (Szerk. Karl Siilivask, Hillar Palamets). Tallinn, 1982.

Tartu ülikooli soome-ugri keelte kateedri arhiiv.

Vääri, Reet: Soome ja ungari keele lektoraat Tartu ülikoolis 1918.–1940. aastal. Tõid eesti filoloogia alalt III. Tartu, 1970. 302–311.

Függelék

A tartui egyetem hungarológiai tárgyú évfolyam- és szakdolgozatai¹

- Andresen, Eve-Liis: Eesti-Ungari kultuurisidemetest 1920–1929 (Észtország és Magyarország kulturális kapcsolatairól). Kursusetöö 1991. 50 lk.
- Andresen, Eva-Liis: Prof. Gábor Bereczki kui eesti kirjasõna vahendaja Ungaris (Bereczki Gábor professzor, az észt irodalom magyarországi közvetítője). Kursusetöö 1990. 30 lk.
- Bagala, Chätrín: Ungari pulmakombed (Magyar lakodalmi szokások). Diplomitöö 1990. 138 lk.
- Bagala, Chätrín: Väliskohakäänete võrdlus eesti ja ungari keeles E. Vilde „Mäeküla piimamees” järgi (Külsõ helyhatározóragok összehasonlítása az észtben és a magyarban E. Vilde „Aki eladta a feleségét” című regénye alapján). Kursusetöö 1987. 42 lk.
- Eskor, Heidy: Ülevaade Debreceni Lajos Kossuthi Ülikooli soomeugri keelte kateedri tegevusest ning Debreceni suveülikoolidest (A KLTE Finnugor Tanszékének tevékenységéről és a Debreceni Nyári Egyetemről). Kursusetöö 1991. 53 lk.
- Jakobson, Ene: Ungari keele prefiksiverbide rektisioonierinevusi võrreldes eesti keelega (Magyar igekötős igék vonzatainak eltérései az észtben). Diplomitöö 1992. 116 lk.
- Kaalep, Triin: Julius Mark ungari kirjanduse tutvustajana ja tõlkijana Eestis (Julius Mark: a magyar irodalom észtországi ismertetője és fordítója). Diplomitöö 1982. 70 lk.
- Kala, Merje: Võrdlevalt küsilausest eesti ja ungari keeles (A kérdőmondatok az észtben és a magyarban). Seminaritöö 1994. 34 lk.
- Kasterpalu, Karin: Osaobjekti võrdlus eesti ja ungari keeles (A részes tárgy az észtben és a magyarban). Diplomitöö 1989. 73 lk.
- Kimmel, Leila: Eesti-Ungari kirjandussuhted aastail 1945–1985. (Észt–magyar irodalmi kapcsolatok 1945–1985). Diplomitöö 1987. 108 lk.

¹ A listáról hiányoznak azok az évfolyamdolgozatok, amelyek alapján ugyanolyan témájú szakdolgozat készült.

- Korjus, Piret: Kosztolányi Dezső luuletajana. Surmamotiiv tema luules (Kosztolányi Dezső mint költő. A halálmotívum a költészetében). Diplomitöö 1994. 50 lk.
- Kruusimaa, Terje: Paula Palmeose bibliograafia 1935–1960 (Paula Palmeos bibliografiája 1935–1960). Kursusetöö 1991. 34 lk.
- Kütt, Merike: Ungari ja eesti lokaaladverbiaalide kontrastiivne analüüs (A magyar és az észt helyhatározók kontrasztív vizsgálata). Diplomitöö 1985. 170 lk.
- Lõhmus, Juunika: Maagia ungari rahvausundis (Mágia a magyar néphitben). Kursusetöö 1985. 37 lk.
- Maripuu, Tiina: Ungari verbiprefiksiste vasted eesti keeles (A magyar igekötők megfelelői az észtben). Diplomitöö 1984. 106 lk.
- Muischnek, Kadri: Ungari ja eesti keele sisekohakäänete funktsioonide võrdlev analüüs (A magyar és az észt belső helyhatározóragok funkcióinak összehasonlító elemzése). Diplomitöö 1988. 114 lk.
- Nurk, Anu: Determineeritud ja indetermineeritud objekti vasted ungari ja eesti keeles (A határozott és a határozatlan tárgy megfelelői a magyarban és az észtben). Diplomitöö 1984. 67 lk.
- Paide, Tiia: Viisakussuhte väljendamise vorme ungari keeles (Udvariassági kifejezések a magyarban). Diplomitöö 1995. 84 lk.
- Palm, Thea: Ungari keele imperatiiv ja selle tõlkimisvõimalusi eesti keelde (A magyar felszólító mód, és észt fordításának lehetőségei). Seminaritöö 1993. 55 lk.
- Raudalainen, Viia-Kadi: Koer, hobune ja veis ungari vanasõnades ja kõnekäändudes (A kutya, a ló és a marha a magyar közmondásokban és szólásokban). Diplomitöö 1987. 94 lk.
- Raudalainen, Viia-Kadi: Talviseid tähtpäevi ungari rahvakalendris (Téli ünnepnapok a magyar népi naptárban). Kursusetöö 1986. 55 lk.
- Raudalainen, Viia-Kadi: Ungari keele imperatiivi tõlkeerinevusi eesti keeles (A magyar felszólító mód eltérő fordításai az észtben). Kursusetöö 1985. 31 lk.
- Sepp, Thea: Hõimuliikumine Eestis, Soomes ja Ungaris ning hõimurahvaste suhted aastatel 1920–1940. (A rokonnép-mozgalmak Észtországban, Finnországban és Magyarországon, valamint a rokon népek kapcsolatai 1920–1940). Diplomitöö 1990. 82 lk.

Hungarológia a Cseh Köztársaságban

RÁKOS Péter

1. Tanácskozásunk tárgya „A hungarológia Magyarországon kívül”, s mindig előny, ha egy szimpózium valamennyi felszólalója egy és ugyanazon témához szól hozzá. Ha azonban csak az történne, hogy az egyes kiszemelt hungarológiai műhelyek képviselői úgy defilíroznának egymás után, hogy mindegyikük saját munkahelye rendezvényeit, publikációit stb. sorolná elő, akkor voltaképpen mindannyian – párhuzamosan – másról beszélnének. Ehhez sem kedvem, sem bizalmam. Olyan problémákat szeretnék megvillantani, amelyek a továbbiak során gondolatébresztő eszmecserére adhatnának lehetőséget, úgy, hogy a tanácskozás valamely épkézláb végkövetkeztetés felé konvergáljon.

Elsősorban is, honnan keltezzük a hungarológiát: onnan kezdve, amióta létezik vagy amióta annak nevezzük? A kettő nyilvánvalóan nem ugyanaz. A hungarológiával egy kissé úgy állunk, mint Molière nevezetes figurája, ki büszkén újságolja, hogy egész életében prózában beszélt, csak éppen nem tudott róla. Úgy vélem, hogy az adott esetben nem onnan kell számítani a hungarológiát, amióta – immár bevett terminussal – annak nevezzük, hanem amióta műveljük, „űzzük”. De így vagy úgy, mindenképpen világos, hogy ami a jelen szimpózium szervezőit érdekli, az a tudományág jelene.

Nem tartozik feltétlenül ide, de megemlítem, hogy korábbi működésem során – részben szükségképpen, részben önszántamból – foglalkoztam a problémával általánosabb síkon is, a kérdéssel kapcsolatos némely premisszáimat két előadásban is kifejtettem: 1981-ben a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság által rendezett I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (közölve: Hungarológia Közép-Európában. Jelenkor 1982/3, 235–241, ill. ua.: A magyar filológia felsőfokú oktatása Közép-Európában. In: A hungarológiai oktatás régen és ma, Budapest 1983, 7–14; valamint 1987-ben a

Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségi ülésén elhangzott előadásomban (közölve: Hungarológia: a dolog és a szó. Irodalomtudományi Értesítő 1986/1–2, 321–328, ill. ua.: In: A hungarológia fogalma, Budapest 1990, 180–195.

2. Megbízatásom azonban ezúttal csupán Csehországra szól (szabatosabban, tartva magamat a történetileg kialakult terminológiához, Cseh- és Morvaországot kellene mondanom, s a jelen közleményben ez minden esetben így is értendő, jöllehet „Csehország” szigorúbban véve voltaképpen a Cseh Köztársaságnak csupán nyugati részét jelenti). Csehország természetesen nem több, mint egyike a Magyarországon kívüli hungarológia elvileg egyenrangú, de sosem egyenlő színtereinek. Megkísérlem az alábbiakban felvázolni, mi a sajátossága, más szóval: mi az, amit feltétlenül előre kell bocsátanunk ahhoz, hogy eligazodjunk a terepen. A jelen szimpózium „azokra az országokra összpontosítja figyelmét, amelyekben nincs jelentős lélekszámú magyar kisebbség”. Egy villámgyors rendszerezés: a Magyarországon kívüli államok egyrészt szomszédosak, másrészt nem szomszédosak Magyarországgal. A Magyarországgal közvetlenül szomszédos államok mindegyikében van – az illető országok lakosságának lélekszámához viszonyítva – jelentős számúnak tekinthető magyar kisebbség. A Magyarországgal nem szomszédos államok újra két csoportra oszthatók: azokra, melyek területén nem él semmiféle magyar kisebbség, vagy pedig élnek ott szórvány-kisebbségek, melyek ismét kétfélék lehetnek: abszolút lélekszámuk tekintetében a magyar etnikum szempontjából számottevők, de az illető országok lakosságához viszonyítva jelentéktelen, esetleg az összmagyarság létszámához viszonyítva is elenyésző kisebbségek. Csehország ennek az ismérvnek az alapján Románia és, mondjuk, Grenada között helyezkedik el: Romániában van a legnagyobb magyar kisebbség és szomszédos Magyarországgal, Grenadában egyáltalán nincs magyar kisebbség és messze van. Ha viszont azokat az országokat tekintjük, melyekről e szimpózium szervezői vitaindító beszámolót kértek, a csehországi magyar kisebbség alább kifejtendő okokból nem tekinthető jelentéktelennek, különösen, ha a célnak megfelelően értelmezzük a kisebbség korántsem egyértelmű fogalmát, s a kisebbségnek a lakosság olyan magyar anyanyelvű vagy magyar tudatú (lényegtelen, hogy okmányai tanúsága szerint, „papi-

ron” milyen „nemzetiségű”) csoportját képzeljük, mely a hungarológia művelésének – oktatásának és kutatásának – bizonyos fokig táptalaja lehet.

3. Ami ugyanis a csehországi magyarság és a csehországi hungarológia helyzetében a legsajátosabb: a mai Cseh Köztársaság fiatal állam, bár természetesen magáénak vallhatja az egykori cseh királyság és cseh államiság hagyományait, gyakorlatilag azonban sokkal pontosabb meghatározás a háromnegyed évszázadon át fennállt Csehszlovák Köztársaság utódállamának tekinteni, s ezt még megtoldhatjuk azzal, hogy maga a Csehszlovák Köztársaság is „utódállam” volt, az Osztrák-Magyar Monarchiáé, ami nemcsak egyszerű történelmi adat, hanem máig elevenen ható kulturális és politikai realitás. Erről a sokfelől sokféleképpen értelmezett valóságról többnyire politikai síkon szokás értekezni, ez azonban itt és most nem is szándékunk, nem is feladatunk. Az azonban tagadhatatlan, hogy a hungarológia mindenkori jelene és jövője sokszorosán összefonódik a politikai és kultúrpolitikai adottságokkal.

Az egyik, bár nem egyedüli aspektus maga a csehországi magyar kisebbség létezése. A legutóbbi népszámlálás szerint ez 19 900, kikerekítve: húszezer fő. Ez kétségtől a legalapvetőbb adat, de különösképp nem a legjellemzőbb. Nem mond többet annál, mint hogy a Cseh Köztársaságnak húszezer olyan állampolgára van (volt 1991-ben), akik magukat magyaroknak tudták, érezték és vallották, tehát így is óhajtottak a statisztikában szerepelni. Szétszórtságuk mértéke és mikéntje, anyanyelvi ismereteik fejlettsége vagy épsége, kulturális igényeik jellege – mint az öt évvel ezelőtt megalakult Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége már kezdettől fogva jelezte – megannyi feltérképezésre váró probléma. (E tekintetben úttörő kiadvány: Petr Sadílek–Csémy Tamás, Magyarok a Cseh Köztársaságban – cseh címe: Maďari v České republice – Prága, 1993.) Az említett Szövetség kiadásában megjelenő folyóirat, a Prágai Tükör már harmadéve próbálja kikísérletezni az ismeretlen, láthatatlan arcú olvasótábor felé vezető alkalmas utat. Eleve is világos volt azonban, és minden további tapasztalat csak megerősíti, hogy olyan népcsoportról van szó, amely több is, kevesebb is önmagánál. Nevezhetnénk „maradék-kisebbségnek” vagy ha úgy tetszik (s talán még inkább) „utód-kisebbségnek”, nem tudok rá terminust. Csehországban

ugyanis ma azért van húszezres magyar kisebbség, mert volt valaha Csehszlovákia és élt benne mint utódállamban – jóllehet maga is „maradék”, de szerves és autochton magyar kisebbség, melynek egy töredéke a kettéválás után Csehországban „rekedt”; szervesen és autochtonul csak Szlovákiában él tovább. A két új ország között nem sülyedt el semmiféle Atlantisz, továbbra is határosak egymással, a csehországi magyarság tehát közvetlenül határos a szlovákiai magyarsággal és ennek révén a magyarországival is. Bizonyos számú magyar természetesen akkor is élne Cseh- és Morvaországban, ha nem lett volna előzőleg Csehszlovákia, éltek is korábban, mivelhogy létezett Monarchia: államhivatalnokok, katonatisztek, művészek, lelkészek vagy – hol még eleven, hol már elhomályosult nemzeti tudatú - leszármazottaik. A zöm mégis Csehszlovákia hagyatéka, kötődve személyileg közvetlenül a szlovákiai magyarsághoz, de kötődve természetesen számtalan szállal Csehországhoz is: élete jobban-rosszban itt leélt évtizedeivel, statisztikailag sem elhanyagolható számú vegyesházassági kötelékkel – nem túlbecsülendő, de nem is lebecsülhető mértékben – egyik szálát képezve a Csehországot és a csehek tudatát még Csehszlovákiához s ennek révén Csehszlovákia egykori szomszédjához: Magyarországhoz fűző kötelékeknek. Ez az egyik forrása a csehországi hungarológia fontosságának, eredményei iránti érdeklődésnek, Európa más Magyarországgal nem szomszédos országaihoz viszonyítva sajátos helyzetének és súlyának. Nyomatékosan meg kell itt ismételni, hogy ez csupán besorolás, nem rangsorolás. Nem árt viszont utalni e helyzet gyakorlati aspektusaira: a minden szintű elvárásokra, a (nem tudom mennyire kompromittált szóval élek itt) társadalmi „megrendelésekre”, s nemcsak a szak, hanem a hazai (félreértés ne legyen: csehországi) hivatalos kultúrpolitika szempontjából is fontos reprezentatív küldetésre.

4. Amit eddig mondtunk, a csehországi hungarológiának, mondhatni, háttere. Lássuk most a következő fontos tényezőt: a hagyományt. Mint várható, egy időben-térben így elhelyezkedő régióban a hungarológiának szükségképpen vannak előzményei, gyökerei és perspektívái. S ezen a helyen el kell döntenem, milyen mértékben tekinthetők a nevek egy efféle számvetés tartozékának: nomina non odiosa sed multa. Csak azokat említjük meg, melyekhez a cseh hungarológia szempontjából korszakjelző tartalom társul. Nincs termé-

szetesen értelme az ősidőkig visszanyúlva minden múltbeli magyar vonatkozást hungarológiának minősíteni, de jóval több a pusztá jelképnél, hogy az elsők között, akik felfigyeltek a magyar nyelv finnugor eredetére, egy Comenius neve található, és a magyar nyelv iránti módszeres érdeklődést úttörőként a cseh nyelvtudomány atyja, Josef Dobrovský tanúsította. Mindkettejük ezirányú jelentőségéről, ugyancsak az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson Richard Pražák, a csehországi hungarológia legjelesebb és legtermékenyebb művelője szólott; Comeniuszt számos más tanulmányában is méltatta, Dobrovskýnak pedig egész könyvet szentelt (Josef Dobrovský als *Hungarist und Finno-Ugrist*, Brno 1967). Említsük meg Riedl Szende nevét, aki – tudunkkal – elsőként kapott magyar tanszéket a prágai egyetemen; tőle kezdve számíthatunk a csehországi hungarológiai oktatásban valamelyes töredezett folytonosságot. Riedl nem sokáig időzött Prágában, de oktatói működésétől elválaszthatatlan, hogy Irodalmi Lapok címmel magyar folyóiratot indított itt, és mellesleg kapcsolatban volt az akkori cseh szellemi élet legkiválóbbjaival. Tehát oktatás és misszió, mint máskor, más korokban: kutatás és misszió. A felsőfokú oktatás további szakaszán František Brábek, a kétnyelvű cseh–magyar szótáriródalom megalapozója veszi át a stafétabotot. Új fejezete nyílik az említett szakadozó folyamatosságának az első világháború után a Csehszlovák Köztársaság megalakulásával: jeles név itt a szlovák Pavol Bujnák, de a korszak végén s majd a háború után a cseh hungarológia legkimagaslóbb alakja egy világviszonylatban nagy tekintélynek örvendő általános nyelvész s egyben a finnugor nyelvtudomány kiváló képviselője, a nemrégien elhunyt Vladimír Skalička professzor (1909–1991); az ő nevéhez fűződik a prágai egyetem magyar szemináriumának és a magyar szaknak a felújítása 1950-ben. Onnan kezdve megszakítás nélkül működött és működik a prágai Károly Egyetemen a magyar szak (maďarská filologie). További – így is mondhatni – egyszemélyes, de fontos műhelyei létesültek a hungarológiának a Csehszlovák Tudományos Akadémia világirodalmi intézetében (1969-ig Zuzana Adamová, 1978-tól Marcela Husová), ugyancsak az akadémia történettudományi intézetében (Eva Irmanová), a nyelvtudományi intézetben (korábban Zoe Hauptová, majd – az immár megjelent – cseh–magyar és magyar–cseh szótár szerkesztősege). Prágával párhuzamosan Brno (Brünn) lett a háború után, kivált az ötvenes évek

második felétől kezdve a cseh hungarológia bázisa; itt a megalapozó Josef Macůrek történész volt (1934-ben ő adta ki a magyar történelem első összefoglaló cseh nyelvű szintézisét), a brünni központ felvirágoztatása azonban a már említett Richard Pražák professzor nevéhez fűződik, ki mint irodalomtörténész és történész egyaránt sokat és jelentőset alkotott. A brünni központ előbb a „Balkanisztikai és hungarisztikai kabinet” keretébe illeszkedve fejtette ki tevékenységét, utóbb – 1991-től a közelmúltig Richard Pražák vezetése alatt mint „Közép-, Délkelet- és Kelet-európai Intézet”. Elsődlegesen tudományos kutatásra és dokumentációs, bibliográfiai tevékenységre összpontosított, de Pražák mindenre kiterjedő figyelmének és fáradhatatlan szervező tevékenységének köszönhetően ott is megindult az egyetemi oktatás és tudósképzés is.

Nem maradhat el a történeti visszapillantás végén még egy utolsó megjegyzés: minthogy hungarológiáról s nem (némileg szűkebben) magyar filológiáról beszélünk, hangsúlyozni kell, hogy a hungarológiának voltak és vannak Csehországban erősségei más tudományágak berkeiben is. Egy példa a sok közül: Vladimír Šmilauer, a cseh nyelv kiváló professzora, rendszeresen foglalkozott a magyar nyelvvel, főleg cseh és szlovák vonatkozásaival, s komoly tudományos eredményeket publikált ezen a területen. Amikor a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság végrehajtó bizottsága Lotz János-éremmel tüntette ki, természetesen nem a magyar tudományossággal rokonszenvező, a prágai magyar diákokat istápoló tudóst, hanem a szűkebben specializált, de vérbeli hungarológust becsülte meg személyében. De felhozhatnánk számos példát a néprajz, a zenetudomány, a (protestáns) teológia stb. területéről. Ezek számontartása, felkutatása, sőt valamelyes összefogása fontos hungarológiai teendő a jelenben és jövőben is. S hogy még jobban kitágítsuk a hungarológia „holdudvarát”: az egyetemi magyar filológia egykori diákjai, ha nem is e szakon érvényesültek, olykor szintén számon tartandók, amennyiben – s ez nem kivételes eset – megőrizték szakmai „identitástudatukat”.

Éppígy nem lehet kirekeszteni a cseh hungarológia fogalmából a kulturális élet más területein gyökeret vert egykori magyar szakos hallgatókat: például a műfordítókat, akik egyben mindig szakszerű bírálói és kommentátorai a cseh kultúra vérkeringésébe kerülő magyar irodalomnak.

5. Bármily terjengősnek tűnhet ez a látszólag múltra vonatkozó visszapillantás, csak ebből kiindulva lehet megérteni és megfogalmazni a „helyzetet és kilátásokat”. A vitaindításul szánt beszámolók mintegy egyharmada (s itt szeretném elkerülni a rosszízű „poszt-kommunista” szót, melynek, még ha közérthető realitás is, a tudományban semmi keresnivalója) a nemrégén még kétfelé osztott világnak arról a részéről való, ahol a hungarológia *intézményeinek* sorsáról, sőt olykor létéről-nemlétéről is az állam, a kormányzat döntött. A Magyarországgal hivatalosan szövetséges Csehszlovákiában a hungarológiának elvben grata disciplinának kellett volna lennie, de még deklaratív támogatásban is csak fanyalogva részesítették, anyagi lehetőségek és feltételek hiányában pedig mostoha sorsra volt kárhozthatva, s ennek most jött meg a bőjtje.

A legáltalánosabban úgy jellemezném a helyzetet, hogy éppen azon a korfordulón, amikor a követelmények a társadalmi felpozíció következtében nagyobbak, a módszerek és lehetőségek a tudomány és technika haladása következtében jobbak lettek – a feltételek kedvezőtlenebbek. Lehetőségről szólva többféleképpen gondolok. A hungarológiának, hogy teljesíthesse vitathatatlan küldetését, emberekre van szüksége, az embereknek könyvekre, embereknek és könyveknek helyre. (Könyveken természetesen a korszerű könyvtárhoz tartozó teljes műszaki apparátust is értem.) Olcsó élc volna azt mondanunk, hogy a hungarológia sem lehet meg anélkül a bizonyos három dolog nélkül, amely minden hadviseléshez szükségeltetik, de nem sirámok, hanem helyzetjelentés a feladatunk. Legfeljebb megjegyezhetjük, hogy a tudomány „üzemeltetésének” a nyugati országokban már némileg rutinná vált rendje nálunk még nem alakult ki, az anyagi eszközök nemcsak viszonylagos, hanem abszolút megcsappanása készületlenül, szinte rajtaütésszerűen érte.

A cseh hungarológiának kevés státusz áll rendelkezésére, jóval kevesebb a szükségesnél; ehhez hozzájárul az a merő esetlegesség is, hogy a korszakváltás és a nemzedékváltás órája egyszerre ütött. Azokra, akik a megalakulás, illetve felújítás pillanatában „kéznel” voltak, most már koruknál fogva sem lehet a csehországi hungarológia további jövőjét alapozni. Utánpótlás van, és szomorú is volna, ha nem lenne, de a rátermettek korábbi nemzedékei az elmúlt rendszer személyi – merev ideológiai és szűkmarkú anyagi – gyakorlata következtében gyakran fölöslegesen kallódtak, más pályákra szorul-

tak, s a szakmában dolgozni kívánók és tudók fiataljai és legfiatalabbjai most ismét egyszerre kényszerülnek önmagukon dolgozni, egy füst alatt oktatni, kutatni, fejlődni és fejleszteni.

Eddig még folyvást az oktatói státusban vagy sorban levő hungarológusokról volt szó. Szólni kell most még a rajtuk is túlmutató utánpótlásról, az egyetemi hallgatókról is. A fentebb vázoltak következtében nem csökkent, hanem fokozódott az egyetemi magyar szakon a folyamatos oktatás fenntartásának szükségessége. A csehországi (ebben a tekintetben különösen a prágai) egyetemi hungarológia ilyen szempontból is fordulóponthoz érkezett. A magyar szakon az egyetemi oktatás – 1950 után még inkább, mint 1920 után – egyaránt számolt cseh (szlovák) és magyar anyanyelvű, azaz Szlovákiából beiratkozó hallgatókkal. Ez utóbbiak a jelenlegi helyzetben külföldieknek minősülnek, azaz vállalniuk kell a megkülönböztetettséggel járó tetemes anyagi áldozatot (ami természetesen nem vonatkozik a cseh állampolgársággal rendelkező magyar jelentkezőkre). Prága sokat és joggal emlegetett vonzása még így is érvényesül, hiszen Csehszlovákia egész fennállása idején mindig is sokan részesítették előnyben Pozsonnyal szemben a Károly Egyetemet. Azt persze talán mondanunk sem kell, hogy az egyetem nem firtat olyan kategóriákat mint nemzetiség vagy etnikum, nem közömbös azonban természetesen az, hogy milyen előfeltételekre, előképzettségre lehet a felsőfokú képzést alapozni. A legtöbb egyetemen tudtommal nem volt szokás ilyen kritériumok alapján két külön tagozatban végezni a felsőfokú oktatást, Prágában ez sajátos és tartós úzus – a felvételtől a záróvizsgáig.

Ennél is fontosabb talán, hogy fordulóponthoz érkezett magának az oktatásnak a koncepciója is. Voltaképpen üdvösen, mert rugalmasabbá válik, lehetővé teszi, hogy az anyagot célszerű „kvantumokban”, megfelelő „csomagolásban” lehessen nyújtani, a szó jó értelmében liberalizálódik (ismerjük pesze éppen a felsőoktatás területén a szónak kevésbé rokonszenves értelmét is). Ezzel voltaképpen legalizálódik az oktatásnak az a neme, amely felé Prágában korábban is hajlottunk, s amely Bloomingtonban vagy Bécsben magától értetődő: alkalmi, esetleg csupán valamely korszak vagy részjelenység iránt érdeklődőket egyetemi szinten a szó nemes értelmében „kiszolgálni”. Ez persze ugyancsak megsokszorozza az oktatóval szembeni igényeket és a vállára nehezedő terheket.

6. A jelen állapot így jellemezhető:

Prágában 1990-ben Rákos Péter kezdeményezésére magyar hungarológiai központ (szeminárium, intézet) létesült. (Kisbetűvel írom a fogalmat tekintettel arra, hogy végleges intézményes elnevezését csak a bölcsészettudományi kar most folyamatban levő restrukturalizációja után nyeri el.) Célját, alapgondolatát a legjobban a felterjesztett működési szabályzat idevágó pontjainak idézésével világíthatjuk meg:

Eszerint a hungarológiai központ

„a) függetlenül az egyetemi magyar filológiai szakon folyó oktatástól képviseli ennek az egyetemi szaknak folyamatosságát a Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karán azzal, hogy a hazai feltételekhez és szükségletekhez szabott hungarológiai témájú kutatómunkát szervez és végez;

b) az említett folyamatosság jegyében nemzetközi kapcsolatok(ka)t létesít, illetve tart fenn más országok hasonló intézményeivel, beleértve a Magyar Köztársaságot;

c) megteremti a hungarológiai tanulmányok feltételeit olyan területeken, melyek nem vagy csak közvetve képezik a felsőfokú oktatás anyagát, de a komplex módon értelmezett hungarológiának elengedhetetlen tartozékai;

d) gondozza az egyetemi magyar szak könyvtárát, gondoskodik célszerű fejlesztéséről, és racionális kihasználásáról, feltételeket teremt ahhoz, hogy a cseh tudományos és kulturális nyilvánosság tájékoztatásának a Károly Egyetem kötelékében a lehető legmegbízhatóbb bázisa legyen;

e) rendszeresen gondoskodik tankönyvek és egyéb tanulmányi segédeszközök beszerzéséről, esetleg létrehozásáról.”

Mint fentebb említettem, a jelen beszámolót nem tekintem holmi áttekintésnek a szak tevékenységéről. A nevezett hungarológiai központ (melynek mind ez ideig nincsenek az egyetemi magyar szak létszámát meghaladó külön státusai!) egyenlőtlen mértékben ugyan, de nem keveset lát el a fentebb felsorolt feladatokból: két nyelvtudományi aspiránsi értekezés áll befejezés előtt, a nemzetközi kapcsolatok elevenek, jóllehet nem látványosak: nem rendezvényekben megnyilatkozó, inkább személyes találkozások, konzultációk formájában. Teljesíti a központ tanácsadói, véleményező funkcióit is (pél-

dául a prágai Central European University vagy a prágai Magyar Kulturális Központ felé, bizonyos mértékig hivatalos cseh kormány-szervek felé is) és megindult végre a könyvtár korszerűsítése és a nemzetközi adatbázis-hálózatba való bekapcsolódása is Gál Jenő, a központ helyettes vezetőjének munkája nyomán.

Brünnben, mint már az eddigiekből kitetszett, fordított volt az arány oktatás és kutatás között: míg Prága elsősorban az oktatást tekintette fő feladatának (pontosabban: nem is tehetett mást), jóllehet a fenti működési szabályzatban lefektetett feladatok ellátására már megfogalmazásuk előtt is törekedett, Brünnben viszont ellenkezőleg a jelentős mértékben nemzetközi együttműködésre támaszkodó kutatói és szervező tevékenységet egészítette ki a járulékos egyetemi oktatás. De Brünn is fordulóponthoz vagy válaszüthöz érkezett: az egyébiránt változatlanul aktív Pražák professzor jelenleg a Cseh Köztársaság budapesti nagykövete, s feltehetően ez is közrejátszott abban, hogy a hungarológia immár nem a közép- és kelet-európai intézet kötelékébe tartozik, hanem mint magyar intézet működik tovább. Az ottani hungarológia fejlődéséről és perspektíváiról nem tudnék most pontosan tájékoztatni, különösen ami az oktatást illeti; a tudományos munkásságra Pražák személye továbbra is garancia.

Hungarológia Olaszországban – ma

SÁRKÖZY Péter

Az olaszországi hungarológia, azaz a magyar nyelv és irodalom oktatás, valamint az olasz egyetemeken és kutatóintézetekben folyó magyar vonatkozású történeti, irodalomtörténeti, illetve nyelvészeti kutatások történetéről és helyzetéről a különböző hungarológiai tanácskozások alkalmával már több ízben részletesen beszámoltunk. Így az 1981-ben Budapesten rendezett első hungarológiai kongresszus alkalmával Giovan Battista Pellegrini professzor és az akkori padovai vendégtanár, Szabó Győző ismertették az akkori állapotokat, míg magam az V. és VI. Magyar Lektori konferencia alkalmából ismertettem az olaszországi egyetemi magyar nyelv és irodalom oktatás akkori helyzetét (1981), illetve az akkori hungarológiai kutatások főbb irányait és jelentősebb eredményeit (1987). 1986-tól a Római La Sapienza Tudományegyetem Magyar Nyelv és Irodalomtörténeti Tanszéke szerkesztésében rendszeresen megjelenik az Olaszországi Egyetemi Hungarológiai Központ (Centro Interuniversitario per gli Studi Ungheresi in Italia, CISUI) évkönyve, a Rivista di studi Ungheresi, mely rendszeresen beszámol az olaszországi kutatásokról és tudományos rendezvényekről, valamint rendszeresen közöl recenziókat szinte minden Olaszországban megjelent tudományos értékű munkáról, melynek magyar, illetve hungarológiai vonatkozása van. Épp ezért jelen beszámolómban nem térek ki az olaszországi hungarológiai oktatás részletesebb történeti bemutatására, nevesebb személyiségeinek tudományos munkássága ismertetésére (melyekről egy-egy kis portréban már alkalmam volt szólni a sokat bírált Új Magyar Irodalmi Lexikonban), hanem egy rövid helyzetjelentést követően arról szeretnék szólni, hogy mit is jelent a hungarológia Olaszországban, milyen szerepet töltenek be az olaszországi tudományos életben a magyarságtudományi kutatások, és hogy melyek a legfontosabb új tudományos eredmények, melyek ré-

vén az olasz hungarológusok méltán helyet kérnek a nemzetközi hungarológiai kutatások élvonalában.

Az első olaszországi magyar egyetemi kollégiumok ugyan a XVI. században létesültek (1523-ban a bolognai Collegio Ungaro-Illirico, 1578-ban a római Santo Stefano Rotondo templom kolostorában a Collegio Ungarico, mely 1580-ban egyesült a németek kollégiumával, és így jött létre a máig működő Collegium Germanicum Hungaricum), az 1778-tól a magyar koronához tartozó Fiume városában hasonlóképp a XIX. század folyamán – kisebb horvát megszakításokkal – mindvégig rendszeres volt az elemi és középiskolákban folyó magyar oktatás (ami természetesen a magyar nyelv oktatásán túl a magyar történelem és irodalom olasz nyelvű tanítását is magában foglalta, olyannyira, hogy Deáki Zsigmond győri kanonok olaszok számára írt magyar nyelvtankönyve 1827-ben, Császár Ferenc kis magyar irodalomtörténete 1832-ben jelent meg olasz nyelven), Fraknói Vilmos, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára pedig 1895-ben alapította meg a mai Római Magyar Akadémia elődjét jelentő magyar tudományos intézményt, a Római Magyar Történeti Intézetet, mely igen jelentős magyar történeti forráskutásokat folytatott a vatikáni és más olasz történeti könyvtárakban és levéltárakban – mindennek ellenére a mai értelemben használt első olaszországi hungarológiai intézmény létrehozásáról csak 1927-től kezdve beszélhetünk, amikor a Bethlen–Mussolini találkozót követően, Klebelsberg Kuno magyar kultuszminiszter kezdeményezésére a római La Sapienza Tudományegyetemen önálló egyetemi magyar tanszéket létesítettek, melynek élére az ugyanakkor alapított Római Magyar Akadémia első tudományos titkárát, Várady Imre egyetemi magántanárt nevezték ki. A római egyetemen így 1927-től folyik a rendszeres egyetemi magyar oktatás, mely csak az 1950–1965 közötti időszakban lett „befagyaszttva” a hidegháború légkörében.

A két háború közti „olasz–magyar barátság” légkörében egymás után alakultak a nagyobb olasz egyetemeken az új magyar tanszékek és lektorátusok, így Milánóban és Paviában, Padovában és Bolognában, Nápolyban és Bariban. Az olaszországi hungarológia helyzetét erősítették a több éves magyarországi tanári munka után visszatért, időközben neves professzorokká lett tanárok, Carlo Tagliavini, Italo Siciliano, Rodolfo Mosca, Gaetano Trombadore, akiknek sikerült nem egy tanítványukat is a magyar és finnugor nyelvészet

(Gian Battista Pellegrini), illetve a magyar irodalomtörténet kérdéseinek tanulmányozása és a magyar irodalom olaszországi népszerűsítése felé fordítani (Folco Tempesti, Guglielmo Capacchi). A két világháború közötti időszakban az olaszországi hungarológiai kutatásokban és az olaszországi kutatások eredményeinek kiadásában igen nagy szerepe volt a Római Magyar Akadémiának, melynek keretében tovább működött a római Magyar Történeti Intézet, illetve mely 1937–1942 között megjelentette az Akadémia évkönyvét (*Annuario dell'Accademia d'Ungheria in Roma*). A Római Magyar Akadémia még a háború után is felújította tudományos munkásságát és Kardos Tibor igazgatósága alatt 1947-ben igen színvonalas hungarológiai folyóiratot jelentetett meg *Gianno Pannonio* címmel, melynek szerzői között nemcsak neves magyar tudósokat (Lukács György, Kerényi Károly, Fülep Lajos, Pásztor Lajos, Florio Banfi, Jászai Magda), hanem az olasz szellemi élet nem egy kiválóságát is megtalálhatjuk (Carlo Muscetta, Leonardo Sinisgalli, Gaetano Trombadore, Folco Tempesti, Alberto Savinio, Roman Vlad). A magyar kultúra és irodalom viszonylagos olaszországi népszerűségének is köszönhető, hogy a magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatása az ötvenes években sem szűnt meg. Ebben igen jelentős szerepe volt a háború után Itáliában rekedt magyar tanároknak, akik, miután nem taníthattak a „kultúregyezmény alá eső” egyetemeken, sorra alapították az új magyar tanszékeket és lektorátusokat a többi olasz egyetemen, a Milánói Katolikus Egyetemen (Ruzicska Pál), Firenzében (Pálincás László), Bolognában (Várady Imre), Torinóban (Paolo Santarcangeli) és a Nápolyi Egyetemi Kelet-Európai Intézetben (Tóth László). Mellettük kell megemlíteni a nem az egyetemi magyar oktatás terén működő, de jelentős hungarológiai munkásságot kifejtő, Olaszországban élő Pásztor Lajost és feleségét, a Római Tudományegyetem középkortörténeti professzorát, Pásztor Editet, a *Risorgimento*-kutató Márkus Istvánt, az olaszországi magyar emlékek fáradhatatlan kutatóját, Florio Banfit (Holik Barabás), az összehasonlító irodalomtörténész Fáy Attilát, a Katolikus Szemlét negyven éven át szerkesztő teológus professzor Békés Gellértet, a római jezsuita történeti intézet neves egyháztörténészeit, Lukács Lászlót, Polgár Lászlót, a vatikáni rádió magyar adásait szerkesztő, Pázmány-kutató Szabó Ferencet, és természetesen az Olaszországban élő és alkotó magyar írókat és irodalomtörténészeket, Márai

Sándort, Cs. Szabó Lászlót, a római „Triznya kocsmá” tudós tagjait, mindenekelőtt a történészként is kiváló házigazdát, Triznya Mátyást, akiknek munkássága eredményeképpen nem egy igen jelentős mű gazdagítja a magyar kultúrát, elég, ha csak Márai Sándor olasz regényeire, vagy Cs. Szabó László Római Muzsika című könyvére gondolunk, de megemlíthetjük a Pásztor Lajos professzor által kiadott könyvészeti ritkaságot, Kiss István XVIII. században írt Jeruzsálemi utazását (1958) vagy Fáy Attila monográfiáját – A Jónás-téma a világirodalomban (1977) – is. Ruzicska Pál 1963-ban jelentette meg az első tudományos színvonalú olaszországi magyar irodalomtörténetet (*Storia della letteratura ungherese*), melyet 1969-ben követett Folco Tempesti kézikönyve (*Letteratura ungherese*), és 1973-ban Pálinkás László hungarológiai bibliográfiai kézikönyve (*Avviamiento allo studio della lingua e letteratura ungherese in Italia*).

Új lendületet adott az olaszországi hungarológiának, hogy 1965-től kezdve, az újonnan megkötött kultúregyezmény értelmében két évtizeden át a római és a padovai egyetemeken magyar vendégprofesszorok tanítottak, Padovában Fábián Pál, Sallay Géza, Fogarasi Miklós, Szabó Győző és Dezső László, Rómában Balázs János, Szauder József, Klaniczay Tibor és Sárközy Péter. Az Olaszországban élő és a most kiérkezett magyar vendégprofesszorok tanári tevékenységének köszönhető a hetvenes évek végén jelentkező új olasz hungarológus generáció legjobbjainak kiformalódása, akik sorra vették át tanáraiktól, illetve alapították meg maguk számára az új olasz egyetemi tanszékeket. Így Tóth László halála után Amedeo Di Francesco és Marinella Alessandro a Nápolyi Kelet-Európai Intézet magyar tanszékén, Guglielmo Capacchi, majd Carla Corradi a bolognai magyar és finnugor tanszéken, Danilo Gheno a firenzei egyetemen, Gianguido Manzelli a paviai egyetemen látja el a magyar és finnugor filológia tanítását, Torinóban pedig Gianpiero Cavaglia folytatja – korai haláláig – Paolo Santarcangeli professzor hungarológiai oktató és kutatómunkáját. A Padovában végzett, időközben rendes egyetemi tanári címet szerzett magyar származású Andrea Csillaghy az udinei tudományegyetemen alapított magyar és finnugor tanszéket, ahol rajta kívül még egy magyar szakos tanár is tanít, az 1989-ben társult egyetemi tanári címet szerzett római Roberto Ruspanti, míg a finnugor filológia oktatására magyar vendégprofesszort hívtak

Berecki Gábor személyében, akit nyugdíjba vonulása után Honti László professzor fog felváltani. Az 1980-ban érvényben lépett egyetemi törvény értelmében minden egyetemi októnak habilitációs pályázaton kellett résztvenni és nyerhették el a végleges kinevezést „társult egyetemi tanári” fokozattal (mely megfelel a magyarországi tanszékvezető egyetemi docensi beosztásnak). Súlyos veszteséget jelentett azonban, hogy Tóth László és Ruzicska Pál professzorok mellett igen hamar elhagyott bennünket az egyik legképzettebb és legnagyobb tudományos életművel rendelkező fiatal egyetemi tanár, a torinói Gianpiero Cavaglia 1992 végén. Azóta a torinói magyar tanszéket a milánói egyetem tudományos kutatója, Sikos Anna tanárnő vezeti helyettes tanárként.

1995-ben következőképpen alakul a hungarológiai tárgyak tanítása az olaszországi egyetemeken: *Udine*: magyar irodalomtörténet: Roberto Ruspanti, magyar nyelvészet: Andrea Csillaghy, finnugor filológia: Honti László (?); *Torino*: Sikos Anna (helyettesítés); *Pavia*: finnugor nyelvészet: Gianguido Manzelli; *Padova*: magyar nyelv és irodalom: Dezső László; *Bologna*: finnugor filológia és etnográfia: Carla Corradi Musi; *Firenze*: finnugor filológia: Danilo Gheno; *Róma*: magyar nyelv és irodalom: Sárközy Péter, finnugor filológia: Angela Marcantonio; *Nápolyi Egyetemi Kelet-Európai Intézet*: régi magyar irodalomtörténet: Amedeo Di Francesco, modern magyar irodalomtörténet: Marinella D'Alessandro, finnugor filológia: Pyrio Numenao. A paviai, bolognai és firenzei egyetemeken létezik magyar tanszék is, de ezek vezetését helyettes tanárként a finnugor tanszékek vezetői látják el. A magyar–olasz kultúregyezmény keretében 1965 óta olasz cserelektorok tanítanak az összes magyarországi olasz tanszéken, ugyanakkor a magyar fél mindmáig nem biztosít magyar cserelektorokat az olasz egyetemek részére. Ennek ellenére a legtöbb egyetemen – Udinében, Padovában, Paviában, Torinóban, Firenzében, Rómában és Nápolyban – Olaszországban élő magyar lektorok oktatják a magyar nyelvet, csak Bolognában nem működik magyar lektorátus. A magyar tanszékeken tanító kollégákon túl is vannak még az olasz egyetemeken magyar egyetemi tanárok, rendes vagy vendégtanári minőségben. Így Fáy Attila a genovai egyetemen oktatott összehasonlító irodalomtörténetet, Hermann József a velencei egyetemre kapott meghívást neolatin össze-

hasznító nyelvészként, Petőfi S. János a Maceratai Tudományegyetem nyelvfilozófia tanszéke vezetésére kapott meghívást. Hasonlóképp folytatnak hungarológiai kutatómunkát a más olasz egyetemeken tanító Erdélyből Olaszországba települt magyar anyanyelvű tanárok, az Olaszországi Hungarológiai Központtal is kapcsolatban álló Cagliari-ban tanító Lőrinczi Éva és a L'Aquilai Egyetem általános nyelvész professzora, Grossmann Mária.

Miután áttekintettük az olaszországi egyetemi magyar és finnugor filológia oktatásának helyzetét (mely utóbbin belül, véleményem szerint, csak a magyar nyelvészettel kapcsolatos kutatások tartoznak a hungarológia tárgykörébe), választ kell adnunk arra, hogy miben is áll az olaszországi hungarológia – ma. Az egyetemi oktatás természetesen részét képezi a hungarológiának, hiszen az oktatással szoros kapcsolatban áll(hat) a hungarológiai kutatói tevékenység, illetve enélkül lehetetlen elképzelni a hungarológiai kutatások folyamatosságát biztosító új kutatók kifejlődését. Így természetesen az egyes egyetemi magyar, illetve finnugor tanszégeken tanító tanárok didaktikai tevékenységével kapcsolatos alkotótevékenysége is részét képez(het)i a hungarológiai kutatásnak. Természetesen az sem lebecsülendő, ha az egyetemi oktató tanítványai számára kézikönyveket ír és publikál, illetve fordításokkal, kompendiumokkal segíti a hallgatók felkészülését, a többi kolléga magyarságtudományi érdeklődésének kielégítését. Éppen ezért igen nehéz megállapítani, hogy az egyes egyetemi tanszékek kiadásában megjelentetett kézikönyvként használt kiadványok közül melyek tarthatnak igényt komoly szakmai figyelemre, akár magyar és más idegen nyelveken történő fordításra (mint az igen méltányos lenne Gianpiero Cavagliának a XIX. századi magyar prózairodalomról és a magyar irodalomban jelentkező „zsidó kérdésről” írt monográfiái esetében: *Gli eroi dei miraggi*, 1985; *Fuori dal ghetto*, 1990). Anélkül tehát, hogy a kérdés megítélését magunkra vállalnám, csak jelzem az egyes olaszországi magyar és finnugor filológiát tanító tanárok hungarológiai munkásságának főbb területeit: a finnugor filológia és a magyar nyelvészet történeti és tipológiai kérdéseivel foglalkoznak – túl az Olaszországban élő magyar nyelvészekén – Danilo Gheno, Gianguido Manzelli, Angela Marcantonio és részben Sáros Anna is, míg a finnugrisztika etnolingvisztikai kérdéseinek és a kultúretnográfiának lett specialis-

tája a bolognai finnugor tanszék vezetője, Carla Corradi Musi. Carla Corradi és Danilo Gheno egyetemi jegyzetei a nyolcvanas években alapvető segédeszközei voltak a finnugor és a magyar nyelvtörténeti oktatásnak Olaszországban. Danilo Gheno érdeme, hogy 1973-ban olasz nyelven is megjelentek Gombocz Zoltán tanulmányai, illetve olasz nyelven megjelentette 1992-ben Hajdú Péter uralisztikai kézikönyvét, valamint megjelenésre vár Benkő Loránd professzor nyelvtörténeti munkájának szintén általa készített fordítása. Csillaghy András érdeme, hogy az udinei egyetem 1990-ben megjelentette az első olaszországi kétnyelvű magyar költői antológiát – igaz fénymásolt szövegekkel és nyersfordításokkal –, míg a szintén Udinében tanító Roberto Ruspanti 1990-től sorozatban jelenteti meg magyar irodalomtörténeti vonatkozású kiadványait, melyekre az a jellemző, hogy az egyetemi oktatás megkönnyítése és a magyar irodalom olaszországi népszerűsítése céljából vegyesen tartalmaznak irodalomtörténeti részeket és a bemutatott költők műveinek más fordítók, illetve a szerző által készített fordításait: Petőfi, *l'inconfondibile maagiario*, 1991; *Sicilia e Ungheria – un amore corrisposto*, 1991; *Endre Ady – la cosceinza inquieta d'Ungheria*, 1994; Lajos Kassák, *Poesie*, 1994. A Csillaghy András mellett szintén „rendes egyetemi tanári” kinevezést szerzett nápolyi irodalomtörténész professzor, Amedeo Di Francesco is foglalkozott a magyar költészet olaszországi népszerűsítésével és jelentette meg gondos kommentárral a XIX. és XX. század eleje magyar költőinek válogatott műveit a Lucarini Kiadó világirodalmi antológiájában. A magyar irodalom olaszországi terjesztésében a nagy elődök, mindennekelőtt Paolo Santarcangeli munkásságát folytatva igen nagy eredményeket ért el Gianpiero Cavaglia Krúdy és Örkény fordításaival, illetve Marinella D'Alessandro, akinek köszönhető, hogy az egész modern magyar prózairodalom hozzáférhető az irodalomszerető olasz közönség és az irodalomtörténészek számára, ugyanakkor Marinella D'Alessandro Kaffka Margit, Balázs Béla, Csáth Géza, Mészöly Miklós, Eszterházy Péter általa lefordított műveihez olyan előszó-tanulmányokat írt, melyek komoly irodalomtörténeti rangot képviselnek, és jelentős értekeit képviselik az olaszországi hungarológiának.

Természetesen minden kutatónak több kutatási területe is van. Így Csillaghy András először ural-altajisztikai tanulmányokat folytatót, aztán finnugor filológiával foglalkozott, jelenleg magyar nyelv-

történetet tanít az udinei egyetemen. Roberto Ruspanti, aki 1980-ban még a Halotti Beszédéről mint „első finnugor nyelvemlékről” publikáltatott tanulmányt, immár több éve Petőfi, Ady és Kassák Lajos költészetével foglalkozik, illetve ápolja a magyar költészet nagy szicíliai fordítójának, Giuseppe Cassonének kéziratban maradt hagyatékát (így jelentette meg a Római Magyar Akadémia és a Rubettino Kiadó jóvoltából 1994-ben egy budapesti úri hölgyhöz, Hirsch Margithoz írt szerelmes leveleinek 660 oldalas válogatását). Carla Corradi Musi 1979-től tanít finnugrisztikát a bolognai egyetemen, ugyanakkor Guglielmo Capacchi nyugdíjba vonulása óta (1983) ellátja a lektor nélküli magyar nyelv és irodalom tanszék óráit is. Szakmai érdeklődése a finnugor összehasonlító etnográfia, a primitív népek és a magyar folklórban meglévő sámánizmus kutatása felé vonzza, de jelentősek szülővárosa, Parma és Észak-Olaszország magyar történeti kapcsolataival foglalkozó helytörténeti kutatásai, melyek sorában jelent meg még 1975-ben a Parma e l’Ungheria című monográfiája. 1988-ban jelentette meg a hungarológiai kiadványok olaszországi elterjesztésében igen nagy érdemeket szerzett római Carucci Kiadó Carla Corradi Sciamanismo e flora sacra című könyvét. Sárközy Péter 1979 óta tanít a római La Sapienza Tudományegyetemen, előbb mint vendégtanár, majd 1981-től olasz habilitációt szerezve mint véglegesen kinevezett társult egyetemi tanár. Korábban italianisztikai, illetve magyar–olasz kapcsolattörténeti kutatásokkal foglalkozott, így olaszországi hungarológusként is elsősorban az összehasonlító irodalomtörténet terén folytat kutatásokat, annál is inkább, mert 13 évi finnugor helyettesítés után, immár három éve összehasonlító irodalomtörténetet is tanít a római bölcsészkaron. Magyar–olasz összehasonlító irodalomtörténeti tanulmányai hazai és nemzetközi folyóiratokban, tanulmánykötetekben jelennek meg, és ezek összegzéseként jelent meg két tanulmánykötete a Carucci, majd Sovera Kiadó gondozásában: *Letteratura ungherese – Letteratura italiana*, 1990; *Da I Fiumi di Ungaretti al Danubio di Attila József*, 1994, melyeket második kiadásban 1995-ben jelentetett meg a Lucarini Kiadó Pagine sorozatának Armando Gnisci által szerkesztett *Letterature comparate* kiadványgyűjteményében. Magyar irodalomtörténeti kutatásai egyrészt a XVIII. századi olasz mintákat követő magyar árkádikus költők, Faludi Ferenc és Csokonai Vitéz Mihály költészetének elemzésére, illetve a XX. századi

modern magyar költészet felé irányul. 1995-ben a Matura-klaszszikusok sorozat részére József Attila monográfiát írt. A magyar irodalom olaszországi népszerűsítése terén jelentős kezdeményezés a Gianni Toti által szerkesztett Taschinabili könyvsorozat, melynek magyar köteteihez (Janus Pannonius, Epigrammi lascivi, 1993; Miklós Radnóti, Ero fiore, sono diventato radice, 1995) szintén ő írt bevezető irodalomtörténeti tanulmányt. A római egyetemi magyar tanszéken jelenleg készül a Gara László féle magyar költői antológia olasz kiadása neves olasz költők, Gianni Toti, Tomaso Kemény és a tanszéken doktorált fiatal hungarológusok közreműködésével. A vállalkozás előmunkálatai során készítette el és adta ki Armando Nuzzo Balassi Julia-verseinek kritikai kiadását (1994), illetve Nicoletta Ferroni József Attila Flóra-verseinek és leveleinek komoly irodalomtörténeti apparátussal készített kiadását (Bulzoni, 1995). A fiatal irodalomtörténészek munkájának komolyságát bizonyítja, hogy mindkét fiatal olasz irodalomtörténész ezzel a munkájával megszerezte a magyar kandidátusi tudományos minősítést.

Az olaszországi magyar irodalomtörténészek között a leghatározottabb témához való ragaszkodást a tragikusan korán meghalt torinói Gianpiero Cavaglia és a Tóth László nápolyi katedráját öröklő Amedeo Di Francesco tudományos tevékenysége mutatja. Gianpiero Cavaglia a magyar regény történeti alakulását kutatta Mikes Kelemen Törökországi leveleitől (*Identità perduta*, 1983) Jósika Miklós és Jókai Mór művészetének elemzésén keresztül a XX. századi modern magyar regény különböző irányzatainak kialakulásáig. Tanulmányainak gyűjteményes kiadása 1995 végén az olaszországi hungarológia jelentős eseménye lesz.

Amedeo Di Francesco Balázs János és Szauder József tanítványaként végezte magyar irodalomtörténeti tanulmányait a római egyetemen, majd Klaniczay Tibor tudományos irányítása alatt folytatta régi magyar irodalomtörténeti kutatásait, és vált a régi magyar költészet és a formuláris stílus nemzetközileg is elismert alakjává. 1979-ben jelent meg kandidátusi értekezése az Akadémiai Kiadó Irodalomtörténeti füzetek sorozatában *A pásztorjáték szerepe Balassi Bálint költői fejlődésében* címmel. XVI–XVII. századi magyar irodalomtörténettel foglalkozó tanulmányai rendszeresen jelennek

meg a magyar és nemzetközi kiadványokban, szakmai folyóiratokban.

Az olaszországi hungarológia természetesen sosem korlátozódott és nem is korlátozódhat a magyar és finnugor tanszékeken oktató hungarológusok tudományos tevékenységére. Mindig is akadtak olyan történészek (Gaetano Mosca, Leo Valiani), filológusok (Carlo Tagliavini, Gian Battista Pellegrini) irodalomtörténészek, filozófusok, zenetörténészek (Gaetano Trombatore, Scevola Mariotti, Vittore Branca, Cesare Vasoli, Sante Graciotti, Angelo Brelich, Gianni Vattimo, Massimo Mila, Roman Vlad és sokan mások), akik ugyan sosem számítottak hungarológusnak, de akiknek tudományos munkásságában jelentős részt foglal el a hungarológiai témák kutatása is. Az olaszországi hungarológiai kutatások összefogására és előmozdítására kezdeményezte 1985-ben a római La Sapienza Tudományegyetem egy egyetemközi hungarológiai központ megalakítását, és jött létre 1989-ben a bolognai, firenzei, padovai, paviai, római, torinói, udinei, velencei egyetemek és a Nápolyi Egyetemi Kelet-Európai Intézet szerződésével a Centro Interuniversitario per gli Studi Ungheresi in Italia (CISUI). Az olaszországi Hungarológiai Központ nem önálló intézet, hanem egy olyan szervezeti forma, mely az olasz egyetemi és tudományos kutatásokkal foglalkozó 1980/382-es törvény értelmében új lehetőségeket és anyagi támogatást biztosít az egyetemközi szinten folyó tudományos kutatásoknak. A központot egy választott tudományos tanács irányítja, melynek első elnöke a nemzetközi hírű nyelvész, Gian Battista Pellegrini professzor volt, 1992-től pedig Antonello Biagini, Kelet-Európával foglalkozó római történész professzor látja el ezt a tisztséget. A központ adminisztrációs székhelye (központja) a Római Egyetem magyar tanszéke mellett létesült, és mint önálló egyetemi intézet (Dipartimento n. 71.) működik. A központ semmiképp sem korlátozódik a magyar és finnugor tanszékek oktató és tudományos tevékenységére, hanem a szélesebben vett hungarológiai kutatások támogatásával, szervezésével foglalkozik. Ezt a szélesebb értelemben vett hungarológiai tevékenységet mutatja az, hogy már az alapításkor részt vett a központ megteremtésében a velencei egyetem, ahol hungarológiai kutatásokkal – magyar vagy finnugor tanszék hiányában – a török és a Kelet-Európa történeti tanszék vezetői (Gianpaolo Bellingeri és Francesco

Guida professzorok) foglalkoznak. Nem véletlen az sem, hogy a Egyetemközi Hungarológiai Központhoz időközben több olyan olasz egyetem is csatlakozott, Trieszt, L'Aquila, Lecce és most Viterbo és Macerata, ahol sosem volt, és nem is tervezik magyar vagy finnugor tanszék felállítását, de igen fontosnak tartják, hogy a történeti és irodalmi kutatások kiterjedjenek az egész közép-európai zónára, mely teljesen érthetetlen a történelmi magyar állam ezeréves – és ezer szálon Itáliához kapcsolódó – történelmének kutatása nélkül. A kapcsolattörténeti kutatások terén a Hungarológiai Központ azt a kutatómunkát vállalta fel, melyet egy ilyen kutatóintézet és egy valóban tudományos, akadémiai intézetként működő Római Magyar Akadémia hiányában a velencei Cini Alapítvány vállalt fel a kelet-közép-európai országokkal folytatott tudományos együttműködés keretében.

1970-től rendszeresen rendezi meg a velencei Fondazione Cini és a Magyar Tudományos Akadémia a magyar–olasz történeti és kulturális kapcsolatok történetét feldolgozó konferenciáit. Olasz részről a konferenciák szakmai szervezői Vittore Branca és Sante Graciotti professzorok, magyar részről pedig Köpeczi Béla és Klaniczay Tibor professzorok voltak, míg 1973-tól az összes konferencia tudományos szervezője Sárközy Péter volt, aki a Hungarológiai Központ egyik megalapítója is volt, és azóta is ellátja a központ római központi irodájának vezetését. Az MTA és a Cini Alapítvány tudományos együttműködése keretében eddig nyolc konferenciát rendeztek, melynek aktái olasz nyelvű tanulmánykötetekben jelentek meg több mint 3000 oldal terjedelemben, és a magyar hungarológiai kutatások igen komoly eredményét képviselik: Venezia e Ungheria nel Rinascimento, Firenze, 1973; Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento, Budapest, 1975; Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco Europeo, Firenze, 1979; Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo, Budapest, 1982; Popolo, nazione e popolo nella cultura italiana e ungherese 1789–1850, Firenze, 1985; Venezia, Italia, Ungheria tra Decadentismo e Avanguardia, Budapest, 1990; Italia e Ungheria all'epoca dell'Umanesimo Corviniano, Firenze, 1994; Spiritualità e lettere nella cultura italiana e ungherese del Basso Medioevo, Firenze, 1995; megjelenés alatt: Italia e l'Ungheria dagli anni Trenta agli anni Ottanta, Budapest, Akadémiai Kiadó.

A kapcsolattörténeti kutatások jegyében rendezett 1981-ben a Római La Sapienza Tudományegyetem egy magyar–olasz egyetem-történeti konferenciát (Roma e l'Italia nel contesto della storia delle università ungheresi, Roma, 1985), illetve jelentette meg Sárközy Péter előszavával a Bolognai Tudományegyetem a bolognai magyar–horvát kollégium évkönyvét (Annali del Collegio Ungaro Il-lirico di Bologna, 1553–1764, Bologna, 1988). A magyar–olasz törté-nész vegyesbizottság pedig 1989-ben rendezett Rómában tudomá-nyos konferenciát a II. világháború koráról, melynek anyaga már a Hungarológiai Központ Antonello Biagini szerkesztette sorozatában jelent meg a cosenzai Periferia Kiadó gondozásában (Italia e l'Ungheria, 1920–1960, Cosenza, 1991).

Az olaszországi Hungarológiai Központ az egyes egyetemeken folyó kutatások támogatása mellett „Magyarország, híd vagy sziget?” témakörben központi kutatást is szervez, illetve évente tudományos konferenciákat rendez az olaszországi hungarológiai ku-tatók részére más országbeli kutatók meghívásával. Eddig két konfe-rencia anyaga jelent meg a római központ gondozásában: Unghe-ria isola o ponte, Cosenza, 1993; Un istituto scientifico a Roma: l'Accademia d'Ungheria in Roma, Cosenza, 1994. Jelenleg van szerkesztés alatt az 1993-ban Udinében rendezett és az 1994-ben Rómában rendezett 56-os magyar forradalommal foglalkozó konfe-renciák anyaga. Mindezen tudományos konferenciák egyúttal felké-szülést is jelentenek a Hungarológiai Központ által 1996. szeptem-ber 9–14. között a Római Tudományegyetemen és a Nápolyi Kelet-Európai Intézetben rendezendő IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusra, melynek témája a honfoglalás 1100. évfordulóján a „Magyar kultúra és a kereszténység” lesz.

Az olaszországi hungarológiai kutatásokról és a Hungarológiai Központ tudományos tevékenységéről részletes tájékoztatást ad az 1986-ban alapított és az azóta rendszeresen évi egy számban megje-lenő olaszországi hungarológiai folyóirat, a római magyar tanszék vezetője által szerkesztett Rivista di Studi Ungheresi, melynek első hat számát a Carucci Kiadó, az azt követő számokat pedig a római Sovera Kiadó adja ki 10 ív terjedelemben. Az eddig megjelent ki-lenc kötet – másfélezer oldal terjedelemben – részletes képét adja az

utóbbi évtized olaszországi hungarológiai tevékenységének, beszámol a különböző tudományos rendezvényekről, és recenziókban ismerteti a legfontosabb olaszországi és külföldön megjelent hungarológiai tanulmányköteteket. A Rivista di Studi Ungheresi másik fontos feladata, hogy publikálási lehetőséget ad az olaszországi hungarológiai kutatások eredményeinek közzétételére. Az 1994/9. számban így jelent meg két olasz történész, a palermói Pasquale Fornaro és a római Giuseppe Monsagrati Kossuth-emigrációval kapcsolatos forráskiadványa és tanulmánya, a kanadai Robert Blumstock professzor Arthur Koestler tanulmánya, valamint Carla Corradi sámánizmusról írt elemzése. A hungarológiai folyóirat ugyanakkor teret enged a fiatal hungarológusok első publikációinak is, így az utolsó számban hét fiatal bölcsészdoktor szerepelt önálló tanulmánnyal (Cinzia Franchi, Franca Sinopoli, Simona Nicolosi, Matteo Masini, Mariella Chiochio, Nicoletta Ferroni, Cecilia Pilo Boyl), míg a honfoglalás 1100. évfordulójára és a IV. Hungarológiai Kongresszus tiszteletére megjelenő 10. számot Györffy György professzor és a főszerkesztő Sárközy Péter irányításával a Római Egyetemen doktrált fiatal történész, a budapesti Közép-Európai Egyetemen kutató Carlo Di Cave fogja szerkeszteni.

Mindezek alapján az olasz hungarológusok úgy érzik, hogy méltán esett a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság választása Olaszországra, és döntött úgy, hogy a legnagyobb hungarológiai hagyományokkal rendelkező két intézmény, a Római La Sapienza Tudományegyetem és a Nápolyi Egyetemi Kelet-Európai Intézet magyar tanszékei rendezzék meg a nemzetközi társaság második nagy külföldi seregszemláját, a IV. Hungarológiai Kongresszust. Az olaszországi hungarológia minden hiányossága ellenére hét magyar és hat finnugor tanszékekkel, a tizenhárom egyetemet összefogó tudományos szervezetével, a Centro Interuniversitario per gli Studi Ungheresi intézményével minden bizonnyal a nemzetközi hungarológia élvonalába tartozik. Erről remélhetőleg a kollégák is meggyőződhetnek a jövő évi római és nápolyi kongresszus alkalmával.

Hungarológia Japánban

Mika WASEDA

Mit jelent vagy jelenthet a hungarológia Japánban, ahol nem élnek magyar anyanyelvűek, sem a magyarral rokon uráli nyelvet beszélő emberek? Japánban legtöbbször csak japánul beszélnek, bár az iskolában kötelező tantárgyként angolul tanulnak, az egyetemen pedig melléktárgyként tanulhatnak németet, franciát, orosz, kínait, vagy valamely más nyelvet. Azt mondhatjuk, hogy egy japánnak sem lehetősége, sem különösebb indítéka nincs arra, hogy magyarul tanuljon. Természetesen Magyarország kultúrája is viszonylag kevésbé ismert, mint például Anglia, Németország, Franciaország, vagy az Egyesült Államok kultúrája. Némileg nyersen fogalmazva azt kell megállapítanom, hogy jelenleg nem létezik hungarológia Japánban mint önálló tudományág. Mindazonáltal voltak és vannak kutatók, akik valamilyen formában hungarológiai területen tevékenykednek, azaz elsősorban a magyar nyelvvel, irodalommal, történelemmel és közgazdaságtudománnyal foglalkoznak. Sőt – bár önálló magyar szak még nincsen – nemrég beindult a magyar szakos képzés az egyik oszakai egyetemen, ami lehetőséget ad arra, hogy kialakulhasson olyan hungarológiai műhely, amely összefogja a magyar nyelv, kultúra és történelem kutatását.

Ebben a cikkben csupán arra vállalkozom, hogy röviden áttekinthessem a japán magyarságkutatók tevékenységét, illetve a japán hungarológia lehetőségeiről és jövőjéről ejtsék néhány szót.

Japánban a hungarológiával – elsősorban a magyar nyelvvel – kapcsolatos tudományos kutatás és oktatás szervezett formában csak az 1970-es években kezdődött, noha korábban is működött egy-két kiemelkedő személy e területen.

Elsőként **Imaoka Juichiro** (1888–1973) nevét kell megemlítenem, aki a magyar nyelv és kultúra stúdiumának japán úttörőjének nevezhető. Imaoka 1922 és 1931 között Európában, főleg Magyarországon tartózkodott, a japán kultúráról tartott előadásokat, tanul-

mányokat írt (vö. pl. Új Nippon. Budapest, Athenaeum. 1929). Nagy lelkesedéssel munkálkodott a Japán és Magyarország közötti kapcsolatok fejlesztésén. Ezután, visszatérve hazájába, a magyar kultúrával kapcsolatos ismeretterjesztő tevékenységet folytatott. Az ő műve a Japánban napvilágot látott első magyar nyelvkönyv (Magyar nyelv négy hét alatt. Tokyo, Daigakushorin. 1969) és a magyar-japán szótár (Tokyo, Nikko-bunka-kyokai. 1973). Ezek a könyvek mai szemmel nézve meglehetősen hiányosnak tűnnek, módszertanilag elavultak, tartalmilag néha meghökkentőek. Mégis ez volt a kezdet.

A magyar nyelv és kultúra kutatását tudományos színvonalon művelő első japán szakember **Tokunaga Yasumoto** (1912–), aki 1940–1942 között Budapesten tanult. Magyarot tanít, cikkeket ír, a magyar szépirodalom fordítójaként is működik. Tokunaga elsősorban nyelvésznek tekinthető, noha a magyar kultúra számos területén munkálkodik.

A 70-es évektől kezdve több helyen megindult Japánban a magyar nyelv oktatása. 1973-ban létrejött a Japán Uralisztikai Társaság, amelynek első elnöke az említett Tokunaga Yasumoto volt, majd 1977-től **Koizumi Tamotsu** (1926–) viseli ezt a tiszteletet, akinek a szakterülete a finn nyelv és az uráli nyelvészet. A társaság tagjai főleg olyan kutatókból állnak, akik valamelyik uráli nép nyelvével, irodalmával, néprajzával, történelmével foglalkoznak, bár a tagok legtöbbször elsősorban nyelvész.

A társaság két évtizedes fennállása során fontos eredményeket ért el. Az évente egyszer rendezett találkozókön kívül kiadja az *Uralica* című folyóiratot, melynek 1973-tól 1992-ig kilenc száma jelent meg. A társaság szerkesztésében jelent meg a *The Journal of Inter-cultural Studies*, Extra Series No. 1, 1986; No. 2, 1992 (Osaka, Kansai Gaidai University). A társaság tagjai rendszeresen részt vesznek a nemzetközi finnugor kongresszusokon.

A főleg nyelvészekből álló Japán Uralisztikai Társaságon kívül van még egy eléggé aktív szervezet, az 1976-ban létrejött Kelet-Európai Történeti Társaság. Ennek a társaságnak a tagjai között van néhány jelentős történész, aki főként magyar történelemmel foglalkozik.

Jelenleg a következő oktatóhelyeken tanítanak magyart vagy foglalkoznak hungarológiai kutatással:

- A Kansai Gaidai Egyetemen **Tokunaga** és **Koizumi** professzorok vezetésével a magyar és a finn nyelvtanítás mellett uralisztikai posztgraduális képzés folyik. Ezen az egyetemen található Lotz János páratlanul értékes hagyatéka, a nyelvtudomány szinte minden területére kiterjedő könyvgyűjtemény.
- A Tokai Egyetemen **Hukaya** Sitosi tanít magyart.
- A Tokiói Idegen Nyelvek Egyetemén (Tokyo University of Foreign Studies) **Iwasaki** Etsuko tanít magyart melléktantárgyként.
- A Chiba Egyetemen tanít a történész, **Minamizuka** Shingo, míg a Kanazawa Egyetemen két másik történész, **Maruyama** Keiichi és **Kashima** Masahiro, illetve a közgazdász **Horibayashi** Takumi tevékenykedik.
- A Hokkaido Egyetem Szláv Intézetében (Hokkaido University Slavic Research Center) szintén egy történész, **Ieda** Osamu dolgozik mint kutató.
- A Hosei Egyetemen ismét történész, **Haba** Kumiko oktat.
- Az Oszakai Idegen Nyelvek Egyetemén (Osaka University of Foreign Studies) dolgozik a történész **Suzuki** Hirokazu. Magam is ezen az egyetemen dolgozom, mint a magyar nyelv kutatására specializálódott nyelvész.

A japán hungarológiai kutatás és oktatás kezdetén egy-egy kutató teljesen elszigetelten dolgozott ugyan, de a kutatási területe igen tág volt. Ez úgy értendő, hogy a kutatók száma oly kevés volt, hogy szükség volt arra, hogy mindenféle magyarral kapcsolatos témával foglalkozzanak. Ezt követően, a 70-es években, a Japán Uralisztikai Társaság és a Kelet-Európai Történeti Társaság megalakulásával a japán hungarológiai kutatás új korszakba lépett. A kutatók a közös érdeklődés révén szorosabb kapcsolatba léptek egymással, és ma már kibontakozóban van – minden nehézség ellenére – bizonyos tudományos együttműködés is. Az utóbbi években egyre több fiatal kutató lépett kapcsolatba a társasággal, s a kutatás területei ma már eléggé szerteágazóak. Az utóbbi időben már vannak magyarral foglalkozó japán nyelvészek, történészek, közgazdászok, szociológusok, néprajzosok, zenészek stb. Bátran mondhatjuk, hogy majdnem minden területen van legalább egy kutató.

A helyzet azonban korántsem ideális. Az említett kutatók közül alig egy-kettő dolgozik az egyéni kutatási témájának megfelelő munkahelyen. Akad köztük olyan, aki magyar történelemmel foglalkozik, de a diákoknak egyetemes történetet tanít. Több nyelvész van, akinek a magyar nyelv a szakterülete, de főként angolt tanít. A legtöbb kutatónak tehát az a dilemmája, hogy nem taníthatja azt, amit kutat. Sőt szerencsés az, akinek van ilyen dilemmája, mivel a magyarral foglalkozó kutatóknak eléggé nehéz munkahelyet találni. Sok olyan kutató van, aki nehéz körülmények között folytatja a kutatást.

Ilyen szempontból új korszakot nyithat a hungarológiai oktatás beindulása az Oszakai Idegen Nyelvek Egyetemén, ahol melléktan-tárgyként már 1985-től folyik a magyar nyelv oktatása. 1993 áprilisában – elsőként Japánban – beindult a magyar szakos képzés az orosz és kelet-európai areális szak keretén belül. Minden évben mintegy húsz diákot vesznek fel, akik négy éven keresztül ismerkednek a magyar nyelvvel, kultúrával és történelemmel.

Egyetemünk „profilja” az idegen nyelvek oktatása és kutatása. Összesen 27 különböző nyelvet tanítanak: a magyar a 27. nyelvként bevezetett, legújabb idegen nyelv. Az egyetem maga csak egy karból áll: ez az idegen nyelvek kara. A kar két tanszékcsoportha oszlik: az egyik a nemzetközi kulturális tanszékcsoportha, a másik az areális kulturális tanszékcsoportha. Az előbbi tanszéken belül öt szak van: a nyelv és információ szak, a japán nyelv szak, az összehasonlító kultúra szak, a nemzetközi kapcsolatok szak, a fejlesztés és környezetvédelmi szak. Az utóbbin belül tíz areális szak van: kelet-ázsiai szak, délkelet-ázsiai és óceániai szak, dél-ázsiai szak, közép-ázsiai szak, afrikai szak, orosz és kelet-európai szak, közép- és észak-európai szak, dél-európai szak, észak-amerikai szak, valamint közép- és dél-amerikai szak.

Japánban az utóbbi években országszerte folyik az egyetemi rendszer reformja. Ennek során 1993-ban az Oszakai Idegen Nyelvek Egyetemén is átalakították a szervezeti formát, és létrejött a mai, igen bonyolult rendszer. Az előző rendszerben nyelvenként szerveződött egy-egy tanszék. Tehát volt angol tanszék, orosz tanszék, francia tanszék stb. Az új rendszerben viszont az areális szerveződés az alapvető, így a nyelv csak másodlagos elem. Ami a magyart illeti, nincs magyar szak, de vannak a magyar nyelvre szakosodott diákok, akik vagy a nemzetközi kulturális tanszékhez, vagy az

areális kulturális tanszékhez tartoznak (s ezen belül az orosz és kelet-európai szakhoz). A magyart szaknyelvként tanuló húsz diák az első két év alatt együtt tanul magyarul, majd a harmadévben öt diák átmegy a nemzetközi kulturális tanszékre, tizenöt pedig az areális kulturális tanszékre, illetve az orosz és kelet-európai szakra.

A hungarológiai kutatás ennek az orosz és kelet-európai szaknak a keretén belül folyik vagy folyik majd, ha reményeink bevalnak. Egyelőre korai még „hungarológiai kutatásról” beszélni, hiszen két éve kezdődött a tanítás, és az első két év alatt főleg nyelvtanulással foglalkoztak a diákok. Jelenleg két állandó tanár és nyolc óraadó (ezen belül két magyar anyanyelvű) oktatja a magyar tantárgyakat: magyar nyelv, bevezetés a magyarságkutatásba, középkori magyar történelem, modern magyar történelem, a magyar kultúra története, XX. századi magyar társadalom, modern magyar politikatörténet, a magyar nyelv története, a magyar nyelvtan szerkezete stb. Várhatóan a közeljövőben még egy állandó tanárral és egy magyar anyanyelvű tanárral bővül az oktatógárda.

Oszakában lehetne japán hungarológiai központot létesíteni, de az elmúlt két év tapasztalati során számos nehéz problémával szembesültünk.

A tanítás elsődleges célja az, hogy a diákok megtanulják a magyar nyelvet. A diákok a magyar nyelv elsajátításával tovább haladhatnak – érdeklődésüknek megfelelően – különféle hungarológiai szakterületek felé, de mivel Japánban eddig nem nagyon tanítottak magyart, nincs elég tapasztalat, és nincs megfelelő tananyag. A magyar idegen nyelvként tanítása a japánok számára teljesen új szakterület, így tananyagot is magunknak kell készítenünk és a tanítási módszert is nekünk kell kitalálnunk, amihez elméleti kutatás is szükséges lenne a japán és a magyar nyelv kontrasztív vizsgálata alapján. Nyilvánvaló, hogy nemcsak az anyanyelv és az elsajátítandó nyelv szerkezetét, hanem a kulturális és társadalmi háttérrel is számba kellene vennünk. Az erre irányuló rendszeres kutatás egyelőre nem létezik. A megfelelő tanár is hiányzik: feltétlenül szükségünk lenne olyan magyar anyanyelvű tanárookra, akik a magyar mint idegen nyelv oktatására specializálódtak.

A nyelvtanulásban nagyon fontos a motiváció. A Debreceni Nyári Egyetemen részt vett tanítványaim azt tapasztalták, hogy a különböző országokból érkezett tanulók nagy részének különleges oka volt arra, hogy magyarul tanuljon, például magyar származású volt.

Ugyanakkor a japán diákok nem tudtak mit felelni, amikor azt kérdezték tőlük, hogy miért tanulnak magyarul. Az az igazság, hogy általában a legtöbb elsőévesnek nincsen különösebb motivációja arra, hogy a magyart válassza. Elég gyakori, hogy több idegen nyelv közül „véletlenül” választják a magyart, mivel a felvételi vizsga alapján viszonylag könnyebb a magyarra szakosodni, mint például az angolra. Az úgy nevezett „nagy” nyelvek, mint az angol, francia, német, orosz, kínai stb. népszerűbbek és ennek következtében nehezebb bejutni ezekre. A magyar a kis nyelvekhez tartozik, akárcsak a dán, a svéd, a mongol, vagy a török.

Nagyon fontos, hogy motiváljuk a diákokat. Ugyanakkor nehéz megmondani, hogy ha elsajátítják a nyelvet, azzal mit tudnak csinálni. Ha angol szakosak lennének, akkor az angol tudásukat több helyen tudnák hasznosítani, több lehetőségük lehetne. Ez a kis nyelvekkel foglalkozó valamennyi tanárnak a közös gondja. Ezenkívül van olyan problémánk is, hogy a diákok a tanulás közben valami érdekes témát vagy kutatási tárgyat találnak, de nincs megfelelő tanár, aki tudományosan irányíthatná a további tanulást, hiszen a tanárok száma és a kutatási területük meglehetősen korlátozott.

A hungarológiai oktatáshoz és kutatáshoz alapkönyvtár összeállítása is szükséges. Szerencsére több szervezettől és személytől kaptunk ajándékba magyar tudományos könyveket. Már majdnem kétezer könyvünk van. A tokiói Magyar Követség, a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzetközi Hungarológiai Központ segítségével kívül jelentős mennyiségű könyvet kaptunk két japán kutatótól, akik magyarországi tartózkodásuk alatt valóságos könyvtárat gyűjtöttek össze.

A rendkívül szűk anyagi és emberi feltételek ellenére is nagy lehetőséget jelent a magyar szakos oktatás beindulása az Oszakai Idegen Nyelvek Egyetemén. Esély van arra, hogy itt alakuljon ki az első japán hungarológiai központ. Mint említettem, jelenleg számos problémánk, dilemmánk, nehézségünk van, de bízunk abban, hogy a jövőben olyan hungarológiai központ formálódik majd Oszakában, ahol mindenféle magyarral kapcsolatos oktatás és kutatás folyik, olyan központ, amely nemcsak a magyarországi kutatóhelyekkel, hanem a Magyarországon kívüli tudományos műhelyekkel is szoros kapcsolatot tartva tovább fejleszti a magyar kultúra ismeretét, és hozzájárul ahhoz, hogy a népek jobban megértsék egymást és megtanulják az idegen kultúrát is a sajátjukként értékelni és becsülni.

TARTALOM

Fischer, Holger	
Hungarológia Németországban – kritikai helyzetfelmérés.....	5
Güngörmüş, Naciye	
Hungarológia Törökországban	23
Jastrzębska, Jolanta	
Hungarológia Hollandiában.....	35
Lahdelma, Tuomo	
Hungarológia Finnországban – a paradigmaváltás ideje	47
Larsson, Lars-Gunnar	
Hungarológia Svédországban	55
Monok István	
Hungarológia Magyarországon – „...a hungarológia nem az, amit a metropolis kínál, hanem amit a helyszín igényel”	67
Nurk, Anu-Seilenthal, Tõnu	
Hungarológia Észtországban – egy elfelejtett korszak a tartui magyartanításban	73
Rákos Péter	
Hungarológia a Cseh Köztársaságban	81
Sárközy Péter	
Hungarológia Olaszországban – ma	91
Waseda Mika	
Hungarológia Japánban	105

